

КРИВОПАЛАНЕЧКИОТ ГОВОР

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
L'INSTITUT DE LA LANGUE MACÉDONIENNE „KRSTE MISIRKOV“ – SKOPJE
Посебни изданија, кн. 42 * Éditions spéciales, livre 42

ЕЛЕНКА СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА

КРИВОПАЛАНЕЧКИОТ ГОВОР

СКОПЈЕ
2004

Рецензии:

д-р Васил Дрвошанов
д-р Билјана Маленко

CIP – Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“

811.163.3'282.2

СТОЕВСКА-Денчова, Еленка

Кривопаланечкиот говор / Еленка Стоевска-Денчова. – Скопје :
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје : L'institut de la
langue Macédonienne „Krstе Misirkov“, 2004. – 183 стр. ; [1] лист со карта ; 24 cm.
– (Посебни изданија/Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ =
Éditions spéciales / L'institut de la langue Macédonienne „Krstе Misirkov“ ; кн. 42)

Библиографија : стр. [174]-183

ISBN 9989-640-56-4

а) Македонски јазик – Дијалекти – Крива Паланка

COBISS. MK-ID 60113162

Финансирано од Министерството за образование и наука на
Република Македонија

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	9
ФОНОЛОГИЈА.....	17
СОВРЕМЕНА СОСТОЈБА НА ГЛАСОВНИОТ СИСТЕМ	17
Самогласки	17
Дистрибуција на вокалите	18
Вокалите во неакцентиран слог	19
Измени на вокалите	21
Вокалите во непосреден допир	22
Други промени на вокалите.....	22
Елизија	22
Непостојани вокали на апсолутниот крај на зборот....	23
Губење на слоогообразната функција на вокалите	24
ИСТОРИСКИ ПРОМЕНИ НА ВОКАЛНИОТ СИСТЕМ..	24
Замена на старословенските назали	24
Континуација на еровите	27
Секундарен ер	30
Замена на ъ	31
Континуанти на ы	31
Континуанти на р и л	31
Вокално л	32
Согласки	33
л, л', љ	34
н, њ	35
ј	36
в	37
s	38
ц	38
ќ, ѓ	39
*tj/*kt'/*dj	39

к, г	39
х	39
Развојот на групата хв	42
*skj, *stj - *zdj, *zgj	42
Согласнички групи и измени на консонантите	42
Други измени на согласките	44
Звучна и безвучна согласка во непосреден допир	44
Согласничка секвенца од две еднакви согласки	44
Дисимилација	44
Метатеза	45
Губење на согласките	45
Губење на согласките во согласнички групи	45
Губење на согласките во меѓувокалска позиција	46
Скратување на цели слогови	46
Согласките на крајот на зборот	46
АКЦЕНТ	47
Акцентот кај именките од машки род	51
Акцентот кај именките од женски род	54
Акцентот кај именките од среден род	56
Акцентот кај сложените именки	57
Акцентот кај придавките	57
Акцентот кај заменските придавки	59
Акцентот кај заменките	59
Акцентот кај броевите	59
Акцентот кај прилозите	60
Акцентот кај глаголите	60
Акцентот во реченичната низа	63
Појава на секундарен акцент	65
МОРФОЛОГИЈА	66
ИМЕНКИ	66
Образување на именките	66
Образување на сложени именки	70
ФОРМИТЕ НА ИМЕНКИТЕ	70
Именки од машки род.....	70
Именки од женски род	73
Именки од среден род.....	74
Остатоци од падежни форми	74
Именки што се употребуваат само во множина	75
Промени и колебање во родот	75
Членот	75

ПРИДАВКИ	77
Образување на придавките	77
Образување на качествени придавки	77
Образување на посвојни придавки	78
Сложени придавки	79
ФОРМИТЕ НА ПРИДАВКИТЕ	79
Членување на придавките	80
Бројни придавки	80
Заменски придавки.....	81
Степенување на придавките	82
ЗАМЕНКИ	83
Лични заменки	83
Лично-предметни заменки	85
Показни заменки	87
БРОЕВИ	88
ПРИЛОЗИ	89
Прилошки партикули	91
ПРЕДЛОЗИ	91
ГЛАГОЛИ	95
Образување на деноминативни глаголи	95
Образување на сложени глаголи	95
Перфектизација.....	97
Имперфектизација	97
Глаголски групи.....	99
ГЛАГОЛСКИТЕ ФОРМИ И НИВНОТО ОБРАЗУВАЊЕ	99
Сегашно време	99
Презентска форма од помошните глаголи	102
Минато определено свршено време	103
Разновидност во аористните основи	104
Аористна форма од помошните глаголи	105
Минато определено несвршено време	105
Имперфектна форма од помошните глаголи.....	107
Заповеден начин	107
Описно искажување на заповед	107
Глаголска л-форма.....	108
Глаголска придавка	109
Глаголски прилог	110
Минато неопределено време	111
Предминато време	111
Идно време	112

Минато-идно време	112
Идно прекажано време	113
Можен начин	114
Сложени форми со <i>има/нема</i>	114
Употреба на глаголските форми	114
ОД СИНТАКСАТА.....	119
РЕДОТ НА ЗБОРОВИТЕ.....	119
Местото на зборовите групирани околу глаголот	119
Местото на заменските форми	121
Местото на зборовите групирани околу именката	122
Конгруенција.....	123
Удвоениот објект	124
Повторување на делови од реченицата	125
Испуштање на делови од реченицата	126
Прости реченични искази	126
Изразување на посвојноста	127
Сложени реченични конструкции	128
Приредени реченици	128
Подредени реченици	129
ЛЕКСИКА	132
КУС ПОГЛЕД ВРЗ ЛЕКСИЧКИОТ СОСТАВ.....	132
Архаизми	143
Туѓи зборови	144
Фразеолошки изрази	145
ЗАКЛУЧОК	147
ТЕКСТОВИ.....	151
СКРАТЕНИЦИ.....	174
ЛИТЕРАТУРА	175
КАРТА НА КРИВОПАЛАНЕЧКАТА ОКОЛИЈА	

В О В Е Д

Територијата на општината Крива Паланка, која е предмет на нашето дијалектно проучување, го зафаќа североисточното подрачје на Република Македонија. Подрачјето на Општината главно е ридско-планинско земјиште; рамничарско и плодно е земјиштето во малото Славишко Поле, што се наоѓа 15 км западно од Крива Паланка¹.

Поголемиот дел од пространството на општината припаѓа на областа Осоговие, зафаќајќи го просторот помеѓу Славишката котлина, Средорек, протегајќи се кон Горна Пчиња и областа околу македонско-српската и македонско-бугарската граница.

Од северната страна кривопаланечката општина граничи со Србија и Црна Гора, од исток со Бугарија, на југ Осоговската Плани-

¹ Со Законот за територијална поделба на Р Македонија од 1996 година оваа област е поделена на две општини: општина Крива Паланка и општина Ранковци, која ги опфаќа, главно, селата во областа Славиште (18 села).

Првичните резултати од пописот од 2002 година ја покажуваат следнава состојба во однос на бројот на жителите и нивната национална припадност. Крива Паланка има вкупно 20.820 жители, од кои 19.998 Македонци (96,05%), 668 Роми, 103 Срби, 3 Власи, 2 Турци, 2 Бошњаци и 44 останати; Ранковци има вкупно 4.144 жители, од нив 4.058 Македонци (97,92%), 57 Роми, 18 Срби и 11 останати.

Со оглед на фактот дека оваа област претставуваше една целина во периодот кога го вршевме нашето дијалектно истражување, така и ќе ја претставиме во овој труд.

на ја дели од општините Кратово, Кочани и Делчево, а на запад со Страцинската Планина оваа општина е одделена од Кумановската.

Крива Паланка е поврзана со останатите делови од Републиката со меѓународниот пат Скопје – Софија – Истанбул, а со современ пат преку Кратово е поврзана со Источна Македонија.

Во Општината има 52 населени места. Бројот на жителите, според резултатите од пописот од 1994 година, изнесува 25.112, од кои 24.388 Македонци, 1 Турчин, 565 Роми, 2 Власи, 92 Срби и 48 останати. Значи, скоро 98% од населението се Македонци, а само 2% се други националности и етнички групи. Центар и седиште на Општината е градот Крива Паланка. Основан е во 1634/35 година од Бајрам-паша, еден од везирите на султанот Мурат IV, а со цел да се заштити клисурата и патот Скопје – Истанбул во горниот тек на Крива Река (Evlija Čelebi, Putopis, Sarajevo 1973, 295-296). Турците населбата ја викале Егри Дере (Крива Река) или Егри Дере Паланка (Криворечна Паланка) (Општините во СР Македонија, Скопје 1983, 167). Во некои анали се споменува како Бајрам-пашина Паланка, Криворечна Паланка или само Паланка, за потоа да го добие името Крива Паланка.

Некои постари историски извори ги споменуваат средновековните населби во Кривопаланечко Славиште и Градец уште во првата половина на XI век, а нешто подоцна и Псача. Поцелосни податоци за останатите населби во Кривопаланечко добиваме од турски извори (Малковски, Михајловски, Крстевски, 1996: 57).

Евлија Челебија во своите „Патеписи“ за Крива Паланка уште ќе каже дека тоа е напреден град, со околу осумстотини куќи, една џамија, голем ан; во градот имало голем број дуќани, во кои најмногу се изработувале железни предмети.

По основањето на градот, во него, покрај Турци, почнале да се населуваат Македонци од околните села, но и од други краишта. Во времето пред 1900 год. кон Крива Паланка припаѓале 48 населени места со 27.572 жители, од кои 24.162 христијани – Македонци, 2.500 Турци, 220 Власи и 690 Цигани (В. Кънчов, Избрани произведения, том II, София 1970, 524-525).

Од крајот на XVII век е забележан прилично активен политички живот во овие области. За време на турско-австриските војни од 1689 год. активно учество во борбите против Турците зема и населението од Кривопаланечко, заедно со населението од Кратовско и Кумановско, кое станува центар на Карпошовото востание. Со поразот на австриската војска во 1690 год. востанието било загушено. Неколку помали движења во нашите северни области се забележани во текот на XIX век, меѓу нив позначајно е она од 1878 год., кое ја зафатило целата кривопаланечка област.

По австриско-турските војни и задушнувањето на востанието, се засилиле репресалиите и одмаздите на турските власти, поради што голем дел од населението од востаничките краишта мигрира на север. „Низ целиот XVIII и XIX век се вршат миграции на македонското население и од западните области кон исток и север, и дел од тие миграциони струи се движеле преку нашава област, било да оделе во северен правец по долината на Морава, било на североисток по комуникацијата Скопје – Паланка – Кустендил за Бугарија. Нема сомнение дека за мешањето на населението во нашава област придонесле во извесна мера и тие миграции“ (Видоески, 1962: 15).

Кон крајот на XIX век, а особено за време на Балканските војни, почнало едно масовно иселување на населението, така што во 1921 година Крива Паланка имала само 1.893 жители (Општините во СР Македонија, Скопје 1983, 167-168).

Фактот дека Кривопаланечкиот говор до денес не е целосно проучуван, го објаснува мотивот за изработка на овој труд. Во досегашната дијалектолошка литература овој говор е разгледуван само во рамките на одделни прашања. Спорадично ова јазично подрачје се засегнува во книгата на Селишчев „*Очерки ѝо македонској дијалектолоџиѝ*“ (Казань 1918) и во студијата на Белиќ за говорите во Источна и Јужна Србија *Дијалекти Источне и Јужне Србије* (Београд 1905). Поголем број јазични црти од кривопаланечката област дава Б. Видоески во „*Кумановскиот говор*“ (Скопје 1962). Во статијата „*За вокалниѝа сисѝема на*

кривоџаланечкиот говор“ (МЈ, IV, 1953) проф. Б. Видоески прави опис на вокалниот систем на нашиот говор. Преглед на основните карактеристики на овој говор наоѓаме во статијата „Северниите македонски говори“ (МЈ, V, 1954).

Уште во десетина статии проф. Видоески, разгледувајќи одделни теми од македонската дијалектологија, го опфаќа и нашето подрачје. Во статијата „Основни дијалектни групи во Македонија“ (МЈ, XI-XII, 1960/61, кн. 1-2, 13-31 + 3 карти) разгледувајќи ги „диференцијалните говорни особености меѓу трите основни дијалектни групи во Македонија и правецот на простирањето на изоглосите на тие особености“, одредува и неколку црти од нашиот говор. Зборувајќи за дијалектните особености и за распоредот на нивните изоглоси во статијата „Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија“ (МЈ, XIII-XIV, 1962/63, кн. 1-2, 87-107 + 8 карти) изделува две основни групи на дијалектно-диференцијални особености; втората група појави има правец исток-запад, односно запад-исток; „Најголем број изоглоси се собираат во северниот дел на полошката област и во Осоговијата. Во овие два пункта се сконцентрирани над деведесет проценти од целокупниот број на изоглосите“. Нашиот терен е опфатен и во статијата „Заменските форми во македонските дијалекти“ (МЈ, XVI, 1965, 25-71 + 57 карти) давајќи преглед на заменските форми и нивната распространетост. Во статијата „Акцентските системи во македонските дијалекти“ (ЛЗБ, XVII, 1970, бр. 3, 1-11) претставувајќи ги во општи црти акцентските системи и типови во македонските дијалекти, ја утврдува границата меѓу малешевско-пиринскиот и штипско-воденскиот акцентски тип, која оди „нешто малку поисточно од Крива Паланка, Кочани, Струмица, Кукуш и Солун“. Анализирајќи ја географската распространетост на рефлексите на прасловенските групи *tъrt*, *tъrt* – *trъt*, *trъt*, и *tъlt*, *tъlt* – *tlъt*, *tlъt* во статијата „Конструкциите на вокалните *p* и *l* во дијалектите на македонскиот јазик“ (ГЗБСФФ, XXII, 1970, 529-546 + 5 карти) ги забележува нивните вредности и во кривојаланечкиот говор. Зборувајќи за дијалектните особености во рамките на маке-

донската јазична територија во статијата „Дијалектната диференцијација на македонскиот јазик“ (Пристапни предавања, прилози и библиографија на новите членови на МАНУ, Скопје 1970, 25-38) ја одредува распространетоста на некои црти што се присутни на нашиот терен. Во статијата „Проблеми на меѓудијалектниот континуитет во преодни говорни области“ (Реферати на македонските слависти во Варшава, Скопје 1973, 7-17) кривопаланечкиот говор го сместува во преодните дијалекти меѓу македонскиот и српскиот јазик. Губењето на фонемата *x* во кривопаланечкиот говор го констатира во статијата „Фонемата /x/ во дијалектите на македонскиот јазик“ (Прилози на МАНУ, Скопје 1981, 5-23 + 10 карти).

Пообремен труд за Крива Паланка и Кривопаланечко, од поново време, е монографијата „Крива Паланка и Кривопаланечко низ историјата“ (Собрание на општина Крива Паланка, Крива Паланка 1996), труд кој содржи прилози за природно-географските специфичности на регионот, за населението и за населбите, за културно-историскиот развој на Крива Паланка и Кривопаланечко.

Територијата на кривопаланечкиот говор не претставува единство во јазичен поглед. Во оваа област се izdelуваат неколку говорни целисти. „Еден говорен тип претставуваат селата што се наоѓаат од десната страна на Крива Река: Тл’аминци, Град’ец, маалото Река во Кон’опница, Ос’иче, Г’абер, Добр’овница и граничните со бугарската јазична територија: Тр’ново, Жид’илово, Уз’ем, К’остур. Главна одлика на овој подговор е непренесениот акцент од апсолутниот крај кај некои именки од женски и среден род. Во морфемите за полугласките има *o*, *e* редовно; 1 л. мн. завршува на *-ме*, а 3 л. на *-ај*, кај некои глаголи на *-ај* и др. По овие, а уште и по некои други црти, говорот на оваа област покажува некои врски со кустендилскиот и кочанскиот со кои граничи на исток и југоисток“ (Видоески, 1953: 113). Втората говорна целост ја претставуваат селата од левата страна на Крива, по Осоговијата, заедно со градскиот говор, која има поблизок говор со кратовскиот, со некои помали отстапувања. Крајните северни села Лук’е, Подр’жикоњ, М’етежево, Огут, Н’ерав имаат ист говор со Горна

Пчиња. Како посебна говорна целина се изделува Славиште, кое иако географски и административно се сврзува со Крива Паланка, во јазичен поглед стои поблиску до кумановскиот говор и од него не се разликува многу. Поради ова проф. Б. Видоески оваа област ја вклучува во својата анализа на кумановскиот говор.

Кривопаланечката област, која се наоѓа на границата меѓу неколку сосема различни дијалектни зони, по извесни црти се сврзува со едни говори, со други црти со други говори. Меѓутоа, земајќи ја во предвид целата јазична структура, овој крај сепак претставува нешто одделно од соседните говори. Тој претставува сплет на црти од разни дијалектни средини, кои при нивното вкрстување дале нови и доста интересни појави. Некои од тие појави се наоѓаат уште во процесот на превирање, уште наполно незавршени, несталожени, а некои пак само што почнале да се развиваат. „Тоа е сосем природно во еден ваков граничен појас кај што има мешање на разни говори или говорни групи: на исток кустендилскиот од т.н. *иш-жд/ж>а* бугарски говори, на северо-исток бугарското *ќ/џ* наречје од северозападната дијалектна група, а на југ и запад со кратовско-кумановската говорна област од која на север, од вододелницата меѓу Пчиња и Крива Река, неосетно се надоврзува јужноморавскиот дијалект од тимочко-призренската група српски говори. Нешто малку граничи и со кочанскиот говор“ (Видоески, 1954: 113-114).

Темата на овој труд, кој претставува дополнета верзија на магистерската теза, одбранета 1996 год., беше избрана во консултации со акад. Божидар Видоески и менторот проф. д-р Коста Пеев. Материјалот што е предмет на обработка е собираен според *Прашалникоѝ за собирање маѝеријал за Македонскиѝ дијалектѝен аѝлас* (Видоески 2000).

Дел од материјалите од оваа област, собирани од соработници во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (д-р Коста Пеев, д-р Аритон Поповски, д-р Олга Иванова, м-р Маринко Митков) за потребите на проектот „Македонски дијалектен атлас“, ми ги отстапи Институтот, за што сум многу благодарна.

Освен вака собраниот материјал, запишуван е и фолклорен материјал, приказни, преданија, песни, раскажувања од секојдневниот живот и сл., снимени на магнетофонска лента, а потоа дешифрирани со фонетска транскрипција.

Во објаснувањето на извесни појави во овој говор и определувањето на неговото место во однос на другите говори од североисточното наречје, користени се и материјали од соседните говори (кумановски, кратовски).

Анализата на говорот на Кривопаланечката област ја прави ме во согласност со современите методи и принципи на обработка на дијалектен материјал. Анализата на говорот се состои од: опис на современата состојба на гласовниот систем, осврт на историјскиот развој на гласовите, преглед на состојбата на акцентот, разгледување на граматичките категории на сите зборовни групи, преглед на синтаксичкиот систем и краток осврт на лексиката. На крајот се приложени и илустративни дијалектно-фолклористички текстови.

Со оглед на релативно големото пространство што го опфаќа оваа област, како и поради говорната неуедначеност, требаше да се направи избор на пунктови кои ќе можат подобро да ја отсликаат современата состојба на овој говор. Како појдовни пунктови за анализа ги зедеме градот Крива Паланка и десетина села: Дур'ачка Р'ека и К'ркља (села од Осоговијата), Жид'илово и Тр'ново (гранични села со бугарската јазична територија), Ос'иче, Добр'овница, Г'абар, Град'ец (села од десната страна на Крива Река, североисточно од градот), Огут и Луке (крајни северни села, гранични со српската јазична територија). За славишките села го користевме материјалот од *Кумановскиот говор*.

Освен определувањето на границите на кривопаланечкиот говор, во трудов им се посветува внимание на специфичностите што се диференцијални во однос на другите говори од северното наречје, се укажува и на можните разлики меѓу говорот на градот Крива Паланка и говорот на селата.

На крајот чувствуваме потреба да им ја изразиме својата најискрена и длабока благодарност на многубројните информатори од различни села, како и од Крива Паланка. Со своето гостопримство и срдечноста со којашто нè пречекуваа во своите домови, како и трпението што го покажаа во текот на повеќето месеци додека го бележевме дијалектниот материјал, го овозможија реализирањето на овој труд. Нивниот автентичен израз и изворен збор ја претставуваат материјалната основа на трудов.

ФОНОЛОГИЈА

СОВРЕМЕНА СОСТОЈБА НА ФОНЕТСКИОТ СИСТЕМ

Самогласки

Во вокалниот систем на кривопаланечкиот говор освен самогласките *е, и, а, о, у* се среќава и еден среднојазичен вокал, што го предаваме со знакот *ѣ*.

Графички овој систем може да се претстави на следниов начин:

и у
ă
е о
а

Во некои случаи функција на силабема врши и /p/.

Самогласките *е, и, а, о, у*, кога се под акцент, по своите звукофизиолошки особини не се разликуваат од соодветните гласови во литературниот јазик, се образуваат при иста артикулација како и во литературниот јазик.

Во северниот дел од кривопаланечкиот говор и во Славиште има една појава на која укажува Б. Видоески (1962: 29-30; 1954: 13-14), на поотворен изговор на нагласените *e* и *o*. Во некои случаи тие се изговараат како дифтоншки гласови *o^a*, *e^a* (пр.: *ѝлѝѝю*, *ѝлѝѝав*, *лѝса*, *лѝѝѝ*, *лѝѝа* Ранк, *бѝло*, *дѝѝе*, *лѝка* Ог, *бѝса*, *ѝѝсѝѝ*, *девојка*, *коза*, *козуѝу*, *коса*, *кросно*, *ноѝа* Ранк, *вода*, *дома*, *ноѝа* Ог). „Отворената нијанса подобро се забележува кога на слогот со *e*, *o* истовремено паѓа и логичкиот акцент. При брзо говорење таа е

помалку упадлива, или воопшто не се забележува“ (Видоески, 1962: 30).

Вака е кога се разгледуваат гласовите изолирано, додека во сврзаната реч тие можат да ја изменуваат својата артикулација. Нивниот изговор е условен од повеќе фактори: од местото во зборот, од акцентот и од карактерот на консонантите што ги опкружуваат. Најконстантна е нивната вредност кога се наоѓаат во акцентиран слог, а најнепостојана кога се неакцентирани.

Гласот *ǣ* со својата физиолошко-фонетска природа е среден глас од типот на *a*. Основната боја ја чува кога се наоѓа под акцент, додека во неакцентирана позиција неговата артикулација е поотворена и се приближува кон *a*, а доста често неговиот изговор се неутрализира со изговорот на неакцентираното *a* (*данǣске* : *дǣн*, *ж'едан*, *в'ей̃ар*). „Во некои случаи дури и под акцент степенот на вокалноста е доста изразен, а и обратни – во неакцентиран слог може да биде изговорен толку затворено што да ја изгуби и онаа аевска нијанса. Најчесто така се случува во турските зборови или кога стои место *ж* или вокалното *л*. За тој глас добиен од *ж* и *л* карактеристично е тоа што никогаш не преоѓа во чист вокал“ (Видоески, 1953: 120-121).

Во кривопаланечкиот говор, како и во другите северни говори (Видоески, 1981-1982: 96), фонемата */ǣ/* историски е добиена како регуларен континуант на јаките *ѣ, ъ*: *дǣш*, *сǣн*, *дǣн* (во коренска морфема на целава територија), *руч'ǣк*, *ов'ǣс*, *ор'ǣл*, *йей'ǣл*, *кои'ǣл* (во суфикси – во градскиот говор, во Славиште и во крајните северни села); на секундарниот *ѣ*: *йǣк'ǣл*, *рек'ǣл*; во неколку лексеми се јавува како придружен вокал во секвенцата */лǣ/*, место *л*: *сл'ǣнце*, *сл'ǣза*, *дл'ǣго*, *кл'ǣца*; во турските лексеми место вокалот *и*, сп.: *ак'ǣл*, *али'ǣн*, *к'ǣна*, *касм'ей̃и*, *сакл'ей̃и*, *чал'ǣм*, *чад'ǣр*, *калабал'ǣк*, *балд'ǣза* и сл.

Дистрибуција на вокалите. Вокалите *и, е, а, о, у* можат да стојат во сите позиции на збороформите – на почетокот, во средината и на крајот. Вокалот *ǣ* не може да стои на почетокот и на крајот на збороформите. Вокалите *и, е, а, о, у* во принцип можат да стојат во група секој со сите, сп.: *сн'аи*, *к'ои/ко'и*, *м'уи*, *йро'ица*, *й'ие*, *дв'аесе*, *л'ае*, *к'ое/ко'е*, *куй'уе*, *сѣр'еа*, *вид'оа*, *до'ага*, *м'уи*, *сви'ок/сви'ок*, *ѣр'еове*, *б'уове*, *ме'ур*.

Вокалот *ѣ* не се јавува во група со други вокали (освен во случаите каде што се загубило *х* – *ѣр'аѣѣ̄*, *вр'аѣ̄ѣ̄*).

Секвенци од два исти вокали не се контрахираат, сп.: *зм'иш*, *шам'иш*, *см'ее (се)*, *сед'ееке*, *м'аа*, *викн'аа*, *црно'ок*.

Секвенци од три вокали се необични во домашни зборови. Во 3 л. мн. на имперфектот кај глаголите од типот *ѣше*, *сее*, *знае*, *брои*, *чуе* меѓу последните вокали има *ј*, сп.: *ѣшеја*, *с'ееја*, *бр'оеја*, *кр'оеја*, *зн'аеја*.

Силабично *р /р'/* се јавува во групите *гС*, *СгС*: *р'ѣа*, *р'жан/р'жен*, *с'рна/срн'а*, *ѣрс'ѣш*, *ц'рно*. Во соседство со вокал може да се сретне само во случаи со загубено *х*: *вр'о(ѣ̄)/вр'аѣ̄*, *вр'ови/вр'ове*, *ѣ'ро(ѣ̄)*; и на морфолошка граница со префикс: *за'рѣа*, *ѣ'рорѣ'ело*.

Долги вокали. Долгите вокали добиени со компензација по загубата на *х* пред консонант се расчленуваат на два кратки вокала, сп.: *меел'ем*, *б'оочи*, *б'аачи*; *с'едеемо*, *ч'екаимо*.

Вокалите во неакцентиран слог

Веќе рековме дека изговорот на вокалите не е константен во различни ситуации. „Под влијание на изразито силниот експираторен акцент кој просто се „фиксира“ врз акцентираниот слог, неакцентираниите самогласки се изговараат со послаба издишна струја, пократко (редуцирано)“ (Пеев, 1979: 11).

Редукцијата на вокалите е општа особеност на југоисточните македонски говори (Конески, 1982: 34), а оваа појава ја познаваат и бугарскиот, северните грчки говори и ароманскиот. Освен силниот, динамичен акцент, редукцијата на вокалите е условена и од некои морфолошки фактори.

Конески во врска со редукцијата како фактор освен фонетски силна (акцентиран слог) и фонетски слаба позиција (неакцентиран слог), разликува и морфолошки силна и слаба позиција, истакнувајќи дека редукција треба да се очекува особено во случаите кога совпаѓа фонетски и морфолошки слабата позиција (Конески, 1977: 16). Ако е вокалот носител на значајна морфолошка информација, тој потешко подлежи на редукција.

Во кривопаланечкиот говор, кој се вклопува во североисточните македонски говори, редукцијата на вокалите е умерена. Неакцентираниите вокали се изговараат пократко од акцентираниите, што е

условено од природата на акцентот (динамичен). Степенот на редукцијата не е еднаков при сите услови и за сите гласови. Тој често зависи и од темпото на говорењето и од логичкиот акцент.

Освен акцентот на редукцијата на вокалите доста често влијаат и околните консонанти. Неакцентираните вокали во соседство со сонантите, а особено со *p*, се изговараат со поголема редуцираност.

Со поголема доследност редукцијата се забележува кај вокалот *a*, особено во слоговите пред акцентот сп.: *ваља́вич'ар*, *санд'а́к*, *санд'а́че*, *и́а́к'а́в*, *и́а́к'о́ј* Ранк; *Си́и́н'о́ја*, или: *ја́за́вец* ДурР; во соседство со сонантите редукцијата е поголема, сп.: *ва́а'инка*, *ја́з'ик*, *ја́з'иче*, ДурР; особено зад *p*: *ѓра́ѓани*, *ѓра́бу́ља*, *ел крај мене* Ранк, *ра́бои́а*, *ра́кија* Ранк, *ра́ѓо́жа*, *вража́лец*, *ѓра́д'инче*, *ѓарни́ч'ари*, *ра́ск'р́сни́ца*, *ра́ч'ец*, *ра́бои́ник*, *ра́бои́и́д*, *кра́д'на́д*, *бра́д'ави́ца*, *ра́к'ија*, *разбо́ј* ДурР. Во оваа позиција (во соседство со *p*) доста често, особено во брзиот говор, овој вокал толку се редуцира што може и да се загуби, сп.: *ѓр'ни́ца*, *на ѓр'ни́цу* Петр, *ѓр'ма́да*; или во предлогот 'крај' = крј, кр: *ке ле́ѓа крј ѓе́ѓа*, *крј м'ене* Ранк, *си́р'на́(с'и́рана)* Трн, Добр, *крз* (:кроз) *крз 18 ѓодини* Гр, *ѓр'ма́да*, *вржа́лец* ДурР, *в'р́ка*, *в'р́ка се* Габ, *и́р'и́еза* Добр, ДурР, Жид.

Појавата на промена на вокалот зад *p* е широко распространета во нашите говори, а се среќава и на територијата на другите јужно-словенски јазици (Поповски, 1972: 236). Вокалот зад *p* се редуцира, а потоа настанува елизија, по што слоговната функција се пренесува на *p*. Освен вокалот *a* ваква промена во оваа позиција има и кај другите вокали, сп.: *вр'и́ено* (<вретено, стсл. *врѣтено*), *среб'рн*, *среб'рна и́ара* ДурР, *бр'на*, *бр'на́ено* Ранк.

Обична е редукцијата и на вокалите *e*, *o*: *бе́луи́и́р'ак*, *ве́чер-ња́к*, *је́з'ик* Ранк, *е́з'ик*, *ме́и́ил'*, *не́в'еси́а*, *и́ел'ин* Пал; *иди́на́есе*; Добр, Жид; *изми́к'ар* Ос, Кон, Трн; *изми́к'арка* Крк; *иди́н'ична* *ч'ерѓа* ДурР, Трн.

о: *во́ло'вар*, *ѓо́в'едо*, *ко́и́и́и́о*, *ко́ко'шка* ДурР; *бо́р'анија*, *ѓо́д'ина* Кон; *о́ѓле́д'ало*, *ко́р'и́и́о*, *кро́м'и́и́* Пал.

Измени на вокалите

Во некои случаи неакцентираните вокали се изговараат и нешто поотворено, при што вокалите *e*, *o* ја изменуваат својата артикулација кон *a*, а *и*, *у* накај соодветните средни гласови *e*, *o*. Понекогаш во говорот на некои претставители место *e* се слуша *a* во примерите: *зајџ'ин* Кон, Габ, Добр, Трн, Крк; *раш'ейџо* Ранк.

Со *a* место *o* се јавуваат: *дал'ама* Ог; *кам'ири*, *маџ'ика* Габ, Добр, Ос; *ман'исџира* Кон, Гр, Добр; *маџ'ор* Ос, *моџав'илка* Ог; *Пад'ишиџе* Пс; *раџ'уша овца*, *раџ'ожа* Добр, Ос, Гр; *сам'ун* Гр, Ос, ДурР; *џаџ'ури* Пал; *бамбони* Ос.

Неколку примери со *e* место *и*: *лес'ица* Жид, Крк, *мер'ише* (на целава територија), *к'елим* Ог.

Неопходно е да се нагласи дека повеќето од овие примери во вакви форми се среќаваат само во говорот на некои претставители (освен *мер'ише* кој се употребува на целата територија).

На изговорот на вокалите во неакцентираните слогови често влијаат и околните согласки.

Така на пример, во одделни зборови, под влијание на лабијалните консонанти и сонантот *л*, артикулацијата на *a* се менува накај *o*, или се изедначува со него: *боба-Р'оска*, *боа-Боџ'дана* Добр; *боа-В'аска* Кон; *Боба-Цв'еџина Њ'ива* Крк; *боба-Коџ'анини смо* Ог; *на'ойоко* Добр, Трн; *омбар*, *Омбар'ишиџе* Ранк; *џоџ'иџан*, *џоџ'иџани* Кон, Гр, Ос, Добр, Трн; *дол'ечко* Пс.

Во оваа позиција, како и под влијание на заднонепчените согласки, со поголема лабијализација се изговара и вокалот *o*, сп.: *џоџ'ара* Добр, *џоџ'анец*, *срф'ељка* Гр, *џол'ем*, *џол'емо* ДурР, *кџир'ива* Жид, *кџр'ија*, *кџбила* Пс, *кџк'ошка* ДурР, *срф'ел'ка* Пал; може да се случи *o > у*: *џул'ем*, *куџр'ива*, *кук'ошка*, *срф'ел'ка*, *џуџ'анец*.

Со *у* се среќаваат и некои туѓи зборови: *кум'анди*, *куманд'аниџ*, *кум'иџи*, *кум'исија*, како и: *д'окџур*, *р'абуи*. На апсолутниот крај на зборот во прилозите ограничен е бројот на оние во кои *o > у*: *м'алку/м'алку* (покрај *м'алко*), *бл'изу/бл'иску* (покрај *бл'иско*).

Неакцентираните вокали во соседство со тврдонепчените и венечните согласки се изговараат со малку повишена артикулација. „Звукофизиолошки тоа е сосем нормално, зашто артикулацијата на вокалите прилагодувајќи се спрема артикулацијата на согласките полека се изменува; а понекогаш се изменува до толку што се минуваат границите на една дадена фонема и се добива

друга. При тие услови *а* се менува кон *е*... или *е* преку *е*, *е*¹ преминува во *и*; *у* исто така во *и*“ (Видоески, 1953: 119).

На пр.: *ѿојас/ѿоес* Добр, *јар'ем* Ос, *чаѿѿал*, *Чейѿал* Кон, *чариѿи-ја*, *ѿѿмија* Жид; *жел'езо*, *иѿк'ер/иѿи'ер* Трн, *јасѿѿѿк/есѿѿѿк* Крк, *ѿиен'ир*, *ѿаздериѿа* Трн; или промената што настанала во *'иѿиѿе* < *јоѿиѿе* (*јоѿиѿе* > *јеѿиѿе* > *јеѿиѿе*, а после *јѿиѿиѿе*, *'иѿиѿе*); или во *и'ч'ер/и'ч'ера* (*јуч'ера* > *јѿч'ера* > *јич'ера*, *и'ч'ера*) (Видоески, 1953: 119).

Вокалите во непосреден допир. Непосредноста на вокалите во некои случаи се избегнува со вметнување на хијатски гласови (*јава*, *мава*), или, како што е почесто, двете самогласки се изговараат со полна артикулација (дури и кога се еднакви), сп.: *каб'ааѿи*, *рааѿи*, *с'ааѿи*, *сн'аа*, *јаа*, *маа* и сл.

Многу се ретки случаите вокалите да се изговараат слеано (*б'а:ѿи* < *ба'еѿи*, *ор'о:во* дрво < *ор'о:во* < *ора'ово* – по извршената асимилација); или: *Ил'и:нден* < *Илиин да̀н*, *ч'и: са*).

Секундарни должини се јавуваат и во некои примери каде што се загубило *х*, најчесто во средината на зборовите пред консонант: *в'е:ѿо*, *ме:л'ем*, *б'о:ча*, *д'у:не*, *ѿѿи:не*, *ба:ча*, но почесто овие примери се слушаат со удвоен вокал: *в'ееѿо*, *меел'ем*, *бооча*, *дууне*, *ѿѿиине*, *баача*, или: *в'икаамо*, *н'осеемо*, *с'ечеемо*.

Други промени на вокалите

Елизија. Елизијата на вокалите е појава која главно се реализира како резултат на низа фонетски и физиолошко-психолошки околности, а од неа се засегнати главно оние самогласки кои се надвор од акцентираниот слог, како и оние кои се наоѓаат на составот меѓу проклитичките зборови и зборови кон кои тие акцентски се приклучуваат, а што почнуваат со вокал.

Најчесто вокалот се губи во кратките заменски форми, во морфемата *ке*, во сврзникот *да*.

Пр.: *ке ѿ'иск'арам* на̀двор, *ке с'идеме* до́ма Гр; *ке ѿ'исѿѿ'еѿа* ако ѿе в'иди Кон; *каде к'идеѿе* Добр; *к'идемо* на-сва̀дба ДурР; *к'идев* на-ѿаза̀р Ог; *ај* до́идемо на-ѿосѿѿи Пал; *неке* до́иде са́ма Жид.

Елизијата овде не се врши доследно како во појужните говори. Во негацијата и во предлозите елизија не се врши.

Крајниот вокал доста често се губи во императивните форми на одделни глаголи. Пр.: *држи, бежи: држ 'убаво Кон, беж од-м'ене* Ос, Габ, *беж да-џе-н'ема* Добр; а во *ела: ел џи, ел до-м'ене* Ранк; е во *ајде: ајд сос-м'ене* или: *ај д'идеме*; често се испушта крајното е и кај глаголот *може* во сегашно време: *не-мож да-иде, не-мож да-си'ане*; на почетокот на зборот *е* се губи во честичката *ејџе: џе џа'ка, џе кад'е-е, џе как'о-е, џе-џа џа'ајџко-џи, џе-џи дојд'оа*.

Во зборовите *баба* и *чича* употребени атрибутски, понекогаш се губи целиот слог: *ба-Рада*, *ча-Гр'озде* (ова е многу ретко).

Крајниот слог често се испушта и во заповедната форма од глаголот чека: *чек да-в'идим*; како и во прилогот *јошиѝе*: *још едн'о, с'едеѝе још м'алку* Пал, *још едѝн ѝуѝ Луке*.

Елизија има во членуваните заменски придавки *наш, ваш: н'ашиѿа, н'ашиѿо, н'ашиѿе, в'ашиѿа, в'ашиѿо, в'ашиѿе*, како и во членуваните именки: *д'еиѿо, ж'ениѿе* ДурР.

Непостојани вокали на апсолутниот крај на зборот. Во кри-
вопаланечкиот говор има извесен број зборови, главно прилози,
поретко предлози, во кои крајниот вокал се јавува како факулта-
тивен глас.

Примери за непостојано а (редовно во партикулата -ка): д'ек с'едиши, дек ѿјд'е, од'ек-сѿше вие, дод'ек б'еме ние; озд'ола/озд'оле : озд'ол; озг'ора : озг'ор; сѧга : сѧк, оѿс'ѧк, ѿѧѧа : ѿѧк, доѿѧк; ѿоѿрѧва : ѿоѿрѧф, ѿуа : ѿуј (с'едни ѿуа; ѿоѿрѧни-се о-ѿуј Добр); ич'ера : ич'ер; ('имаме јад'ење од-ич'ера, од-ич'ер ме-забол'ја г'лава Кон); н'ека : нек (н'ека си ѿо'игрѧй д'ецѧѧа ДурР, нек ѿос'ѧѧѧ Добр); д'ома : дом (од-д'ома'идем, к'идем до-дом Пал).

Како непостојано се јавува и крајното *a* во *йоловина*: *из'едo*
йолов'ин йоґ'ача Гр, *йолов'ин саий ше-ч'екам* Добр, *йолов'ин чов'ек*
сийан'а Трн; како и во *исйина*: *исй'ин йи-каж'уем* Кон.

Непостојано о: ꙗам седн'аа Кон, он'ам ен'е-џи Гр, д'ојди ов'ам
Ос, с'едни ꙗоꙗам Трн, засиꙗани ꙗ'овам Жид, зав'рꙗи-се нав'ам
Добр, к'амо-џи д'ецаꙗа : к'ам-ꙗи-џи д'ецаꙗа Пал.

Непостојано е: јоиӣӣе : јои; доле : надол, ѓоре : наѓор; ј'оиӣӣе
ли да-ч'екам : јои ед̄ан-и'ӯӣ ӣи-в'икам Пал. ӣӣе-ѓа д'оле : ојд'е
над'ол; ӣи'ури-ѓа ѓ'оре : ојд'ои наѓ'ор.

Непостојано и: дори : дор, њос'едеџе д'ори да-дојдиџи Крк,
дор да-дојдаџи он'о ке-се-си'аџни Кон, Гр, Трн.

Губење на слогообразната функција на вокалите. Поминувањето на неакцентираното *и* во позиција зад друг вокал во неслоговно *ј*, во нашиов говор, не е распространето во таква мера како што се јавува во другите дијалекти. Оваа појава ја забележивме само во одделни случаи: *м'ојѝе*, *ѝв'ојѝе*, покрај: *м'оиѝе*, *ѝв'оиѝе*; во сег. вр. од гл. *ѝрави* (по загубата на *в*): *ѝр'ајм*, *ѝр'ајш*, *ѝрај*, *ѝр'ајме*, *ѝр'ајѝе*, но: *ѝр'ааѝ* (*ѝр'аваѝ*); случаите како: *к'ојсѝе*, *ж'ејнѝе* (покрај *к'озиѝе*, *ж'ениѝе*); или: *ѝол'емјоѝ*, *вис'окјоѝ* ги забележивме само во Дурачка Река.

ИСТОРИСКИ ПРОМЕНИ НА ВОКАЛНИОТ СИСТЕМ

Замена на старословенските назали. Во кривопаланечкиот говор остатоци од некогашниот назализам нема.

Носовката од преден ред (ѝ) во овој говор, како и во сите други североисточни говори (Видоески, 1953: 157), не се мешала со носовката од заден ред (ж). Овој глас преминал во *е* во сите позиции: *ез'ик*, *ечм'ен*, *ечм'ена сл'ама*, *еѝ'рва*, *'едар*, *'еребица*, *ѝов'едо*, *з'аец*, *ч'едо*. Отстапување претставуваат формите: *з'ајац* Жид и *јаз'ик* Добр, Трн, Кон. Формата *з'ајац* (се употребува наспоредно со *з'аец*) се јавува на широко пространство: се среќава во говорот на Скопска Црногорија (Видоески, 1954: 133), во северните кратовски села, констатирана е и на српската јазична територија во јужноморавскиот говор, каде што Белиќ преодот на *е* во *а* го објаснува како последица на пасивната артикулација во неакцентирана позиција (Белиќ, 1905: 35). Мислењето на Б. Видоески дека оваа форма во нашиов говор е внесена од друга дијалектна средина било директно или индиректно преку кочанскиот говор кој знае за неа, изгледа најприфатливо (Видоески, 1953: 157).

Поинтересен е развитокот на носовката од заден ред (ж), зашто северните говори во тој поглед знатно се разликуваат од останатата македонска јазична територија.

Основна замена за носовката од заден ред ж е у.

Резултатот *у < ж* најрегуларно се јавува во коренските морфеми: *ѝол'уѝ*, *ѝол'уби* Пал, *ѝр'уди*, *ѝус'еница*, *ѝуз'ица* ДурР, Крк, Ос, Ог, *'оди ѝузечки* Добр, *д'уѝ*, *д'уб'ица* Кон, *з'уби*, *зиз'убица*, *ј'уже* Гр, Трн, *јуж'ар*, *ј'ужица* Ос, Габ, *кл'убе* Добр, *кл'уѝче* Пал, Ог, *куд'е*,

ж во глаголските наставки: -нж > на: *викн'а*, *дигн'а*, *їадн'а*, *сїан'а*. Наставката -на- се генерализирала на целиот северен појас од нашата јазична територија (Видоески, 1962: 52).

Во 3 л. мн. презент: *в'икай̑, 'иґрай̑, н'осай̑, с'и'јай̑, 'орай̑; бер'ай̑, влеч'ай̑, дад'ай̑, јад'ай̑, леж'ай̑, клеч'ай̑, ̑еч'ай̑, сед'ай̑* Трн, Жид; во крајните северни села имаме: *џ'ледав, с'ечев, н'осев*, како во кумановскиот говор, каде што у (< ж) по фонетски пат се изменило во билабијално *и* прво кај глаголите со наставка *-ају (-ау- > -аи- > -ав-)*, а после се генерализирало во *-в* и кај другите глаголи (Видоески, 1962: 52). Во Славиште, особено во јужните славишки села, во оваа форма сè повеќе продира наставката *-а̑й̑*.

Во 3 л. мн. аорист исто така се јавува вокалот *а*: *вик'аа*, *џлед'аа*, *дав'аа*, *нос'ија*, *држ'аа*, *ѿр'есоа*, *ѿ'екоа*; постарата наставка *-иe* сè уште егзистира во крајните северни села (*вик'аше*, *џлед'аше*, *нос'ише*, *дав'аше* Ог, Луке).

Истиот резултат за ж се јавува и во 3 л. мн. имперфект: 'ӣграа, б̄ереа, к̄осеа Пал, ДурР, Крк, в̄икашеа, 'имашеа, ӣерешеа, н̄осешеа Добр, Трн.

Во 1 л. едн. презент преовладала наставката -м од атематските глаголи, а основниот вокал се израмнил со другите лица: *џ'ледам, к'осим, њ'ечем/ѡеч'ем, ѡ'рчим/ѡрч'им*. Во Славиште и во крајните северни села ваква замена има само кај глаголите од а-група: *в'икам, џ'ледам, ч'екам*, а кај глаголите од е- и и-група во оваа форма има наставка -у: *џ'еду, с'еду, с'ечу, ѡ'ечу, м'есу, ѡ'ију* Ог, Ранк.

й < ж само во неколку зборови: *едн'аи* (се употребува на целата територија), *л'аи* Гр, *л'аи-џи јаг'нииџаи* Трн; *ои'аи* Кон, Гр, Ос, Добр, Трн, Жид; *џџ'асно* ДурР; *с'аиџио* (стсл. сжшти) : *с'аиџио џакв'о* Гр, и во Славиште; *даи* (покрај дуб'ица) во поисточните села; *св'аиоџ* Трн (покрај св'уиоџ); во топонимите *Д'аџе* во Добровница и *Лаи* во Конопница. Овие зборови (со исклучок на топонимите) се познати и во другите северни говори и за нив Б. Видоески смета дека се примени отстрана (1953: 158).

И место ж има во: *длѣбоко*, која форма се употребува на прилично широка територија. Оваа форма се објаснува или со ана-логија спрема *висок*, *широк*, или со постоењето на форма **glybok* покрај **glrbok* и **glъbok* (Видоески, 1953: 159). И место ж има и во *обрич* (стсл. *обръчь*). Овој збор забележан е само во источните

сийи на останатата територија), *лак, л'ака, л'акне, л'асно* Ос, Добр, Трн, *иол'ак, иол'ачка* Ог, Ранк, *л'аска, л'асне* Кон, Гр, *л'ашии* Ранк, *ої'анак, ої'анци* Пал, Ранк, Ог, Луке, *сак* ДурР, Жид, Гр, Ог, *с'ага, до-с'ага* Ранк, Пал, *с'агаињо* Добр, *иї'амно, иї'амница, иї'амни-се* Пал, Трн, Габ, *иї'анко* ДурР, Гр, *иї'айне, да-иїи-иї'айну* Ранк, *иї'айка, иї'айн'уе* Добр; коренот *сѣ-* > *сѣм-:с'амне, осѣмн'ало* Ос, Трн, Пал, коренот *цѣ-* > *цѣв-: ц'ѣфїи* Пал, ДурР, *ц'ѣфї'и, ц'ѣфї'аи* Жид, Трн, *рац'ѣфї'еле-се* сл'иве Ог.

Полн вокал *е* во оваа позиција се јавува само во неколку примери: *сиї'ебло, иен'уѣ, (:ї'ањ), Вел'иѣден, Ил'инден*.

Во два примера се јавува *и*: *сийи* – *с'идови/с'идове* (наспрема *сайи* во Славиште и во крајните северни села) и во *ої'инци, ої'ињок* Добр, Трн, Жид. Овие случаи се објаснуваат со аналогичност – *сийи* спрема през. *зидѣ*, а *ої'инци* спрема итеративниот глагол *ої'инам* (Видоески, 1953: 177).

з = ѣ: *Бѣс* (село), *б'ачва, б'ачв'ар* Гр, ДурР, *б'аши* Добр, *в'айка, в'ашиљ'ив* Кон, *д'аи, д'аска* Добр, Гр, *каїи, до-к'аїи, за-к'аїи* Пал, Габ, *м'акне, изм'акне* Пал, *изм'аца* Добр, Трн, *см'акне, разм'аца, ум'аца* Жид, Ос, Кон, *н'акви* Кон, Гр, Добр, *н'акве* Ог, Луке (: *н'окви* Трн, Жид), *сан, сан'уе, сан'иїи* Пал, Габ, Ог, Трн, *с'айка, с'айне* ДурР, Добр, Кон, *с'аке* Пал, *ис'ане, ис'ан'ала* в'одаїи Кон, *иї'ак, иї'ага* Пал, *иї'аг'ајке* Добр, Ос, *иї'аг'аињи* Жид, *иї'акне, иї'акни-ѣа* Ранк.

Двојна замена има во предлогот *сѣ* кој овде е удвоен: *сѣс-Цв'еїу, сѣс-н'ега, сѣс-и'ари* Пал, *сѣс-њи* ДурР, *сѣс-м'ене, сѣс-Р'аїку* Ог, Луке, наспрема *сос* во источните села: *сос-М'илица, сос-н'еа, сос-к'амен* Трн, Жид, *сос-К'ире дојдоме, сос-њ'еѣо* Добр.

Во префиксите: *сѣи'ие, сѣсї'ави, с'аїре* Пал, ДурР, Ог, наспрема *сои'ие, сосї'ави, с'оїре* Добр, Трн, Жид.

Полн вокал *о* место *з* има во неколку примери: *с'осїа, соб'ор* (познати и во кратовско-кумановската говорна област) и во: *дои, б'очва, н'окви, с'оїка*, кои се среќаваат само во источните гранични села; потоа во префиксот *со-* и предлогот *сос*: *сои'иен, сосї'авен, сос-м'ене, сос-р'ука* кои се среќаваат и во западните села.

Во североисточните села и во Славиште се среќава глаголот *шой'оїи*: *шой'оїи* Гин, *шой'оїимо* Ранк, *шой'оїише, шой'оїишеа* Ос, Добр. Овде *о* е добиено со асимилација спрема следниот слог (Видоески, 1962: 43).

јар'ѿм Ранк, Ог, ов'ѿс Луке, оц'ѿи Пал;
јар'ем, ов'ес, оц'еи Кон, Гр, Габ, Добр, Трн, Жид, Крк;
 во прилозите: *дѿ^ан'ѿс, дѿ^ан'ѿске Ранк, дан'ѿске Добр, Ос,*
есен'ѿс, есен'ѿске Пс, ноќ'ѿске Ранк (наспрема есен'ес, ноќ'ес Добр,
Трн, Жид).

Разновидност има, на кривопаланечкиот терен, и кај формите на членот. Сп.: *-ѿи (к'оњѿи, в'олаѿи, чов'екаѿи, сѿѿѿиѿи)* Луке, *-ѿи (к'оњѿи, в'олаѿи, чов'екаѿи, д'олаѿи, л'ебаѿи)* Ог, Ранк, Пс;

-оѿи: чов'екоѿи, к'оњоѿи, н'осоѿи Пал, ДурР, Кон, Гр, Габ, Ос, Добр; и со загубено *ѿи: чов'еко, в'оло, руч'око, ѿѿѿело* Трн, Жид.

Развитокот на полугласките во соседство со *в* во предлозите *вз* и *вззз* е како и во другите северни говори *вз > у*: *у-Пал'анка живе'е, у-ѿраѿи, у-с'ело, у-к'ука; уз-река ојд'е, уз-риѿи*; како префикси: *ул'еѿне, ул'ѿзи, ун'есе, уд'ене, увл'ече, уѿр'еѿне*. Во почетните отворени слогови: *ун'ук, ун'ука, ун'уѿира* Пал, *ун'еѿира* Добр, Трн, *уд'овец, удов'ица* Пал.

Секундарен ер. Секундарниот *ер* што се јавил пред сонантите *р, л, м, н* на апсолутниот крај на зборот различно се рефлектирал.

Во групата *-*rъ* има темен вокал со различни степени на вокалност (*ѿ, ѿ^а, аѿ*), а некаде и преоѓа во *а*: *'иѿар, б'исѿар, 'осѿар, м'одар, д'обар, 'едар* Гр, Ог, *в'еѿар, ѿабар* Добр, Трн, *св'екар, в'еѿар* Жид.

За групата *-*rlъ* имаме различни вредности. Темен вокал се сретнува во југозападните села: *рек'ѿл, доиѿѿл, оѿиѿиѿл* (под акцент), или: *исѿекал, на'екал, осѿр'иѿгал, обл'екал* Гр, Добр, *исѿекал, р'екал* ДурР, Пал; во источните села покрај *а*: *нав'езал, осѿр'иѿгал, обл'екал се, довл'екал, исѿекал, доиѿекал, ѿрес'екал* Добр, Трн, Жид, Крк, се слушаат и форми со *е*: *доиѿ'ел, иѿиѿ'ел, оѿиѿиѿ'ел, наѿиѿ'ел* Трн, Жид. Можно е да се внесени од соседните бугарски говори, кои знаат за нив.

Место групата *-*rtъ* среќаваме *-ам* и *-ом*. Во позападните села има секогаш *а*: *с'едам, 'осам, сам, н'есам*, а во источните *о*: *с'едом, 'осом, седомдес'е, осомдес'е* ДурР, Трн, Добр, Ос, *ја сом, не сом* Трн, Жид. Формата со *о* се смета за понова (*а* пред *м* се лабијализирало во *о*).

Формата *'оѿин* Пал, Гр, ДурР, *оѿиѿ* Добр, *оѿиѿо* Трн, Жид (место стсл. *огњ*) е позната и во други наши говори. Според

Селишчев ова *и* е добиено од *ѣ* преку *е* кое под влијание на мекото *н* дало *и* (Селищев, 1929: 308). Во Славиште, како и во крајните северни села, има: *'оѡѣ''*њ Ранк, *'оѡањ* Ог, Луке.

Секундарен *ер* се среќава и во коренски слогови: *б'ѣдник* Пал, *б'ѣдњи в'ечер* Кон, *Добр, л'ѣжа, л'ѣже, л'ѣжла* ДурР, Крк, Ос, *л'ѣж'ѣц* Ранк, *м'ѣска, м'ѣсче* Ос, *Добр, Трн, м'ѣише* Пал, *м'ѣѡла* Пал, Ранк, Ог, Ос, Трн.

Покрај *лаж'ица*, која се употребува на поголемиот дел од кривопаланечкиот говор, може да се сретне и *лож'ица* (*дај-ми лож'ицу, ложич'арник* Ранк). Во оваа форма се познати овие два збора во северните говори. Преодот на *ѣ > о* се извршил по гласовен пат, под влијание на артикулацијата на сонантот *л* рефлексот на полугласката се развил накај *о* (Видоески, 1962: 49).

Замена на ѣ. Независно од соседните гласови, *ѣ* поминал во *е*: *век, в'ера, ѣре, дел, д'еда, др'енка, зв'езда, лей, л'еса, л'еѣо, м'еко, м'есѣо, ѣ'есѣо* и сл.

Таква вредност има и зад *ц*, сп.: *ц'ело, ц'еди, цед'ило, цел'ина, ц'еѣи, ц'ефка* и сл.

Рефлекс *а* има во *ор'а – ор'аси*.

И место *ѣ* среќаваме спорадично во неколку примери, но не на целата територија: *н'икој (=некој), у н'икоѡа коми'ију* Ранк, *н'иѣѣо (=неѣѣо), н'иѡде (=некаде)* Кон.

Континуанти на ѣ. Овој глас совпаднал со *и*: *бик, бил(ѡ), била/бил'а, к'иѣка, к'исело, м'иѣка, р'иба, р'ие, син* и сл. „Во северните говори преодот *ѣ > и* бил извршен веројатно веќе кон 11 в., во контакт со српските говори“ (Конески, 1982: 45).

Континуанти на р, л. За групите **tǝrt, *tǝrt – *trǝt, *trǝt* во кривопаланечкиот говор има вокално *р*, кое не се разликува од истиот глас во литературниот јазик: *бр'до, с'р'це, вр, црн, ѣрска*.

Вокалното *р* (*р*) место овие групи зафаќа широк простор од македонската јазична територија, „се шири на целата северна и централна македонска територија северно од линијата Лерин – Демир Капија – Струмица. На исток изоглосата на оваа фонема оди нешто

Вокалноста тоа ја задржало и во оние случаи кај што испаднал соседниот консонант и после *р* се нашло непосредно до вокал, сп.: *вр* – *в'рои* Пал, ДурР, Кон, Добр, *в'ро* Жид, Трн, *в'раи* Ог, Ранк, *в'рове* Жид, Трн, Добр, Гр, *в'рови* Пал, ДурР, Ранк, Ог; *и'р* – *и'рои* – *и'ро* и сл.

Малку појасен вокален елемент се забележува во почеток на збор во *а'ри'ина*, во другите случаи не се јавува: *ри*, *р'ја* Пал, ДурР, Ранк, *р'ја* Добр, Трн, *р'жан* Пал, Ог, *р'жен* Кон, Добр, Жид.

Има неколку примери во кои *р* е од секундарно потекло, настанато по исчезнување на соседниот вокал: *крз*, *крј* Гр, *си'рн'а* Добр, *зай'рл*, *зай'рло* и *ср'ебрн* Трн.

Вокалното л. Интересен е во нашиов говор и развитокот на вокалното *л*. Место прасловенските групи **lzt*–**l̥t* и **zlt*–**l̥t* има неколку замени:

л > у редовно зад лабијални согласки, сп.: *Б'уџарин*, *Буџарија*, *б'уџарски* (како во другите македонски говори), *б'ува* Пал, *бу'а* Добр, Трн, *јабука*, *јабуки*, *јабуче* Пал, Гр, Кон, Ос, ДурР, *в'уна*, *в'унаи'а*, *в'унено* ДурР, Ос, *вук*, *вуч'ица* Пал, *м'узе*, *м'уземо* Ог, *м'уземе* Добр, Ос, *музн'ица* Кон, Гр, *м'уња*, *и'ун*, *и'уно*, *и'уним* Пал, *наи'уњило се* Ос, Добр, *си'уз'аља се*, *и'ужел* Ог, Ос, *и'ужелка* Пал, Кон, Трн, *кук*, *к'укови* ДурР, *к'укове* Трн, Жид, *куч'ис'и'а* Гр, Пал, ДурР, *жу'и*, *жу'и'ица* Пал, Крк, Габ.

„Континуантот у се шири во северна Македонија на југ до линијата Вратница (северно од градот Тетово) – Скопје – Св. Николе – Пробиштип“ (Видоески, 1970: 532).

л > *ла* зад забни согласки во сите позиции, сп.: *д'лак*, *д'ла'го*, *д'ла'шко* Кон, Габ, *с'ла'нце*, *с'ла'нчо'л'еи* Гр, Добр, Трн, *с'ла'за*, *с'ла'зай' ми* Пал, Крк, *с'ла'ба*, *с'ла'бица* Жид, Ос, *зас'ла'ни* Гр, Кон, *к'ла'ца*, *к'ла'чник* Кон, Гр, Габ, Ос, *л'ла'и*, *л'ла'и'ам*, *л'ла'и'ка*, *л'ла'и'н'а* Крк, Жид.

Љу место *л* има само во два примера (во коренот *жл-*): *жл'учка* и *жл'уна* ДурР, Гр, *жл'ун'а* Добр, Трн, Жид.

Во *к'ал'нем*, *-еи* и формите изведени од овој глагол вокалниот елемент е пред *л* (*а'л*).

Во граничните села со бугарската јазична територија наспоредно со *куч'ис'и'а* се употребува и форма со *а* – *кач'ис'и'а* Трн, Жид.

С огласки

Инвентарот на фонемите од консонантскиот систем може да се прикаже на следниов начин:

Сонанти:	Опструенти:
м	ĩ б ф в
н л р	ĩĩ д
њ љ ј	ц s с з
	ч џ ш ж
	ќ ѝ
	к ȳ

Уснените *ĩ*, *б*, *м* имаат артикулација како во литературниот јазик и никогаш не се смекнуваат. Нема особени промени ни во изговорот на *ф*, доколку се чува во говорот на некои претставители, како и на *в*.

Не се забележуваат промени ни во артикулацијата на денталите *ĩĩ*, *д*.

Согласката *ј* се јавува во повеќе варијанти, од *ј* како фрикативен глас па до неслоговно *j*.

Гласот *л* пред вокалите од заден и среден ред се изговара како во литературниот јазик. Лабијализирано *л* (*ɫ*) може да се сретне на ограничено пространство и само во позиција на апсолутниот крај на зборот и во одделни случаи во средина на зборот пред консонант. Пред вокалите од преден ред има средно *л* (*l'*). Мекото *л* (*ʎ*) овде има еднаква вредност со српското (со исклучок на градскиот говор).

Неколку варијанти има и за *ќ*, *ѝ*. Гласот *ќ* пред предните викали има знатно повлечена артикулација накај мекото непце. Во другите позиции тие се фрикативни гласови.

Покрај нормалните *к*, *ȳ* има и палатализирани *к'*, *ȳ'* пред вокалите од преден ред.

Х како фонема не суштествува; во извесни случаи може да се слушне еден грлен согласнички призвук (*ʰ*) на местото каде што имало порано *х* (*б'оʰча*, *в'еʰио*, *изџиʰна*).

За фрикативните *ш*, *ж*, *с*, *з* и за африкатите *ц*, *ч*, *s*, *џ* нема некои специфични особености од оние што важат во другите говори.

Л, Л', Љ

Тврдото *л* се јавува во две варијанти: *л* (нормално) и *л̣* (лабијализирано). *л̣* се среќава во градскиот говор, во селата од левата страна на Крива Река (по Осоговијата) и во Славиште, и тоа во позиција на крај на збор, или во средината пред консонант. Во оваа позиција *л* се изговара со поактивно учество на усните, при што преградата е ослабена, но сè уште постои – има еден вид лабијализирано *л* (*л̣*). Пр.: *вес'ед, деб'ед, дои'ед, кос'ил, с'едски, б'одно* Пс, *извей'ед, муч'ил се, најрав'ил, радув'ал се, уч'ил, чув'ал, њей'ед; кридце, с'илно* ДурР, *сол, ор'ал, њ'олко* Пал.

Ваков, лабијализиран изговор на *л* во споменатава ситуација има и во кратовскиот говор, но тука лабијализацијата е повеќе изразена, *л* се изговара со поактивно учество на обете усни, а преградата што е карактеристична за нормалното *л*, ја нема. „Со други зборови, во кратовскиот говор, каде што е и центарот на оваа појава, имаме билабијално *л*; процесот на лабијализација на *л* е наполно завршен, додека во нашиве и осоговските села тој се наоѓа во тек“ (Видоески, 1962: 60).

Две варијанти за овој глас (*л* и *љ*) бележи Селишчев во тетовскиот говор (Селишчев, 1929: 293).

За палаталното **л'* има две варијанти: *л'* (средно, полумеко) и *љ* (меко). Првава се јавува редовно во градскиот говор; на останатата територија се употребува гласот *љ*.

Ова *љ*, што се употребува на прилично широка територија „неговата јужна изоглоса оди по линијата: Талашманце – Шопско Рударе – Коњу – Пезово – Пчиња – Студена Бара – Агино Село, и отаде после продолжува на Скопска Црногорија (Црешево – Бразда). На кривопаланечкиот терен ваков изговор може да се чуе сè до границата со бугарската јазична територија на исток и до Крива Река на југ“ (Видоески, 1962: 60-61), има иста гласовна вредност како српскохрватското *љ*.

Процесот на затврднување на *љ* не го зафатил кривопаланечкиот говор, тој се чува прилично добро (со исклучок на градскиот говор).

Освен наследеното *љ* на нашиов терен се добило *љ* и по новото јотување, сп.: *з'еље, к'оле*. Се јавува и место групата *л + ј* во туѓи зборови, на пр.: *бос'иљак* Ог, *бос'иљок* Гр, *Добр, иљ'адо* Кон, *Трн*.

Љ од л се добило во случаите како: *жљеѝ, жљебови* Ог, *жљебове, ижљебано* Кон, Габ, *ижљеба* Ранк, *жључка, жључ, ѝѝеѝљу* Ог, *ѝѝеѝлим* Добр, Трн, *исѝѝеѝљи* Кон, *ѝѝѝѝеѝљица* Ос.

Во неколку примери има неетимолошко љ, сп.: *љ'учи, љ'учимо, в'рљи, в'рљиле, ќе в'рљим* Добр, *ќе в'рљу* Ог, *д'ељи, д'ељимо* Луке, *д'ељиме, ѝеч'аљи, с'ељи се, ѝресељ'име се* Трн и сл. За оваа појава, која е позната и во кумановскиот говор, Б. Видоески изнесува две претпоставки: или љ се смекнало под влијание на и (пред кое обично се наоѓа во овие примери), или ова љ се добило по аналогија на слични образувања (Видоески, 1962: 62).

Н, Њ

Она што е карактеристично за н во нашиов говор е што тој лесно ја приспособува својата артикулација кон артикулацијата на соседните согласки. Во група со меконепчени согласки се артикулира на мекото непце, сп.: *б'аука, с'аука, Бр'аука*.

Во соседство со звучниот велар (џ), неговата артикулација се задржува во областа на мекото непце и може да прејде во њ. Сп.: *џњездо, џњеѝе, ј'аџње, јаџњење, ј'аџњи се*.

Меко њ место н во соседство со к: *н'екња*.

Зад палаталните гласови исто така н > њ, сп.: *џ'акњик, к'укњо, м'еџњик, н'окњо/н'оѝ'њо, ѝомокњ'ик*; или во придавките од типот: *ор'акњи вол, ѝаѝѝ'икњи коњ, сѝѝѝѝ'акња коѝ'уља*.

Старото меко *n' се чува доследно во сите позиции, со исклучок на градскиот говор, каде што се слушаат и примери со тврдо н (*н'еџа, неџ'ов, н'ума, н'ујзин; ж'енен, к'анен* и сл.); сп. и: *неџ'ов, н'ојн, н'ојно* Трн, *нин, н'и(ј)нио* Жид, Крк.

Пр.: *њеџ'ов, њеџ'ови, њ'ојан, њињ, њ'еџа, њ'еџо, њ'ему, њ'ум(а), њи, њ'им(а), њ'ија; коњ, коњ'ар, коњан'ик, 'оџањ, оџињ, књ'иџа, ѝењ'уџа, кр'оѝиња, н'оѝиња, ѝрик'ажња* Ранк, *ѝр'еѝиња; милосѝѝиња, ѝусѝѝиња; дрвењ'ак, имењ'ак, камењ'ак; б'адњи в'ечер, ичер'аѝињи; кл'ања се, м'ења, мењ'ава; глаголска придавка: бр'ањен, ж'ењен, к'ањен, р'ањен, ѝењен; ѝос'ињен; или: брањен'ица, рањен'ица* и сл.

Ново њ по гласовен пат се добило по новото јотување, сп.: *др'ење, св'иње*, како и во групата *мњ < мј* (*з'емња, л'амња, џ'ламња, ѝѝамњ'ан*).

Во неколку случаи њ се добило по аналогија (*дрм'оњ, буй'ињ*).

Не може фонетски да се објасни ни *њ* во глаголите од типот: *бр'ањи, же'њи се, к'ањи, ѿ'уњи, м'ењи, ѿром'ењи, ц'ењи (се)*, кои се чести и во севрниот дел на кумановскиот говор, како и во Славиште. Овде „*њ* можело да се јави под влијание на глаголските придавки (*брањен, жењен*) или соодветните итеративни глаголски образувања“ (Видоески, 1962: 64).

Аналошко *њ* има во *земњ'ик (:земња)*, како и во придавско-прилошките образувања: *дом'ашњо, ов'амњаша*; со мешање на наставките *-ајн* и *-њи* образувани се: *ичер'ашењ, г'орењ, дом'ашењ, д'олењ, д'олњо*.

Ј

Гласот *ј* се одликува со неинтензивна артикулација во која често струјниот елемент ослабува и на тој начин се реализира како неслоговно *и*. Неговиот изговор најчесто зависи од позицијата во збороформата, од местото на акцентот, од природата на околните гласови, од темпото на говорење и сл. Сите овие околности дозволуваат при изговорот на овој глас да има ред варијанти и нијанси: како спирант (*ј*), неслоговно *и* (*ј*), како слабо *ј* и слабо *и*, или пак негде и воопшто не се слуша. Дури и во говорот на едно исто лице можат да се сретнат сите овие нијанси.

На почетокот на зборот пред преден вокал се јавува поретко (и тоа почесто во Славиште: *Јефѿѿин – Јефѿѿинаѿ Пс, Јевѿѿино, јесен, јес'ењи жиѿѿа, јечи, језеро* Ранк); почесто во 3 л.едн.през. од сум: *он је*.

Пред тврдите вокали се среќава скоро редовно: *ј'аре, јар'ем, ј'агода, јаз, јазовец, ј'абука, ј'авор, ј'ајце; Јорд'ан, Јов'ан, ј'ошѿѿе*.

На апсолутниот крај на зборот *ј* се губи во неколку одделни случаи: во предлогот 'крај', сп.: *кра мене* Ранк, *кре мене* Трн; во 2 л. едн. императив кај глаголите од типот: *ѿи, наѿи се, скр'и се, ѿокр'и се*; во заменката *чиј*: *чи си*; и во зборот *л'иша* 'лишај'.

Во средишните слогови пред согласка или пак кога *ј* е во состав на морфолошки белег, тој по правило се чува, сп.: *ојд'о на ѿаз'ар, не б'ојѿе се, з'ајци, сеј'ач, ѿој'ач*; во сложени глаголи со 'иде': *дојд'е, најд'е, ѿројд'е*; или пред вокалот *а*: *д'рвја, дивј'ак*; во глаголската л-форма: *д'ошја, р'екја, ѿ'екја, с'екја* Ог, Луке.

Најдобро се слуша кога се наоѓа пред согласка, а најслабо пред вокалите *е* и *и*: *б'орје, сн'оѝје, кр'авји*. Пред предните вокали, а во соседство со *ч* согласката *ј* понекогаш и се губи (*овчи лој*).

Доследно се чува *ј* во наставките *-ја, -је, -ји, -јо*: *л'исја, л'ојза, ѓр'ојзе, здр'авје* (но и: *здр'ав*), *р'асје, б'ожја воља, људи б'ожји, к'озјо млеко*.

Гласот *ј* во позиција меѓу вокали различно се однесува, а тоа зависи. пред сè, од природата на околните гласови, особено од вокалот што следи. Пред *и* не се слуша *ј*: *бр'ои, кр'ои, д'ои, сѝ'ои/сѝ'ои, дво'ица, м'ои/мо'и, ѝв'ои/ѝво'и, св'ои/сво'и, разб'ои, слав'еи*.

Пред *е* изговорот на *ј* е факултативен, може да се чуе слабо *ј*, а може и да не се чуе.

Во групата *-ее*-најчесто не се слуша: *бел'ее, в'ее, ѓов'ее, см'ее се, сѝар'ее, црн'ее*.

Истово се однесува и на групите *-ое-, -ие-, -уе-*:

к'ое/ко'е, м'ое/мо'е, ѝв'ое/ѝво'е, н'екое, ос'ое, ѝ'ое/ѝ'ое;

зн'ие, з'аедница, ѝк'ие, ѝр'ие, чм'ие;

куѝ'уе, ѝраи'уе, сѝан'уе, ч'уе;

м'ие, ѝ'ие, в'ие, нав'ие, жм'ие.

Редовно *ј* се слуша во групата *-ија*: *зм'ија/змиј'а, ѝиј'ан, рак'и-ја, чари'ија, нос'ија, ѝрав'ија, најѝрав'ија* и сл.

Се чува добро и во групите со *-у-* како втор елемент. Сп.: 1 л. едн. през. *бају, бију, бр'оју, м'ију се, куѝ'ују, ѝ'оју, с'еју, ѓр'еју се*; или: *кор'ију, верес'ију, чари'ију; Блаѓ'оју* Ог. Луке.

Во групите *-оа-* и *-иа-* гласот *ј* не се губи: *с'аја, м'аја, ѝкај'ач, Блаѓ'оја, боја, ѝој'але, ѝој'ач, Сѝој'ан; к'оја/кој'а, м'оја/мој'а*.

В

Гласот *в* е нормален лабиодентален глас, како и во другите источни говори, сп.: *в'ода, вр'ана, вл'ече/влеч'е, вр'ека, веч'ера; Жив-ко, крвн'ик, ѝр'авка, ч'авка; здрав, ѝрав*, во 3 л. мн. през. во крајните северни села и во Слависте: *'иѓрав, в'икав, ѝ'оев, ч'иѝав*.

Етимолошкото *в* се чува доста добро во сите позиции; меѓу вокали: *волов'ар, ѓов'едо, ј'авор, ков'ач, ков'ачница, мекава, мрт'иа-(о)в'ец, њеѓ'ово (неѓ'ово), нев'оља (нев'ол'а), осн'ова, ѝов'ар, чов'ек, ч'ува; вар'аво; буков'ина, ѓоѝов'ина; ѓлав'ица, к'омовица; вол'ови, в'ирови* Пал, *вол'ове, в'ирове* Жид.

Најлабилно е *в* во консонантската група *-сѝв-*; *боџасѝо*, *бр'асѝо*, *ѝозн'асѝо*; во група со *љ* (*-вљ*): *забр'аља*, *осѝ'аља*, *ѝоѝр'аља*.

Појава на секундарно *в*. Во извесен број случаи има ново по потекло *в*, како на пр. во: *бува/бува*, *мува/мува*, *јава*, *мава* и други зборови со загубено *х*.

Аналошко *в* има во случаите како: *чив*, *ч'ива/чив'а*, *ч'иво/чив'о*, *ч'иви/чив'и*, *н'ечив*, *н'ичив* спрема посвојните придавки на *-ов*.

В во 3 л. мн. през. (во крајните северни села и Славиште) се јавило по гласовен пат од вокалот *у*, сп.: *џл'едав* < *џл'едау* преку *џл'едаџ*.

За туѓотот *ф* наоѓаме *в* во голем број случаи: *ван'ела*, *вам'илија*, *вес*, *виѝ'илъ*, *в'осѝан*, *в'урња*, *в'уѝа*, *вр'анџа*, *кав'ана*, *Сарав'ин*.

Не се непознати и примери со *ф*: *афи'он*, *к'уфер*, *офиѝ'ур*, *кафе*, *ѝефи'ер*, *фењ'ер*, *фронѝ*, *фаѝсѝ'ан/фосѝ'ан*.

S

Африкатот *s*, освен што се задржал во примери од старословенскиот период: *св'езда*, *свер* се среќава и во нови зборови во кои го заменува струјното *з*. Се јавува:

– на почетокот на зборот пред вокал: *свџ'ар*, *с'амба*, *с'аџен/с'аџан*, *с'адњиѝѝе*, *с'емне*, *с'иври*, *с'уница*, *сиѝѝ/с'аѝѝ*, *сид'ина/с'ад'ина*; *наш'аѝѝ*, *ос'аѝѝ*, *наш'адиѝа*, *осебн'ало*, *заш'ира*, *ѝрис'ира*;

– во групата *св-* во почетен слог: *св'езда*, *свер*, *св'ерка*, *св'ери се*, *св'иска*, *свиз'ар*, *св'они*;

– зад *н*: *брнса*, *брнзено* (*бр'онса*, *бронз'ено*), *бенс'ин*, *кл'енса*;

– во група со *р*: *ос'рне се*, *ос'рќа се*, *наш'рќа*, како и: *ос'ира се*, *ос'ови се*.

Ц

Гласот *ц* главно се јавува во туѓи зборови, турцизми, односно во образувањата со балканскиот суфикс *-ѝија* од турско потекло.

Во почетокот на зборот: *ѝам*, *ѝанки* 'вид сливи', *ѝамбас*, *ѝеѝ*, *ѝамад'ан*, *ѝел'еѝѝа*, *ѝ'убе* 'вид облека', *ѝам'ија*, *ѝежве*, *ѝад'е* и сл.

Во средината на зборот: *аѝ'ија*, *м'анѝа*, *синѝ'ир*, *оѝ'ак*, *баѝа-н'ак*, *фуѝ'ан/филѝ'ан*, *с'аѝак*; *бозаѝ'ија*, *ѝуѝанѝ'ија* и сл.

K, Ğ

Гласот *ќ* има прилично лабава артикулација. Во зависност од местото на затворот што го образува средниот дел од јазикот со тврдото непце, произлегуваат неколку разновидности.

Се јавува, главно, во две варијанти: $\acute{k}$ (тврдонепчен африкат) и k' (палатален глас, со различни степени на палаталност). Како индивидуална црта се слуша и еден вид меко $\bar{u}$ ' (среден глас меѓу палатално $\bar{u}$ и $\acute{k}$).

Варијантата *к'* се јавува во определени позиции – пред вокалите од преден ред, но не секогаш и доследно во сите случаи. Сп.: *врук'ина, к'ерка, мук'еница, домак'ин* Пал, Жид, *к'ерка, ѓр'ак'ица, к'идеме ли* Добр, Кон, Крк; но често се слуша и: *врүк'ина, к'ерка, ѓр'ак'ица, мүк'еница; к'идеме ли* и сл.

Во некои случаи, во истава позиција, *ќ* никогаш не се изговара како *к*, сп.: *вр'еќиче*, *вр'еќишина* (: *вр'еќа*), *св'еќиче* (: *свеќа*), *'оќе* (: *оќу*), *н'еќе* и сл. Промената во артикулацијата на *ќ* накај *к* овде е попречена од врската со основната форма (во која *ќ* е во друга позиција).

Гласот *ǝ* се изговара со нешто поповлечена артикулација, без оглед на неговото потекло. Сп.: *в'еǝа*, *ѵ'реǝа*, *ǝ'ѵбре*; *ǝ'ердан*.

*tj/*kt'/, *dj

Како и во другите северни говори и овде место овие групи има *č* и *ž* во сите позиции (со неколку исклучоци).

*tj, *kt' > k: *вр'ека, врекей'ина, врук, врук'ина/вр'укина, ѓ'аки, домак'ин, к'ука, ѓоку'арка, л'ека, макеа, мук'еница, ме'ава, об'ука, ѓр'акица, св'ека, ср'ека, ср'екна, к'ерка/к"ерка*; во несвршените глаголи: *в'ака/ф'ака, ѓл'ака, заф'ака*; во формите од глаголот хътѣти: *ку (':оку), ку, ке, 'оке, н'еке*; во наставката -ока (<-*otja): *бос'ока, ѓлуѓ'ока, ѓросѓ'ока*; во формите на глаголскиот прилог: *вик'аеке, сед'ееке, чек'аеке, нос'ееки, сеч'ееки*; во образувањата од типот: *оѓук'ани (:Огут)*; кај придавките од типот: *им'акен/им'акан, ѓер'акен/ѓер'акан; ноќ, н'окно вр'еме, н'акви (н'акве Ог), ѓомок, ѓомокн'ица, с'иноќ, с'иноке, синоќ'ашња веч'ера* и сл.

*[j] > i: v'eža, v'ežu/v'eže, ž'r'aža, m'eža, mež'ak, mežu, izmežu, ĩr'eža, ĩr'ežen/ĩr'ežan, r'ža/rž'a, rž'osan, rž'osye, sužen'ica, ĩyž,

ī'ųā, īų'ina, č'aže; во морфемата -*ā*- кај итеративните глаголи: *ā'ā, r'aā, o's'ā*; во образувањата со наставките -*jan*: *āra'ani, belāra'ani, br'ani, -jak*: *rož'ak*, во глаголската придавка *r'ožen ān*, и во придавките од типот: *žov'ežo, žov'ežo meso*.

За стсл. прѣмеждане се употребува контаминираната форма *īr'emреже* или *īr'emреж*, само спорадично и *īремреж'ание*.

Рефлекс *īīī* има само во *īēīīтера* и *Баиīī'ево* (село), а *ж(ā)* во *Радибуи* (< *Радибуж(ā)*) (село во Славиште).

Особено внимание привлекува името на селото *Радибуи*, кое Селищев го изведува од коренот -*буж(ā)*- (< *-bid-+j-*) при што заклучува дека во постариот период *īīī (ж(ā))* место **tj* (**dj*) претставувале основна замена во овој дел од Македонија (Селищев, 1935/36: 120, 129).

Врз основа на ова, Б.Видоески заклучува дека „во постаро време ареата на рефлексите *īīī, ж(ā)* < **tj, *dj* се простирала знатно по на север од денешните граници на нашата јазична триторија“ (Видоески, 1962: 73).

Истиснувањето и заменувањето на овие групи со *ќ, ѓ* почнало доста рано (од почетокот на XV в. веќе се забележани примери со *ќ, ѓ* во Северна Македонија).

К, Г

Тенденцијата меконепчените *к* и *г* пред предните вокали да се палатализираат е општа во нашите северни говори. Само е различен степенот на палаталноста во одделни локални говори.

Сп.: *в'аишк'е, ѓ'уишк'е* Ог, *дев'ојк'е, друж'ачк'е* Ранк, *м'ајк'е, иј'ајк'е* Добр; *к"ишк'а, нак"ишени* Ог, *рак"ија, сек"ира* Крк; *бл'аг'и, ви'о г'и, ог"иш* Добр.

Х

Согласката *х* во кривопаланечкиот говор како фонема не суштествува, како и во другите северни говори и на поголемиот дел од Западна Македонија (Видоески, 1981: 5). Најчесто таа се загубила наполно без да остави никакви траги. Во одделни случаи, во говорот на некои претставители, може да се чуе еден сосем слаб издишен елемент, и во мал број примери место неа стои некој друг глас, кој или се развил фонетски или се добил по аналогија.

Во позиција на почеток на зборот *x* се загубило без трага и пред вокал и пред консонант, сп.: *ајд'ук, ад'еӣ, ан, 'арно, 'алва, амбар, 'аӣе, 'ӣӣар, ил'адо, 'оке, 'оди, лей, ӣе̄ӣе, не ӣе̄е, рис'јани*. Само во *кол'ера* редовно има *к* место *x* во оваа позиција.

X се загубило напивно и на апсолутниот крај на зборот, сп.: *вр̄, вра, ѓра, сѣра, ӣр̄, кож'у, ор'а – ор'аси, ӣерд'у, сиром'а*; во 1 л. едн. аор. *дојд'о, вид'о, им'а, на̄прав'и* итн. Крајниот вокал е со нормална должина, како и во кумановскиот говор.

Само во неколку случаи во оваа позиција за *x* има друг глас (*в*): *сув, ѓлув, ӣердув, кожив, покрај: су, ѓлу, ӣерд'у, кож'у*.

Во интервокална позиција *x > ø*: *ја̄а, ја̄аӣ, ка̄ба̄а̄ӣ, ма̄ам, р'а̄а̄ӣ, с'а̄а̄ӣ, сн'а̄а; ѓре'о̄ӣа; др'еа, сѣр'еа; ѓра'ор, за'оди; до'оди; ӣи'ио врне; ѓре'ове/ѓре'ови; сѣр'а'ове/сѣр'а'ови; ѓор'уа; Дуовден; м'еур, у'а̄ӣе; буа, муа, су'ар, ја̄уа, у'а̄ӣе*; во 3 л.мн. аор.–имперф.: *в'икаа, с'едеа, н'осеа; дојд'оа, сед'оа, засѣа* итн.

Обликот *ӣазука, ӣазуки/ӣазуке*, кој се употребува на широк простор „на целата наша северна јазична област од Тетово па до границата со бугарската територија, вклучувајќи ги тука и скопските говори во Блатијата и Каршијака, овчеполскиот и кочанскиот“ (Видоески, 1962: 77), е добиен аналошки според образувањата на *-ка* од женски род (Видоески, 1981: 10).

Во однос на губењето на *x* во позиција зад согласка, овде имаме една интересна појава. Во градскиот говор, во селата по Осоговијата и во источните славишки села, во говорот на постарата генерација, по загубата на *x* во оваа позиција дошло до удолжување на претходниот вокал. Оваа т.н. компензациона должина е поизразена кога вокалот е акцентиран, а во неакцентираниите слогови е помала. Како трага од загубата на *x* понекогаш се среќава едно слабо *x*, кое нема фонолошка вредност. Сп.: *б'о:хча, в'е:хӣо, изди:хн'а* Пс, *б'а:ча, ора:че* Кон, *б'а:ча, б'о:ча, ме:л'ем* Пал. Во западните села вака добиените долги вокали се разбиле на два кратки гласа: *б'ооча, в'е̄е̄ӣо, ме̄л'ем, дуун'а*.

Преку удолжување дошло до удвојување на вокалот пред наставката за 1 и 2 л.мн. имперф. и овој вокал станал морфолошки знак за разликување на имперфектната форма од презентската (кои имаат еднаков акцент). Сп.: *в'икамо/в'икаме, в'икаӣе* (1-2 л.мн.през) : *в'икаамо/в'икаа̄ме, в'икаа̄ӣе* (1-2 л.мн.импф); *ӣеремо, ӣерей̄е* (през.) : *ӣереемо, ӣерее̄ӣе* (импф).

Само во неколку случаи за *х* има слабо артикулирано *ј*: *н'и'но*, *н'и'ни* Жид, но: *нин*, *н'ина*, *н'ино*, *н'ини* Трн; *к'и'а*, *к'и'не* Пал.

Развитокот на групата *хв*-. Во кривопаланечкиот говор, како и во другите северни говори, место оваа група се јавуваат *в* и *ф*. Сп.: *в'ане*, *в'а'ка*, *ван'а'и'е ли*, *ван'але*, *в'ане'и'е ги*, *в'р'ља* Добр, Трн, *мло'го се в'а'и'и'е*, *в'а'ев се* Ог, Луке;

и: *ф'ани ги*, *нафан'аме се* Кон, Гр, *заф'анена фамилија* Ос, не мож да *и'риф'ане*, *ф'ала и'и*, *ф'ала б'о'џу*, *ф'р'љи*, *нафр'љ'ило се*, *цело се исфр'љ'и* Добр.

Процесот на загубата на *х* во кривопаланечкиот говор е завршен. Последна трага претставува редуцираниот призвук пред согласка во некои села, но и тој веќе исчезнува и во говорот на помладата генерација многу ретко се слуша.

Како причина за губењето на фонемата */х/* во македонскиот јазик Б. Конески го истакнува фонолошкиот фактор. „Гласот *х* бил изолиран глас во нашиот консонантски систем, бидејќи не се вклучувал во корелацијата на звучните и незвучните консонанти, што е, како што знаеме, основна консонантска корелација во нашиот јазик. Заправо, еден феномен во изградувањето на таа корелација е и губењето на *х*, односно неговата замена со други консонанти, со што се отклонува една асиметричност на консонантскиот систем“ (Конески, 1982: 91).

Почетоците на процесот на губењето на *х* во нашиот јазик не се поназад од 16 век (Конески, 1982: 92).

*skj, *stj – *zdj, *zgj

Овие прасловенски групи во кривопаланечкиот говор дале *и'и'и* и *жд*: *џ'уи'и'и'ер*, *кл'еи'и'и*, *и'и'и'и'ца*; *можд'ив'њак*, *дожд'ев'њак*; во наставките *-и'и'и'е* и *-и'и'и'а*: *бу'њ'и'и'и'е* (*бун'и'и'и'е* Пал), *с'о'ли'и'и'е*, *с'и'р'н'и'и'и'е*, *врем'и'и'и'е*; *џ'р'оби'и'и'а*; *к'у'и'и'и'и'а*; *ј'ари'и'и'а*, *ј'а'џ'и'и'и'а*; *ку'ч'и'и'и'и'а*, *мач'и'и'и'и'а*; кај глаголите од типот: *џо'и'и'и'е'ва*, *кри'и'и'и'е'ва*.

Согласнички групи и измена на консонантите

Консонантските групи, за полесен изговор, се упростуваат и тоа така што еден од консонантите се менува и својата

Консонантските групи *сѣир* и *здр* најчесто се неизменети, сп.: *с'есѣира, сѣир'еа, здр'ав, здр'аво деѣе, здр'авје* (или: *здр'ае*).

Други измени на согласките. Во неколку случаи *м* во соседство со *ѣ*, *з*, *ш* преоѓа во *н*: *'оѣне, оѣн'але се* (на целава територија); *ѣ'анѣи, ѣ'анѣивек Ранк, 'узне, 'узни, узн'аѣе ли си св'е* Ог; сп. и: *ѣ'есна* (покрај *ѣ'есма*).

Измена *с>ш* има во *л'ушѣа Пал*, но се слуша и *л'усѣа, љ'усѣа*.

Само во еден пример има *ќ* место *ч*: *ѣеќ'урка*, кој се употребува на целата територија.

Аналошки измени има во примерите како: *р'еѣак/р'еѣок* (: *реѣка, реѣко*), *н'исак/н'исок* (: *ниска, ниско*).

Звучна и безвучна согласка во непосреден допир. Едначењето по звучност на согласките е промена позната и во литературниот јазик. Овде се врши на веќе познатиот начин, сп.: *ж'аѣче* (:жаба), *Вел'иѣден, вел'иѣденче, св'адба*, како и пред африкатите: *бр'екче, ѣолуѣче, кром'иѣче, л'еѣче, ѣ'афче*. На истиот начин се врши и едначењето на согласките на границата меѓу два збора ако тие се изговараат со еден акцент, сп.: *бес-ѣ'ебе, бес-ѣ'аѣко, оѣ-кад'е-си, умр'е оѣ-ср'ам*; како и на границата меѓу префикс и полнозначен збор: *бесќ'укник, исѣ'ереѣе, исѣ'р'еби, расѣ'рск'ало се* и сл.

Консонантската секвенца *св-* главно не се менува, сп.: *св'адба, св'ирка, св'ири, св'аѣ, св'аѣове (св'аѣови), св'аќа, свек'рва* и сл.

Согласничка секвенца од две еднакви согласки. Кога ќе се најдат две еднакви согласки на морфолошка граница или меѓу два збора во една акцентска единица, тие или се слеваат во една долга согласка, или едната од нив испаѓа. Удолжување најчесто има кај денталите, сп.: *о-д'ек сѣе вие, сѣ'ави-ѣа о-д'оле Пал, 'идем о-д'ома Кон, о-д'ан'ас Добр, о-д'есеѣ с'ааѣо ѣојд'оме Трн; ѣ'еѣ:е д'еца Пал*.

Но имаме и: *ис'ечи леѣ, исќ'уби лук Габ, рас'ечеѣе, разеле-н'иле-се д'рвјаѣа Жид, ис'иѣи раќ'ијаѣа Крк, раќ'афѣ'еше-се сл'иве Ог, ижљеб'а Ранк, рас'ан'ило се деѣ'еѣо Добр; или: шесѣ'оѣиѣи Пал*.

Дисимилација. Примери со извршена дисимилација нема многу. Најчесто се разедначува назалната група *мн* (*мн > мл*), но

само во почетокот на зборот. Сп.: *мл'оџо*, *млоз'ина*, покрај: *мн'оџо*, *мноз'ина*.

Во извесен број случаи разедначување се врши во групите: *дл-* > *џл-*: *џл'ейџо*; *џл-* > *кл-*: *кл'џца*, *кл'џцан*; *џлџ-* > *клџ-*: *џекџа*; *џл* - *џр*: *Глиџор*.

Метатеза. Ни случаи со метатеза нема многу. Редовно со метатеза се јавуваат: *бар'јак*, *бар'јаци*, *џарван*, *Гарваница* (село); потоа во групите *св* и *зј*: *све*, *сви*, *свак*, *свако*; *џр'ојзе*, *л'ојзе*; метатеза во раздалечени слогови има во *џр'окај*, *џроке* Трн.

Губење на согласките

Губење на согласките во согласнички групи. Согласничките групи што се тешки за изговор се упростуваат и со испуштање на некоја од согласките. Особено често се губи оклузивниот консонант *џ*:

– во групата *-сџин-* кај придавките: *к'орисно*, *џ'осна* б'еше *м'анџаџа*, *р'адосно* е *деџеџо*, па спрема овие образувања и во формата за машки род: *ж'алосен/ж'алосан*, *р'адосен/р'адосан*, *џ'осен/џ'осан*; *џ* се губи и пред наставката *-сџиво*: *боџасџиво/боџасџо*, *бр'асџиво*.

Согласката *с* (<з) од префиксите *из-*, *раз-* кога се наоѓа пред *џ* или се губи наполно, сп.: *иџ'еџи*, *иџ'еџило*, *иџед'ило*, *раџеџило*, *раџаџи'еле* се *сливиџе*; или се чува (поретко): *исџ'еди*, *исџ'еџкај*, *расџ'еџи*.

Пред *ш* редовно се губи: *иш'ара*, *ишар'ало*, *иш'ишало* се, *рашир'ила* се, *рашеџ'але* се, *раш'ие*.

Доста често се губи *в* во *-сџиво*: *бр'асџо*, *боџасџо*, *др'усџо*, *деџи'иџсџо*, *џозн'ансџо*, *џри'џиџеџсџо*, *џарсџо*.

Се испушта *в* и во соседство со *џ* (*-вџ-* > *-џ*). Така покрај: *забр'авџа*, *осџ'авџа*, *расџ'авџа* итн., има: *ја н'икаџи* не-забр'авџам, не ме *осџ'авџај*, *расџ'авџа*, *сџ'авџа*.

Губење на согласки има и во примерите: *л'џиџиџи*, покрај *бл'џиџиџи* Пс; покрај: *џолко/џодко* пообична е формата без *л*: *џ'око*, *џ'окав*, *ов'окав*; *к'око*, *к'окав*; покрај: *бл'аџослов* и: *бл'аџосов*.

Губење на согласките во меѓувокалска позиција. Во меѓувокалска позиција согласките се чуваат прилично добро. Почесто се губи во оваа позиција согласката *д*: во броевите *идин'аесе*, *дван'аесе*, *ѿрин'аесе*..., *дв'аесе*, *ѿр'иесе*, *чеѿперес'е*, при брзо броење и во *ѿеес'е*, *и'еесе*; *д* често се испушта во формите од глаголот 'да-де': *д'ае*, *да-му-д'аеи*, *иѿѿо ке-ми-д'аеи*; во формите од гл. 'иде' во случаите како: *и ја к'и ем*, *к'и еи-ли на-ѿаз'ар*, *к'и еме-ли на-ѿосѿи*, *ај д'и еме*, *с'ака д'и еѿе на-ѿосѿи*; потоа: *в'оаѿѿа* (<*водаѿѿа*) Жид, *д'еа Геро Ос*, *ѿов'еаѿѿа* (<*ѿоведаѿѿа*) Трн, *к'лаенец* (покрај: *к'ладенец*) Жид. *М* се губи во *з'еем* (<*земем*), *з'ееме*, но: *земеи*, *земе*. *Ж* се губи во: *к'аеи* (*кажеи*), *м'оеи* (*можеи*); *в* се губи во глаголската придавка од глаголите *забр'ави*, *ѿр'ави*, *осѿ'ави*: *забр'аен*, *наѿр'аено*, *осѿ'аена*. Губење на *с* забележивме во *м'еец* (<*м'есец*), *два м'ееца* ДурР, Жид.

Скратување на цели слогови. Скратување на цели слогови се врши во зборови што се употребуваат многу често, во поздрави, императивни форми и во броеви при брзо броење. Така на пр., покрај *ѿл'едај* се среќава и *ѿлеј*, *ѿоѿл'еј* покрај *ч'екај* и *чек*.

Согласките на крајот на зборот. Согласничките групи *-сиѿ*, *-иѿиѿ* на апсолутниот крај на зборот се упростуваат со губење на крајниот консонант. Сп.: *брес*, *б'олес*, *ѿос*, *ѿрс*, *ж'алос*, *крс*, *лис*, *мос*, *м'ладос*, *ѿ'акос*, *р'адос*, *в'унес*, *ѿр'ивес*, *чис*; *веи*, *ѿриѿи*.

Крајното *ѿи* редовно се губи во броевите од 11-19 и во десетите од 20-90: *идин'аесе*, *дв'анаесе*, *дв'аесе*, *ѿр'иесе*, *дев'еесе*.

Се губи *ѿи* во членот за машки род во крајните источни села: *ѿовед'аро*, *з'аецо*, *нож'о* Трн, *'ано*, *в'оло*, *жив'оѿѿо*, *чов'еко* Жид.

Во овој говор, како и во повеќето македонски говори, звучните согласки на крајот на зборот се обезвучуваат: *бел'ек*, *бек*, *браѿѿуч'еѿи*, *ѿраѿи*, *ѿолуѿи*, *ѿлок*, *ѿрой* и сл.

А К Ц Е Н Т

Кривопаланечкиот говор, во однос на акцентот, се вклопува во источната група говори, која се одликува со неопределен, слободен акцент, наспрема западните говори каде акцентот е определен.

Границата меѓу овие два акцентски системи, спрема Б. Видоески „оди по правецот Корча (во Јужна Албанија) – Долна Преспа – Црна Река – Вардар – Пчиња (до над Катланово) – Скопска Црна Гора“ (Видоески, 1970: 1).

Спрема М. Ивковиќ границата на говорите со неопределена и неподвижна акцентуација се протега на север од Солун и ги зафаќа говорите во Пазарско, Мегленско, Његушко, Воденско, Кајларско, Кукушко, Струмичко, Радовишко, Штипско и Кочанско (Ивковиќ, 1921: 258). Во оваа говорна група Б. Видоески ги вклучува и овчеполскиот, кумановскиот и кратовскиот говор (Видоески, 1962: 95).

Под слободен акцент се подразбира акцент кој може да стои на секој слог во збороформите на една парадигма и на секоја морфема, вклучувајќи ги и флексивните наставки (Видоески, 1985-1986: 20). Сп.:

а) *жен'а, деи'е, иџел'е, вик'а, реч'е, нос'и* (на отворена ултима);
офч'ар, злайџ'ар, ор'ач, ков'ач, кой'ач, вис'ок, шир'ок (на затворена ултима);

б) на пенултима: *к'амен, к'орен, каиџ'анец, џ'олок, цар'ица*;

в) на антепенултима: *к'аменои, кл'аденец, ј'агода, к'ашилица, в'ариво, 'езеро*;

г) на четвртиот и на петтиот слог од крајот: *б'иволица, кр'асиџавица, к'аиџерица, ј'аловициџе*.

На морфолошки план во рамките на овој систем се изделуваат два акцентски типа:

а) акцентски тип со подвижен акцент и

б) акцентски тип со неподвижен (морфолошки фиксиран, парадигматски) акцент.

Подвижен акцентски тип (акцентот го менува местото, слогот во парадигмата) познаваат крајните источни македонски говори што се наоѓаат источно од линијата Крива Паланка – Кочани – Радовиш – Струмица – Кукуш – Лагадин (Видоески, 1992: 16).

На кривопаланечкиот терен ваков акцент има во селата што се наоѓаат од десната страна на Крива Река: Тл'аминци, Град'ец, маалото Река во Кон'опница, Ос'иче, Г'абер, Добр'овница и граничните со бугарската јазична територија: Трново, Жид'илово, Уз'ем, К'остур (Видоески, 1954: 6), како и крајните северни села: Огут, Нерав, Метежево, Луке.

Акцентот може да стои во сите позиции на зборот, на сите слогови, следствено и на сите видови морфеми. Сп.: а) на последниот отворен слог: *врба*, *жен'а*, *змија*, *свињ'а*, *сесип'а*, *уси'а*; *деи'е*, *јајце*, *шел'е*; б) на последниот затворен слог: *ков'ач*, *кос'ач*, *овч'ар*, *свињ'ар*, *разб'ој*, *уи'ок* (*ваи'ок*), *обей*, *вис'ок*, *шир'ок*, *крил'ай*, *илека'и*; в) на вториот слог од крајот: *баба*, *в'уна*, *жаба*, *сл'ама*, *си'арец*, *учи'ишел*, *пож'ача*, *лив'ада*, *нев'есиа*, *голош'ија*, *босош'ија*, *јад'ење*, *сед'ење*; г) на третиот слог од крајот: *вариво*, *задружа*, *лобода*, *йазука*; д) на четвртиот и на петиот: *еребица*, *кайерица*, *Киселица*, *кр'асијавица*, *еребицаи*, *кр'асијавицаи*.

Во однос на стабилноста на акцентското место во формите на еден ист збор се изделуваат две групи зборови: со неподвижен (морфолошки стабилизиран, парадигматски) и со подвижен акцент.

Во првата група акцентот паѓа врз еден слог во сите зборовни форми – на слоговите од основата или на флексијата. Сп.: *клин* – *клино(и)* – *клинове* – *клиновите*, *баба* – *баби* – *бабаи* – *бабиите*, *јабука* – *јабуки* – *јабукаи* – *јабукиите* (со акцент на кореновиот слог); *руч'ок* – *руч'око(и)* – *руч'оци* – *руч'оциите*, *лисица* – *лисицаи* – *лисици* – *лисициите*, *сак'ай* – *сак'аи* – *сак'аио* – *сак'аии* (со акцент на деривациската морфема); *длажин'а* – *длажин'аи*, *убавињ'а* – *убавињ'аи*; *деи'е* – *деи'еио* – *деца* – *децаи* (со акцент на флексивната морфема).

Во групата зборови со подвижен акцент, подвижноста на акцентот може да се посматра на релацијата еднина – множина и

определена – неопределена форма. На тој план кај именките се изделуваат неколку акцентски модели:

Кај именките од м.р.:

- а) син – с'инове : син'о – синов'еӣе,
зуй – з'уби : зуб'о – зуб'ӣӣе,
йрс – йрс'ӣӣӣ : йрс'ӣ'о – йрс'ӣ'ӣӣе,
- б) коњ – к'оњо – к'оње : коњ'еӣе,
муш – м'ужо – м'ужје : муж'еӣе,
нок – н'ок'ӣо – н'ок'ӣӣӣ : нок'ӣ'ӣӣе,
кон'ец – кон'ецо : к'онци : конц'ӣӣе,
йей'ел(д) – йей'ело : йей'или : йей'лӣӣӣе;
- в) дол(д) : дол'о – дол'еве – дол'евеӣе,
нос : нос'о – нос'еве – нос'евеӣе,
- г) кум – к'умове – к'умовеӣе : кум'о,
ѓрай̄ӣ – ѓрадо̀ве – ѓрадо̀веӣе : ѓрадо̀',
клас – кл'асје – кл'асјеӣе : клас'о,
- д) скрӣӣ'ец – скрӣӣ'ецо : скрӣӣ'џи – скрӣӣ'џӣӣе,
мр̄ӣав'ец – мр̄ӣав'ецо : мр̄ӣав'џи – мр̄ӣав'џӣӣе.

Сите овие акцентски модели се ограничени на крајните источни села, гранични со бугарската јазична територија. Во Добровница има неколку еднословни именки кои во множинската форма имаат акцент на наставката: кључ – кључ'еве – кључ'евеӣе, кош – кош'еве – кош'евеӣе, нош – нож'еве – ножевеӣе, сѣол – сѣол'еве – сѣолевеӣе, кои форми се употребуваат наспоредно со: кљ'учове, к'ошове, н'ожове, сѣ'олове. Во селата западно од Добровница акцентот кај овие именки е парадигматски. Именките од типот: кон'ец, йей'ел со акцент на последниот слог се јавуваат на целата територија од кривоаланечкиот говор, но во множината акцентот е пренесен, сп.: кон'ец – кон'ецо(ӣ) – к'онци – к'онцӣӣе, йей'ел – йей'ело̄ӣ – йей'или – йей'лӣӣӣе, или: кон'џи – к'онци, йей'џл(д) – йей'или Пал, Ог, Ранк.

За женски род:

- а) жен'а – жен'а̄ӣа : ж'ени – ж'енӣӣе,
коз'а – коз'а̄ӣа : к'ози – к'озӣӣе,
овц'а – овц'а̄ӣа : 'овци – 'овцӣӣе,
срн'а – срн'а̄ӣа : с'р̀ни – с'р̀нӣӣе,
- б) бр'ада – бр'ади : брад'а̄ӣа – брад'ӣӣе,
ѓлава – ѓлави : ѓлав'а̄ӣа – ѓлав'ӣӣе,

*д'уша – д'уши : дуи'аѿа – дуи'иѿе,
 р'ука – р'уце : рук'аѿа – руц'еѿе,
 ѿ'еѿа – ѿ'еѿи : ѿеѿ'аѿа – ѿеѿ'иѿе*

Во крајните источни села (Трново, Жидилово, Узем) именките под а) имаат парадигматски акцент: *жен'а – жен'аѿа – жен'и – жен'иѿе*, а во Кркља: *жен'а – жен'аѿа – жен'иѿе : ж'ени*. Акцентскиот модел под б) е карактеристичен само за крајните источни села. Во селата на запад од Трново (Добровница, Осиче, Габер, Градец, Конопница) акцентот кај овие именки е парадигматски. Сп.: *бр'ада – бр'ади – бр'адаѿа – бр'адиѿе*, или: *бр'ада – бр'адаѿа*, оп. ф. *бр'аду – бр'адуѿу – бр'аде – бр'адеѿе* Ог, Луке.

За среден род:

- а) *м'есо – м'еса : мес'оѿо – мес'аѿа,
 в'ино – в'ина : вин'оѿо – вин'аѿа,
 цр'ево – цр'ева : црев'оѿо – црев'аѿа,
 'око – 'очи : ок'оѿо – оч'иѿе,
 'уше – 'уши : уш'еѿо – уш'иѿе,
 б) *јајц'е – јајц'еѿо : ј'ајца – ј'ајцаѿа,
 ѿел'е – ѿел'еѿо : ѿ'елци – ѿ'елциѿе**

Акцентскиот модел под а) е ограничен само на крајните источни села. Во позападните села акцентот е парадигматски. Сп.: *м'есо – м'еса – м'есоѿо – м'есаѿа, 'око – 'очи – 'окоѿо – 'очиѿе* и сл.

Акцентски тип со неподвижен (морфолошки фиксиран, парадигматски) акцент познаваат говорите на правецот Куманово – Штип – Радовиш – Струмица – Кукуш – Солун, западно од порано спомнатата линија (Крива Паланка – Кратово – Кочани – Струмица – Лагадин) (Видоески, 1992: 19).

Во овие говори во парадигматските зборови (со исклучок на турските заемки, некои заменски форми и 2-3 л.едн. аорист) акцентот не може да стои на последниот отворен слог. Во сите случаи каде што акцентот се наоѓа на отворена ултима во крајните источни говори, на овој терен тој се пренел на пенултима. Што значи, именките од ж. р. од типот *жен'а – жен'аѿа : ж'ени* и *бр'ада – брад'аѿа : бр'ади* се изедначил со именките од стариот парадигматски модел од типот: *баба – баби – бабаѿа – бабиѿе*. Именките од среден род од сите модели со подвижен акцент се изедначиле со именките од стариот модел со неподвижен акцент,

сп.: *сел'о* – *сел'ош'о* → *с'ело* – *с'елош'о*, *дей'е* – *дей'ейш'о* → *д'ейте* – *д'ейейш'о* како: *ж'ийш'о* – *ж'ийш'ош'о* – *ж'ийша* – *ж'ийш'ийша*.

Со пренесувањето на акцентот бил истовремено ликвидиран подвижниот акцентски тип.

Значи, промените што настанале на овој терен се, главно, од два вида: а) пренесување на акцентот од отворена ултима на пенултима (со некои исклучоци) и б) ликвидирање на подвижниот акцентски тип кај сите зборовни групи, вклучувајќи го тука и глаголот.

Овие промени ги засегнале само граматичките наставки; во суфиксните и префиксните образувања се пази постарата состојба, освен во случаите каде што акцентот од флексивните наставки се пренел на суфиксите во некои деривациски модели, како: *дл'ажин'а* – *дл'ажин'айша* → *дл'ажина* – *дл'ажинайша*, *убавињ'а* → *убавиња* и сл.

На кривопаланечкиот терен ваков (парадигматски) акцент имаат селата од левата страна на Крива, по Осоговијата, заедно со градскиот говор, како и во Славиште. Во зборовите со парадигма акцентот стои на еден ист слог во сите граматички форми на парадигмата. Исклучок прават множинските форми од именките *вол(д)* и *йой* – *вол'ови*, *йой'ови*, кои со ваков акцент се среќаваат нашироко во источните говори; формите за женски и среден род од заменките *кој* и *чиј/чив* со пренесен акцент се среќаваат само во градскиот говор и јужните села (*к'оја*, *к'ое*, *к'ои*; *ч'ива*, *ч'иво*, *ч'иви*), а во Славиште редовно се акцентираат на последниот слог (*која*, *којо*, *кои*, *чија*, *чијо*), како и на останатата територија од кривопаланечкиот говор.

Акцентот кај именките од машки род. Кај еднословните именки акцентот си останува на коренот како во множинските, така и во членуваните форми: *леј* – *лебо(ш)*/*лебайш* – два *леба* – *лебови(-е)*; *вук* – *в'уко(ш)*/*в'укайш* – два *в'ука* – *в'уциш'е*; *клас* – *класо(ш)*/*класайш* – два *класа* – *класја*; така се акцентираат и еднословните именки што образуваат множина со суфиксот *-ишиша*: *џрој* – *џр'обо(ш)*/*џр'обайш* – два *џр'оба* – *џр'обишиша*; *д'олишиша*, *с'идишиша*, *кр'аишиша*, *й'уйишишиша*, *с'аишишиша*. Само во граничните села (Трново, Жидилово, Узем) има извесен број еднословни именки кај кои акцентот алтернира на релацијата еднина – множина и во определената – неопределената форма. Погоре издливме неколку акцентски модели во тој однос.

Двосложните именки што завршуваат на вокал, главно лични и роднински имиња, образуваат еден акцентски тип: акцентот редовно паѓа на почетниот слог. Сп.: *Б'оре, В'еле, М'иле, Бр'анко, Вл'адо, К'осиџа, Р'исиџа, б'аџа, д'еда, 'ујко, ч'ича, џеџ'а* и сл.

Кај повеќесложните именки местото на акцентот зависи доста често од суфиксот. Има суфикси што го влечат акцентот врз себе (*-ар, -ач, -ан, -ија*, турските суфикси *-џија* и *-лџ*). Има и такви што никогаш не се акцентираат, а кај поголем дел именки акцентот може да стои и на основниот дел и на суфиксот.

Именки со акцент на суфиксот:

-ак: алаб'ак, бар'јак, басам'ак, белуџ'ак 'бел камен', брз'ак, близн'ак, жрозд'ак, јун'ак, коџил'ак, орџ'ак, оџ'ак, џросиџ'ак, сељ'ак, сир'ак, чакм'ак, чир'ак; но: б'ожјак Ос, веч'ерњак Ранк, к'исељак Добр, криџињак Ог, к'уџињак Гр, л'еињак Габ, џиљак Трн, џросјак Пал, иџ'ајак, иџ'уиљак Добр.

-ар. Сите именки што значат работник имаат акцент на суфиксот: *вод'ар Пал, жовед'ар Габ, ваљавиџ'ар, водениџ'ар ДурР, измиџ'ар, кач'ар, коз'ар, коњ'ар Гр, мечк'ар, офџ'ар Кон; како и: деџиџиџ'ар 'машко дете од 15-18 години', беџ'ар, друџ'ар, сиров'ари Трн, Добр, Ос; акцент на суфиксот имаат и образувањата како: амб'ар, бун'ар, камењ'ар Гр, каниџ'ар, џаз'ар, сам'ар, суленд'ар, џов'ар Добр. Ретки се примерите со акцент на слогот од основата: бумбар, д'инар и дин'ар Ранк, џисар Пал, сиџожар Жид.*

-ач: жлед'ач, иџ'рач, ков'ач Пал, кос'ач, меџ'ач ДурР, нос'ач, џоџ'ач, џродав'ач, сеџ'ач Трн, свир'ач, џиџров'ач Кон; исто така и: иљ'ач, коџ'ач Ог, мер'ач, џокрив'ач Пал.

-ан: ав'ан, босиџ'ан, жажџиџ'ан, жерд'ан, дуџ'ан, дуџим'ан Пал, јорџ'ан, јорџов'ан, каз'ан, кол'ан, џаџиџиџ'ан, џуџиџ'ан, фосиџ'ан Кон, фуџ'ан ДурР, џамад'ан Гр; лични имиња: Бој'ан, Грозд'ан, Дуџиџ'ан, Ив'ан, Јорд'ан, Мил'ан, Сиџој'ан, Цвеџиџ'ан; но: ж'авран, џ'аван.

-ија: арам'ија, дел'ија, кад'ија, комиџ'ија, суд'ија, Ил'ија, Мана-с'ија; аџиџер'ија; жолоџиџ'ија, сиромашџиџ'ија.

-џија: абанџиџ'ија, алваџиџ'ија, бозаџиџ'ија Пал, казанџиџ'ија, кираџиџ'ија Кон, ловџиџ'ија, самарџиџ'ија Трн, фурџаџиџ'ија, џуџиџанџиџ'ија Добр; мулабейџиџ'ија Ос, саџиџиџ'ија Пал.

-лџ: арџаџил'лџ, домазл'лџ Гр, боџичал'лџ, ерџенл'лџ, комиш-л'лџ Пал, кумиџил'лџ, инаџдерл'лџ Жид.

Именките со подвижен вокал во суфиксот обично се акцентираат на суфиксот:

-аќ (-ок, -ак): *мук'аќ, руч'аќ* Пал, Ранк, *мом'аќ, руч'аќ* Ог, *мом'ок, мук'ок, руч'ок, уи'ок* Гр, Габ, Ос, Добр, *вай'ок* Трн, Жид, но: *ои'ањак – ои'ањци* Луке, Ог, Пал, *ои'ињок – ои'ињци* Добр, Гр.

-аљ, -аџ, (-ел, -ед): *ор'аљ, љеи'аљ, кои'аљ*, Пал, Ранк, *љеи'аљ, кои'аљ* Ог, *ор'ед, љеи'ед, кои'ед*, ДурР, *кои'ел, ор'ел, љеи'ел* Добр, Трн, Гр, Кон, во множина акцентот е на почетниот слог: *к'оџли, љ'еџли*.

-аџ (-аџ, -еџ): *вен'аџ, жив'аџ, јун'аџ, квас'аџ, кон'аџ, кол'аџ*, Пал, *јун'аџ, мољ'аџ* Ранк, *кол'аџ, кон'аџ* Ог, *куи'л'аџ* (дел на разбој) Ранк, *вен'еџ, жив'еџ, јун'еџ, квас'еџ* Кон, Гр, Габ, Жид, *кон'еџ, кол'еџ, звон'еџ* Добр, Трн, Жид, Крк; во множина акцентот е на првиот слог: *в'еџци, ј'уџци, к'онџци, к'олџци, зв'онџци*.

Кај именките изведени со суфиксите -ик, -ник среќаваме двојност во акцентирањето: а) со акцент на суфиксот: *војн'ик, врс'ник, дељен'ик, крв'ник, рањен'ик* 'дете што не цица, се рани' Добр, *џиквен'ик, учен'ик*; б) со акцент на основниот дел: *в'ричник, ѓр'ешник, д'елник, з'елник* Кон, *з'едник, р'адник* Жид, ДурР, *џр'азник, џуи'ици, раб'оџици, рас'адник* Трн; *канџи'арник* Ог.

-ен. Кај именките на -ен повеќе примери има со акцент на основниот дел: *'есен, к'амен, к'орен, кр'емен, н'евен, џламен, џр'сџен, р'емен, у'гљен*, но: *ел'ен, ечим'ен, ле'жен, лои'ен* 'вид трева'.

-ин: *бен'ин, домак'ин, заји'ин, џел'ин, Косџад'ин, Милад'ин, Саравин, Сџојад'ин, Сџираџ'ин*, но: *ар'џаџин, берб'ерин, ер'џенин, кас'аџин, рис'јанин, џи'џанин*.

Суфикси за кои е карактеристично р:

-ер: *берб'ер, в(ф)ењ'ер, џиџ'ер, џефџ'ер, иџк'ер*, но: *б'исер, ѓ'уџиџ'ер, д'евер*;

-ир: *бриџад'ир, вамџ'ир, камџ'ир/комџ'ир, манасџ'ир, џасџ'ир, иџмиџ'ир*;

-ор: *б'иџор, д'окџор/д'окџур, 'извор, јавор, м'ајсџор*; но: *џра'ор, маџ'ор, соб'ор, Глиџ'ор*.

Суфикси за кои е карактеристично -џи и -и:

а) *ал'аџи, ар'џаџи, ин'аџи, занџаџи, аман'еџи, берик'еџи, бук'еџи, кџсм'еџи, марив'еџи, мулаб'еџи, сџкл'еџи, џаби'еџи, жив'оџи*; но: *кр'евеџи*.

б) *аџиџи, бакиџиџи, еџиџи, каџиџи, џрад'еџи, смрд'еџи, џорб'еџи*.

Други зборови: *Аџан'ас, Ар'аџи, бел'ек* и сл.

Акцентот кај именките од женски род. Во поголемиот дел од кривопаланечкиот говор акцентот кај именките на -а е повлечен од последниот отворен слог. Додека во североисточните села има поархаична акценуација, има извесен број именки со непренесен акцент: *бу'а, врб'а, жен'а, змија, коз'а, кос'а* 'за косење', *кум'а, му'а, овц'а, ос'а, ран'а* 'храна', *свињ'а, сесџ'а, слан'а, усџ'а, цен'а*. Бројот на именките со непренесен акцент е уште поголем во крајните источни села. Во однос на стабилноста на акцентското место на овој терен изделивме два акцентски модела. Поголем дел од двосложните именки на -а имаат акцент на почетниот слог.

Како именките од машки род, така и овие ќе ги разгледаме во групи според суфиксите.

Именките на -ба, -ва, -џа, -да и -идба, -аџа, -уџа, наследени или нови образувања, обично се со акцент на претпоследниот слог: *кор'уба, кол'иба; џеџ'оба, џеск'оба; еџ'рва, свек'рва; држ'ава, ме'ава, осн'ова; коџ'рива; врш'идба, жењ'идба; шуџ'аџа; џеџ'ер'уџа, џењ'уџа; џрам'ада*.

Именките на -ија се од два типа: а) со акцент на првиот слог од наставката: *рак'ија* Добр, *рек'ија* Крк, *џеџ'ија* Кон, Гр, Ос, *џеџ'ија* Трн, Жид, *чив'ија; нос'ија, чари'ија* Пал; б) со акцент на слоговите од основата (главно имиња на земји): *Буџ'арија, Герм'а-нија, Иџ'ал'ија, Макед'онија, Србија* и др., како и некои туѓи зборови примени по литературен пат: *коџ'ер'ација* Добр, Ос, *кум'исија* Кон, *л'уџ'рија, мил'иција, мун'иција* Пал.

-ка. Кај изведенките со суфиксот -ка, образувани од именки од машки род, акцентот останува на основниот дел: *Ив'анка, Јов'анка, Сџо'јанка* Пал, *аџ'ика, абанџ'ика* ДурР, *арџ'аџ'ика* Кон, *вод'арка, џовед'арка, друџ'арка, офч'арка* Ос, Габ, *мис'ирка, џиџ'ерка, чук'арка* Гр, *џлед'ачка, меџ'ачка, чисџ'ачка; Б'уџ'арка, Паланч'анка, Србинка, Џиџ'анка, уч'иџ'елка*; други зборови: *кок'ошка, џењ'ушка; зал'уџ'ка, џуџ'иџ'ка, рук'аџ'ка, сиров'аџ'ка, сол'арка* и сл.

Именките изведени од глаголски дел имаат акцент на претпоследниот слог: *бел'ешка, иџ'ранка* Кон, *оџ'и'ока* Добр, *џлеџ'енка, џеч'енка* Габ, *л'ејка* Ос. На претпоследниот слог стои акцентот и кај изведенките од типот: *маџ'ика, чубр'ика, рук'аџ'ка, џуџ'уџ'ка*.

Кај именките изведени со суфиксите -ика, -инка, -(а)љка, -ачка акцентот се мести на суфиксот.

-ика: *клен'ика, зелен'ика, црвен'ика;*

-инка: боров'инка, ѓоси'инка, ѓлоѓ'инка, ѓирн'инка; Вла'инка;
 -(а)лка (-алка): брк'алка, брис'алка, сиѓуи'алка, сук'алка
 Добр, ѓомаѓ'алка, цед'алка, цри'алка, ииѓиѓ'алка Кон, закач'алка
 Пал.

-ачка: баја'чка; вржув'ачка, живе'ачка, умир'ачка.

Кај именките на -ичка акцентот најчесто паѓа на основниот дел: бабичка, брадичка, водичка, косичка, кравичка, козичка, кукичка, уличка поретко може да се слушне и: водичка, женичка, земњичка.

Образувањата со суфиксот -ина и неговите деривати. Изведенките на -нина, -арина и -еѓина обично се акцентираат на суфиксот: ѓлавн'ина, крвн'ина, рамн'ина; возар'ина, ѓуѓар'ина; бабеѓ'ина, бареѓ'ина, врекеѓ'ина, ѓлавеѓ'ина, женеѓ'ина, кукеѓ'ина, ручеѓ'ина (:рука) и сл., но: кобилеѓина Добр.

Образувањата на -ина се од два типа: а) со акцент на наставката: ѓлав'ина, дол'ина, сид'ина (с'ајдина Ог), крсѓ'ина, ѓолов'ина, ѓраѓ'ина; бел'ина, вис'ина, дебел'ина, дуж'ина, крив'ина, кисел'ина, ииѓ'ина; ѓеѓ'ина, шесѓ'ина, мали'ина, коли'ина; каѓ'ина/коѓ'ина, мал'ина, ѓад'ина; б) со акцент на основниот дел: борина, исѓ'ина (но и: исѓ'ина), козина, кочина, ровина, судбина, целина.

Редовно носат акцент и наставките -оѓа, -оѓија и -ока: ѓре'оѓа, срам'оѓа; бесноѓија, босоѓија, ѓолоѓија, ѓросѓоѓија; блаѓока, ѓлувока, ѓросѓока, слеѓока.

Именките образувани со суфиксот -ица (-вица, -ница), изведени од именска или придавска основа, покажуваат двојност во однос на акцентското место. Во овие разграничувања веројатно оставиле трага и првобитните акцентски типови:

а) со акцент на суфиксот: вуч'ица, дуб'ица, заѓар'ица, зобн'ица, клун'ица, цар'ица; браѓан'ица, маѓар'ица, казан'ица, удов'ица; ѓесн'ица, како и: вод'ица (:вода), ѓлав'ица (:глава), жен'ица (:жена), земњ'ица (:земња), крав'ица (:крава), руч'ица (:рука); б) со акцент на основниот дел: баница, бабица, Боѓор'одица, еребица, с'уница, јужица, каѓѓица, кас'аѓница, каѓѓерица, маѓица, сиѓочица, удица.

Двојност во однос на акцентското место покажуваат и изведенките од придавска и глаголска основа: а) сиѓн'ица, црвен'ица, црн'ица; леден'ица, рамн'ица, ржен'ица, ѓѓмн'ица; брањен'ица,

орн'ица, п'ојен'ица, рањен'ица, чукан'ица; б) в'еи'ица, ј'аловица, к'омовица, р'скивица, ц'еи'аница, како и: ѓ'р'аница.

Акцентот кај именките од среден род. Во однос на акцентот кај двосложните именки, веќе рековме, кривопаланечкиот говор не е единствен. Јужните села (по Осоговијата) заедно со градскиот говор како и Славиште имаат пренесен акцент од последниот слог. Значи, овие именки имаат акцент на почетниот слог: *д'еи'е, п'теле, ј'ајце, в'ино, м'леко, р'ebro, с'ело, ц'рево* и др.

Во североисточните села има извесен број именки на -е кои го чуваат акцентот на последниот слог, сп.: *деи'е – деи'еи'о, п'теле – п'телеи'о, јајце – јајцеи'о*; деминутивите на -е, -ле и -че: *вуч'е (:вук), в'ач'е (:в'аика), лис'и'е, мос'и'е, нос'и'е, п'рс'и'е, п'еи'ле, Чукл'е* (топоним во Конопница), *снои'ч'е, с'иол(д)ч'е*. Во Трново има и неколку примери на -о со акцент на последниот слог: *сел'о – сел'ои'о, сен'о – сенои'о*, кои во соседното село Добровница имаат акцент на почетниот слог: *с'ено – с'енои'о, с'ело – с'елои'о*; во позападните села кај именките на -о акцентот е пренесен од последниот слог: *бр'до, ѓ'њ'ездо, д'р'во, жи'и'о, л'еи'о, м'леко, кр'ило, с'ело, с'ено* и сл.

Кај повеќесложните именки има двојност во акцентирањето; акцентот може да стои и на основниот дел и на суфиксот:

-иво. Образовањата со овој суфикс се акцентираат на основниот дел: *в'ариво, ѓ'ориво, п'ечиво, п'леи'иво, п'редиво, с'ечиво*.

Индиферентни спрема местото на акцентот се и суфиксите -це и -че. Акцентот кај изведенките со овие суфикси стои на истиот слог како во основниот збор: *в'аривце (:в'ариво), вреи'енце (:вреи'ено), кол'енце (:кол'ено), кор'и'ице (:кор'и'ио); амб'арче, бард'аче, бок'алче, ѓ'ерд'анче, ѓ'рудн'иче, ѓ'уиш'терче, д'еверче, з'алвиче, 'изворче, ј'абуче, к'аменче, кол'анче, 'облаче, п'оесче*.

Поинаку се однесуваат нивните варијанти -енце и -иче. Образовањата на -енце имаат редовно акцент на суфиксот (на првиот негов слог): *бард'енце, деи'енце, ждреб'енце, јаѓ'енце, јар'енце, крс'и'енце, куч'енце, маѓар'енце, ма'енце, пил'енце, п'ел'енце, п'орб'енце*. Изведенките на -иче се од два типа: со акцент на суфиксот: *п'орб'иче, чер'ѓиче, чешм'иче, шам'иче*; со акцент на основниот дел: *к'у'иче, п'ариче, бр'адиче, п'евеси'иче*.

-ало, -ило. Кај образувањата со овие суфикси има два акцентски типа: а) со акцент на суфиксот: *клеј'ало, ниш'ало, сѝуи'ало, бел'ило, кос'ило, лей'ило, црн'ило, цед'ило*; б) со акцент на основниот дел: *д'рдало, д'уало, сѝр'уѓало* Сп. и: *бур'ило, оѓн'ило; б'рдило, наб'рдило*.

-ишиѝе. Образувањата на -ишиѝе се делат на две групи: а) со акцент на наставката: *буњ'ишиѝе, оѓњ'ишиѝе, ѝесоч'ишиѝе, ѝазар'ишиѝе, сѝрн'ишиѝе*, како и: *ајдуч'ишиѝе, дей'ишиѝе, жен'ишиѝе, ѝорб'ишиѝе*; б) со акцент на основниот дел: *ѝр'обишиѝе, ѝр'обишиѝа, ѝодишиѝе, с'олишиѝе, с'иришиѝе; врѝ'алишиѝе, иѝр'алишиѝе, с'ока'алишиѝе*.

Множинската наставка -иња во поглед на акцентот се однесува како лексичка морфема. Овие образувања редовно се акцентираат на наставката: *деч'иња, ждреб'иња, им'иња, јуж'иња, клуби'иња, колч'иња, коѝл'иња, маѝар'иња, ма'иња, ѝарч'иња, ѝенце'риња*; исклучок: *бр'аѝчиња, к'аменчиња*.

Множинската наставка -ики не се акцентира: *ј'арики, кок'очики, ѝилики, ун'учики; ѝањ'ирчики*.

Акцентот кај сложените именки. Кај сложенките на кои втората компонента им е глаголки дел акцентот е на вториот составен дел: *водоѝ'ек, водоѝ'ој, колов'ос, мишом'ор, сланчоѓл'еѝ, сенок'ос; душов'адник, оро'иѝреѝ, самож'ивњак*.

Сложените образувања на кои вториот дел им е именка се од дав типа. Во образувањата со составен вокал акцентот најчесто паѓа на втората компонента: *вадод'ушник, дебелок'орка, домаз'еѝ, средор'ек, иѝра'орка, ѝуноѓл'авци*. Сложенките пак без составен вокал имаат акцент на слоговите од првата компонента: *Аѝан'асовд'ан, Д'уовден, Ил'инден, М'иѝировден, 'именден*; или: *к'оњииѝрк, л'иѝмара*.

Акцентот кај придавките. Придавките имаат генерализирано едно акцентско место во сите форми образувани со граматичките наставки. Тие се управуваат спрема акцентот на формата за машки род, сп.: *вис'ок – вис'ока – вис'око – вис'оки(вис'оке), вис'окио(ѝѝ)/вис'окиаѝ – вис'окаѝа – вис'окоѝо – вис'окиѝе (вис'океѝе)*.

И кај придавските образувања има двојно акцентирање: на суфиксот и на слогови од основниот дел.

Придавски образувања со акцент на суфиксот:

-аї, -иї (-овиї): бо́гаї, бр́каї, ко́чаї, кри́лаї, ме́снаї, о́каї, і́ле́каї, і́риле́гаї, са́каї; ва́ровиї, ве́йровиї, ве́ковиї, ве́ласовиї, ки́шовиї во́реме, ле́ковиї, си́ановиї ка́мен.

-љив: ва́иљив, ве́рабежљив, ду́межљив, жа́лосљив, ина́иљив, ка́менљив, мрзљив, мрзе́иљив, мрсо́љив, ку́и́ежљив, црвљив; та́ка и: брљив, шу́иљив, (брљив, црвљив, шу́иљив Пал).

Така се акцентираат и неколкуте придавки на -ок: ви́сок, дли́бок, ши́рок.

Образувања со акцент на основата:

-ин: ба́бин, де́дин, ма́мин, си́ринин, се́тирин, и́еи́кин; Ве́ли-кин, Ве́и́кин, И́ли́ин, Ма́рин, Ро́скин, Си́ојкин; ме́чкина до́йка.

-њи: Бо́жиќњи, и́черашњи, си́ношњи.

-ски (-чки): а́раїски, аи́ашки, ка́саїски но́ж, ма́јси́орски; ајдо́чки, војни́чки жи́вои; ка́ко и: бу́гарски, сру́ски, о́гуи́ски;

-ен (-ајн, -ан): во́дени́чен ка́мен, го́ди́и́ен /го́ди́и́ан, др́жавен/ др́жаван, жа́лосен/жа́лосан, же́лезен/же́лезан, ца́рави́и́ен ле́й/ ца́равичан, у́морен/у́моран; а́рен/а́ран, ве́ладен/ве́ладан.

Сп. и: го́леми́ок/го́леми́ак, ма́лецо́к/ма́леца́к.

Кај суфиксните придавски образувања на -ав и -ов среќаваме двојност во акцентирањето:

-ав: а) со акцент на наставката: бо́лник'ав, го́ло҃л'ав, ме́и-иљ'ав; бе́лињ'ав, жу́и́ињ'ав;

б) со акцент на основниот дел: ве́рбав, ве́леи́ав, ве́луи́ав, ве́ушав, до́рљав, жи́лав, жму́рав, ка́ашкав, кра́си́ав, кр́вав, ли́з҃ав, ла́скав, ли́з҃ав/ли́з҃ав.

-ов: а) акцент на основниот дел имаат придавките што се изведени од лични или роднински имиња: бра́и́ов, де́веров, де́дов, до́маки́нов, и́аи́и́ков, у́јков; Де́јанов, Ло́ванов, Јордо́анов.

б) акцент на суфиксот имаат, главно, образувањата според имиња на растенија: бла́гунов жи́р, бреси́ово, бу́ково дрво, ви́ињов, дре́нов лис, ду́бич'ово, ја́бук'ова, сли́в'ова ра́кија, смре́к'ово, це́р'ово, кре́ињ'ово, ча́м'ово дрво.

-ен: а) зе́лен, си́уден, црв́ен, ша́рен;

б) в́унен, др́вен, ла́нен, сла́мен; обе́лен, изв́еи́ен.

-ес(и): а) ва́лав'ес – ва́лав'еси́а, дла́гња́в'ес – дла́гња́в'еси́а, и́лочња́в'ес – и́лочња́в'еси́а, цу́цул'ес – цу́цул'еси́а;

б) ши́лес.

Сложените придавки обично имаат акцент на вториот составен дел: а) *белол'ик, ѓолоѓл'ав, ѓолор'ук, младол'ик, сѓпарол'ик, шумоѓл'ав*; б) *брзоил'ейѓ, кусоѓл'ейѓ, само'ук*.

Акцентот кај заменските придавки. Посвојните заменски придавки *мој, ѓвој, наи, ваи, ѓ'ојан (нојн, ѓоњ, ѓојзин, нујзин)* во сите форми се акцентираат на кореновиот слог на поголемиот дел од кривопаланечкиот говор. Во североисточните села има форми со акцент на последниот слог: *мој, моја, мо'е, мо'и; ѓвој, ѓвоја, ѓво'е, ѓво'и* (другите се со акцент на кореновиот слог). Заменката *ѓеѓов/неѓов* се акцентира на наставката. Во неопределените и негираните заменки акцентот паѓа на почетниот слог: *н'екакѓв (-ов), св'акакѓв/с'екаков, н'икакѓв/н'икаков*, а во формите за признаци на последниот: *овак'ѓв, ѓѓак'ѓв, онак'ѓв*, и во другите форми: *овакв'а, овакв'о, овакв'и – овакв'е, ѓѓакв'а, ѓѓакв'о, ѓѓакв'и – ѓѓакв'е*; оп. ф. *овакв'у, ѓѓакв'у, овакв'оѓа, ѓѓакв'оѓа* Ог. Како последниве се акцентираат и прашалните: *как'ѓв, какв'а, какв'о, какв'и – какв'е*.

Акцентот кај заменките. Формите од личните заменки *ја, ѓѓи, ние/мие/ми, вие/ви* се акцентираат на почетниот слог. Заменките за 3 лице во североисточните села имаат непренесен акцент: *он'а, он'о, он'и – он'е*. На останатата територија акцентот е пренесен: *'она, 'оно, 'они – 'оне*. Кај неодредените и одречните лични заменки е акцентиран почетниот слог. Показните заменки имаат акцент на последниот слог: *ов'ѓј/ов'ај, ов'ај(а), ов'ој, ов'ија, он'ѓј/он'ај, он'ај(а), он'ој, он'ија; ов'оѓа, он'оѓа*.

Формите од прашалните заменки *кој* и *чиј/чив* имаат акцент на почетниот слог само во градскиот говор и јужните села. На останатата територија (и Славиште) редовно се акцентираат на последниот слог: *која, кој'о/ко'е, ко'и – ко'е; чија/чив'а, чиј'о/чив'о, чи(в)'и – чив'е*.

Акцентот кај броевите. Формите на бројот еден на целата територија се акцентираат на последниот слог: *ед'ѓн/ед'ен, едн'а, едн'о, едн'и*. Кај основните броеви од 11 до 19 акцентот е на слогот *-на*- сп.: *идин'аес(е)/један'аес, дван'аес(е), девейн'аес(е)*. Во 20 и 30 акцентот е на почетниот слог: *дв'аес(е), ѓвр'аес(е)*. Во десетиците од 40 до 90 акцентот е на последниот слог: *чейперес'е, ѓе(д)ес'е*,

шеес'е, седамдес'е/седомдес'е, оса(а)мдес'е/осомдес'е, деве(д)ес'е; само во градскиот говор има: *й'еесе, ш'еесе, сед'амдесе, ос'амдесе, дев'еесе*. Во стотиците од 400 до 900 се акцентира втората компонента: *чейрсѝ'оѝини, ѝейсѝ'оѝини, шесѝ'оѝини, девейсѝ'оѝини*. Кај бројот 1000 имаме: *иљ'адо, но: две 'иљади, ѝей 'иљади, сѝо 'иљади; ѝей 'иљаде, десей 'иљаде, сѝо 'иљаде* Ранк, Ог.

Акцентот кај прилозите. Граматичкиот карактер на прилозите не овозможува да се утврди некаква законитост во системот на акцентирањето.

Старите прилози, особено простите и оние образувани од заменска основа, најчесто го чуваат старото акцентско место; сп: *овд'е, онд'е, как'о, зашѝ'о, ѝак'а/ѝак'ој, овак'а/овак'ој, онак'а/онак'ој; кад'е/куд'е; дан'ас, нак'ас, есен'ас; з'имус, л'ейос*.

Кај сложените прилози (со предлози и разни честици) акцентот најчесто стои на првата компонента. Така, на пр., во образувањата со предлогот *на-* акцентот најчесто стои на предлогот: *на'акриво, на'ајраво, на'арочно, на'адвор, на'авечер, на'ајоле, на'арука;* но и: *нав'ам(о), наѝ'ам(о), наг'оре, над'оле*.

Во степенуваните форми честичките *ѝо-* и *нај-* секогаш се акцентираат: *ѝодлаг'о, ѝовише, ѝог'оре, ѝодоле, ѝолани; најг'оре*.

По како предлог не се акцентира: *ѝо сѝ'аро си ѝ'ера, ѝо војн'ички, ѝо сѝ'арски дума, ѝо ѝ'урски седи*.

Честичките *не-* и *ни-* како компоненти на сложени прилози се јавуваат со акцент: *нег'де, некаде, ниг'де, никаде*.

Акцентот кај глаголите. Sprema местото на акцентот глаголските форми (простите) можат да се поделат на две групи. Формите на презентот, имперфектот, императивот и глаголската придавка се поврзуваат во една група со акцент на кореновиот слог. Аористот и *л-*формата се со акцент на наставката.

Презент: *в'икам, в'икаш, в'ика, в'икамо/в'икаме, в'икаѝе, в'икаѝ/в'икав; н'осим/н'осу, н'осиш, н'оси, н'осимо/н'осиме, н'осиѝе, н'осаѝ/н'осеѝ/н'осев; с'еем/с'еју, с'ееш, с'ее, с'еемо/с'ееме, с'ееѝе, с'еаѝ/с'ееѝ/с'еев*.

Во североисточните села има извесен број првични глаголи од *е-* и *и-* група што го чуваат акцентот на последниот слог. Тие се, главно, глаголи од I Лескинова група, неколку глаголи од III гр. и

оние од IV гр. што им завршувала инфинитивната основа на **ѣ**, одн. а. Така, денес кај глаголите од *е-* и *и-* група се изделуваат два акцентски типа:

а) со акцент на почетниот слог:

'идем, 'идеши, 'иде, 'идеме, 'идејѝе, 'идаѝѝ/идев;
ѝинем, ѝинеши, ѝине, ѝинеме, ѝинейѝе, ѝинаѝѝ/ѝинев;
н'осим, н'осиши, н'оси, н'осиме, н'осиѝе, н'осаѝѝ/н'осев;

б) со акцент на последниот слог:

бер'ем, бер'еши, бер'е, берем'е, берей'ѝе, бер'аѝѝ/бер'аѝѝ/бер'ев;
сед'им, сед'иши, сед'и, седим'е, седиѝ'ѝе, сед'аѝѝ/сед'аѝѝ/сед'ев.

Формите за 1 и 2 л. мн. со акцент на наставката се среќаваат само во крајните источни села (Трново, Жидилово, Узем). Ваков акцент, кај некои типови глаголи, има во некои југоисточни српски дијалекти – лужнички и заплањски (Белиќ, 1905: 537), како и во некои соседни бугарски говори (кустендилскиот). (Умленски, 1965: 75).

Во селата на запад од Трново (Добровница, Осиче, Габер, Градец) во 1 и 2 л. мн. акцентот е пренесен од последниот слог: *бер'еме – бер'еѝе, сед'име – сед'иѝе*. Ваков е акцентот и во крајните северни села, со таа разлика што во 1 л. едн., кое овде завршува на -у, акцентот е на почетниот слог: *б'еру – бер'еши – бер'е – бер'емо – бер'еѝе – бер'ев; ѝ'еру – ѝер'еши – ѝер'е – ѝер'емо – ѝер'еѝе – ѝер'ев; с'еду – сед'иши – сед'и – сед'имо – сед'иѝе – сед'ев* и сл.

Вака се акцентираат овие глаголи само кога се прости. Штом ќе добијат префикс, акцентот се пренесува на коренот: *мей'ѝе – изм'еѝе, ѝер'е – исѝ'ере, ѝеч'е – заѝ'ече, ѝреѝ'ече, држ'и – зад'ржи, ѝрид'ржи*. Овде се образувале две категории глаголи: префиксирани – со пренесен акцент, и непрефиксирани – кај кои се чува старото место на акцентот. Ваков сооднос на префиксирани и непрефиксирани форми при акцентирањето има и во североисточните кочански села, како и во говорите во Пијанец и Малешевијата (Видоески, 1954: 11).

Имперфект: *в'икаше, в'икаше, в'икаше; в'икаамо/в'икааѝе/в'икааѝе, в'икааѝѝе/в'икааѝѝе, в'икаа/в'икааѝе; к'осеше, к'осеше, к'осеше; к'осеамо/к'осеаѝе/к'осеаѝе, к'осеаѝѝе/к'осеаѝѝе, к'осеа/к'осеаѝе; 'ореше, 'ореше, 'ореше; 'ореемо/орееѝе/орееѝе, 'орееѝѝе/орееѝѝе, 'ореа/орееѝе.*

Императив: *ч'екај – ч'екајѝе; с'еди – с'едеѝе; к'ажи – к'ажеѝе, б'ери – б'ереѝе*; од изведени девербативни глаголи: *ѝоѝѝ'ирај – ѝоѝѝ'ирајѝе; нар'ањи – нар'ањеѝе; каз(ж)'уј – каз(ж)'ујѝе; ѝис'уј – ѝис'ујѝе; леѝињај – леѝињајѝе*. Акцентот останува на истиот слог и во префиксираните глаголи: *ѝреч'екај – ѝреч'екајѝе; зак'рѝи – зак'рѝеѝе; ос'ољи – ос'ољеѝе; исѝери – исѝереѝе*; исклучок прават: *з'аѝри, ѝ'оѝѝри*. Понекогаш можат да се слушнат и форми со акцент на префиксот, сп.: *з'икрѝи, 'искуби, н'аѝрави, н'арањи, 'омеси*, но: *зак'рѝеѝе, наѝр'авеѝе, нар'ањеѝе* и сл.

Во крајните источни села (Трново, Жидилово, Узем) кај глаголите од *е-* и *и-* група во 2 л. мн. акцентот се генерализирал на претпоследниот слог: *б'ери – бер'еѝе, ѝ'ечи – ѝеч'еѝе, ј'ади – јад'еѝе, н'оси – нос'еѝе, с'едни – седн'еѝе, ѝ'рчи – ѝрч'еѝе* и сл., како во околните српски и бугарски говори.

Глаголска придавка: *в'рзан/в'ржан, ж'ењен/ж'енен, м'учен, р'оден, 'учен, наѝ'еѝан, ѝ'оѝѝрен, нак'ѝѝен* и сл.

Аорист: *сук'а, сук'а, сук'а, сук'амо/сук'аме, сук'аѝе, сук'аа/сук'аѝе; најд'о, најд'е, најд'о, најд'омо/најд'оме, најд'оѝе, најд'оа/најд'оѝе; сед'о, сед'е, сед'е, сед'омо/сед'оме, сед'оѝе, сед'оа/сед'оѝе; куйув'а, куйув'а, куйув'а, куйув'амо/куйув'аме, куйув'аѝе, куйув'аа/куйув'аѝе; исѝраѝѝ'и, исѝраѝѝ'и, исѝраѝѝ'и, исѝраѝѝ'имо/исѝраѝѝ'име, исѝраѝѝ'иѝе, исѝраѝѝ'ија/исѝраѝѝ'иѝе*.

Во североисточните села, глаголите со непренесен акцент во презентот, а кај кои 3 л. едн. презент совпаѓа со 3 л. аор., во аористот акцентот е на основата. Сп.: *р'еко, р'ече, р'ече, р'екоме, р'екоѝе, р'екоа; вл'еко, вл'ече, вл'ече, вл'екоме, вл'екоѝе, вл'екоа*; во крајните северни села: *д'адо, д'аде, д'аде, д'адомо, д'адоѝе, д'адоѝе; м'еѝо, м'еѝе, м'еѝе, м'еѝомо, м'еѝоѝе, м'еѝоѝе* Ог, Луке.

До вакво повлекување на акцентот дошло за да се разликува аористот од презентот во формата за 3 л. едн. Преметот и во другите лица се објаснува со аналогича. Акцентот овде врши граматичка функција. Во сите други случаи каде што вакво совпаѓање со презентот нема, акцентот во аористот стои на вокалот од аористната основа.

Глаголска *л-*форма: *беѝ'ал, беѝ'али, беѝ'ало, беѝ'але* Пал, ДурР; *вид'ел, вид'ела, вид'ело, вид'еле* Жид, Добр, Габ, Гр, Кон; *зѝаз'ија, зѝаз'ила, зѝаз'ило, зѝаз'или* (зѝаз'иле ж.р.) Ог. Отстапување од ова има кај глаголите на кои аористната основа им свршува на кон-

сонант. Во градот и во јужните села кај овие глаголи акцентот стои на претпоследниот слог: *д'ошод, д'ошила, д'ошило, д'ошиле* Пал, ДурР, *р'екод, ѝ'ошод, н'ашиод, 'ишиод*; исто и во крајните северни села: *д'ошија, р'екја, 'ишија, ѝ'ошија, н'ашија* Ог, Луке. Во Славиште овие образувања почесто се со акцент на последниот слог: *дош'аљ, дошил'а, дошил'о, дошил'е, иш'аљ, наш'аљ, оѝиш'аљ, ѝош'аљ, рек'аљ*. Во североисточните села има акцент на последниот слог: *рек'аљ, дош'аљ, ѝош'аљ, наш'аљ, иш'аљ* Гр, Габ, Ос, Добр, *рек'аљ, дош'ел, ѝош'ел, наш'ел, иш'ел* Трн, Жид, но: *вл'екал, ис'їекал, обл'екал, ѝрес'екал* Ос, Добр, Трн, Жид; или: *влеч'ел, ѝеч'ел, ис'їеч'ел, облеч'ел, ѝресеч'ел* Пал.

Глаголски прилог: *вик'аеќе, збир'аеќе, им'аеќе, ор'аеќе, сед'е-еќе, куй'аеќе, ѝој'аеќе, сед'ееќе, ѝрч'аеќе, уч'ееќе, цет'ееќе* и сл.

Глаголска именка: *ид'ење, јад'ење, кої'ање, ор'ање, сед'ење*.

Акцентот во реченичната низа. Во однос на акцентот во реченицата кривопапанечкиот говор споделува повеќе особености со источните говори, а кои се различителни во однос на западното наречје, особено во акцентирањето на синтагмите.

Во предлошките синтагми акцентот секогаш останува на слогот од именката (заменката): *на-џ'лава ми-се-кач'и, ф'ани-џо за-р'ука, нож ѝод-џ'уши, ч'ува-џо у-ѝ'азука, иди до-д'ома, оди ѝо-ѝ'уїи; с'едни до-м'ене, зас'ї'ани ѝоза-м'ене, без-в'ас не-м'оџу, б'еџи од-ѝ'ебе*.

Префрлање на акцентот врз предлогот има само во изделени состави од предлог и именка, кои, во почеста употреба добиле извесно прилошко значење. Во различни случаи, степенот на таа адвербијализација е различен. Сп.: *ојд'е н'а-вода, ѝадн'а-ми н'а-земња* Жид, *ај д'иеме н'а-џосје, ѝур'и-си с'рїо н'а-рамо и ојд'е* Трн, *кач'и-ми-се н'а-џава* Крк, *н'е-ми-е н'а-рука* Добр.

Во составите од придавка и именка, атрибутските детерминанти си имаат свој акцент: *б'ела в'уна, ѝр'есно мл'еко, к'исело мл'еко, с'уви сливи, с'ї'ари б'аба, ц'р'на з'емња, Б'ела В'ода*. Отстапување има само кога атрибутскиот збор е именка што значи сродство и придавката *свейїи* во називи на црковни празници. Сп.: *баба-В'аска, деда-Гр'озде, с'ї'рина-М'ара, ѝейїка-С'ї'ана, чича-В'асе, байїа-Вл'аде, боа-Боџд'ана, деа-Мил'ан; свейїи-П'ейїар, свейїа-П'ейїка, свейїи-Ил'ија* и сл.

Кратките заменски форми со посесивно значење, употребени постпозитивно во однос на именката, акцентски се наслојуваат на неа. Оваа појава е општа во нашиот јазик. Сп.: *к'ажи на-м'ајка-џи, р'ечи на-бр'аџи-му* Габ, *џе'џику-џи џу-среџи'а* Пал, *од-џ'аџику-џи зем'а*, Трн, *м'ајку-џи џу-вид'о* Ог, *избеџале од-сџ'рину-ву* Ранк.

Акцентска група образуваат и во случаите како: *сџ'р'а-ме, џ'ал-џу, ср'ам-џа, ср'ам-џо, мер'ак-ме*; или: *ен'е-џо, ев'е-џо, ј'а-џо*.

Кратките заменски форми со глагол образуваат акцентски целисти, без оглед дали се наоѓаат во пре- или во пост-позиција. Во енклиза се наоѓаат кога се употребени со заповедната форма, со глаголки прилог, се во рефлексивните глаголи и некои други случаи. Сп.: *зайв'ори-џи кок'ошкиџе* Пал, *нар'аџи-џи к'озиџе* Добр, *изм'узи-џи 'овцеџе* Ог; *ор'аеке-џу џиваџа* Габ, *кој'аеке-џо л'озјеџо* Трн, *ко'еке-џи лив'адеџе* Ог; *соџн'а-се* Жид, *измуч'и-се* Гр, *чеџиџа-се* Ос; *најд'омо-џи, нос'имо-џу* Пал, *нај'асоме-џи овцеџе* Трн, *збр'аџе-ни, расџуџиџиџе-ни* Ог.

Во проклиза се обично кога се наоѓаат во групата со сврзник, зад прашален збор во прашања, зад негацијата *не*, сп.: *џе'џе да-џо-заџуби* Добр, *к'ажи куд'е џе-б'оли* Пал, *да-џе-нак'аџе* Ос; *ако џе-в'икаџи иди* Трн, *додек џи-д'аваџи з'имај* Ос, *ако џе-м'аџи беџај* Жид; *н'е-ли ме-џозн'аваџи?* Габ, *н'е-ли џу-в'идиџи?* Кон, *не му-збори* Пал, *не-ву-д'авај* ДурР, *не-ми-см'еџај* Добр и сл.

Глагол и негацијата *не*. Во поглед на акцентскиот однос меѓу негацијата *не* и глагол, се разликуваат два случаја: кога негативната партикула стои непосредно пред глагол, акцентот не се префрла врз неа. Сп.: *не-м'оџу, не-зн'ам, не-разб'ираџи, не-в'идев* Ог. Исклучок претставува глаголот *сум*; покрај: *не-с'аџ/не-с'ом, не-см'о/не-см'е, не-сџ'е, не-с'а*, често се слуша и: *н'е-сам/н'е-сом, н'е-си, н'е-е, н'е-смо/н'е-сме, н'е-сџе, н'е-са*; или негираните форми од *имам*: *н'емам, н'емаџи, н'ема, н'емамо/н'емаме, н'емаџе, н'емаџи/н'емав*. Но ако меѓу негацијата и глаголската форма има проклитички збор (заменска форма или помошен глагол), тогаш и негативната партикула добива свој акцент. Сп.: *н'е-ме с'ака, н'е-џе џл'еда* Пал, *н'е-ни д'аваџи* Ог, *н'иџиџо н'е-се р'аџа* Кон, *зар н'е-џу чекаџи* Ос, *н'е-ни м'оже н'иџиџо* Трн, *н'е-џи-се д'ава* Жид, *н'е-е им'ало џаџи р'абџиџи* Добр, *н'е-са-се џознав'але* Гр и сл.

Во прашални искази, каде има група од глагол со прашален збор, акцентски целисти се образуваат само со честичката *ли* (таа не се акцентира никогаш). Сп.: *Дојд'е-ли ѿ'аѿко-ѿи?*, *Најд'е-ли ѿи?*, *Зайвор'и-ли кок'ошкиѿе?*; Во негирани искази *ли* стои зад честичката *не* и акцентски се наслонува на неа: *Не-ли знаеш н'иѿиѿо др'уѿо?* Во сите други случаи се акцентира и прашалниот збор и глаголот, освен формите на глаголот *сум*, сп.: *к'ој в'ика?*; *к'ој знае да-к'аже?*, *иѿи'о ке-ѿр'ави с'ак?*, *иѿи'о раб'оѿиѿи?* но: *знаеш-ли к'ој-сам?*, *чи'а-си?*; *иѿи'о-сѿе?* *од-кад'е-сѿе?*; *на-коѿ'о-са?* *Гр; на-к'оѿа-са?* Пал и сл.

Појава на секундарен акцент. Спореден акцент се јавува кај степенуваните придавски (и прилошки) форми, особено кога придавката е повеќесложна. Главниот акцент паѓа врз честичката, а споредниот на слоговите од основниот дел. Сп.: *ѿ'оѿол'ем*, *ѿ'оѿл'а-ден*, *ѿ'о'улав*, *н'ајвис'ок*, *н'ајлек'овни* и сл. Не се необични и степенувани форми со еден акцент, најчесто едносложни и некои двосложни придавки: *ѿ'омал*, *ѿ'осѿар*, *ѿ'оарна*, *ѿ'облак*, *н'ајмал*, *н'ајсѿар*, *н'ајбрс*, *н'ајдл'ак* и сл.

Два акцента имаат и сите други зборови што можат да се степенуваат, сп.: *ѿ'ом'рза*, *ѿ'ојун'ак*, *ѿ'ом'ајсѿор*, *н'ајчорбаѿија*, *н'ај-раб'оѿиѿник*; образувањата со грчкиот префикс *ѿара-*: *ѿар'а-б'аба*, *ѿара-д'еда*, *ѿара-ун'ук*.

Двоен акцент има и кај глаголските форми од типот: *ѿ'о-знае*, *н'ај-р'аѿа*, *ѿ'о-разб'ира*, *ѿ'о-'имаи з'уби*, *н'ај-н'емам ср'ека* и сл.

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНКИ

Образување на именките

Именките што означуваат лица најчесто се образуваат со суфиксите:

-ар: *баџв'ар*, *волов'ар*, *воденич'ар*, *дрв'ар*, *зовед'ар*, *жетив'ар*, *сид'ар*, *коз'ар*, *коњ'ар*, *офч'ар*. Основен признак на именките образувани со овој суфикс е означување на професија.

-ач. Најчесто со оваа наставка се изведуваат именки од глаголски основи и означува лице што го врши дејството (*potina agentis*): *бер'ач*, *иџр'ач*, *кос'ач*, *ков'ач*, *ор'ач*, *ипродав'ач*, *ипей'ач*.

-ник: *безв'ерник*, *работ'иник*, *врсн'ик*, *војн'ик*, *џреин'ик*, *џоде-н'ик*, *делен'ик*, *сипројн'ик*.

-ак: *близн'ак*, *дошл'ак*, *имењ'ак*, *јун'ак*, *сел'ак*, *орп'ак*, *чир'ак*.

Со наставките -ин и -ец (-ац) се образуваат имиња што означуваат национална припадност: *Б'уџарин*, *Евр'еин*, *Р'усин*, *Србин*, *Турчин*, *Франц'узин*; *Алб'анец*, *Макед'онец*, *Герм'анец* Гр, Добр, *Алб'анац*, *Герм'анац*, *Макед'онац* Пал, Ог. Имињата што означуваат припадник на населено место, почесто се среќаваат со наставката -ец (-ац): *белџраѓ'анец*, *биџолч'анец*, *велеи'анец*, *криџовч'анец*, *кум'ановец*, *ипаланч'анец*, *иприлейч'анец* Добр, Жид, *ипаланч'анац*, *кр'аџовац*, *ипроќ'анац* Пал, Ог.

-џија. Турската наставка -џија се јавува и со домашни основи. Се поврзува со именски и придавски основи и најчесто служи за образување именки што значат професија: *алваџија*, *бозаџија*, *ловџија*, *иприенџија*, *ипуџанџија*; или: *абанџија*, *бељаџија*, *џолемџија*, *кираџија*. Оваа наставка може да се јави и во форма -џија,

ако основата на која се додава завршува на безвучен консонант: *мулабейч'ија, сааџич'ија, мајџајч'ија*.

Образувањата од машки род на *-ија* се главно туѓи зборови: *арам'ија, коми'ија, каџија, суд'ија*.

Имиња на лица од женски род најчесто се образуваат со суфиксите *-ка (-арка, -ачка, -инка)* и *-ица*.

-ка. Се додава на именки од машки род и служи како знак за родова припадност, не внесувајќи промени во значењето. Пр.: *вод'арка, друг'арка, ѓовед'арка, овч'арка, бај'ачка, бер'ачка, ѓлед'ачка, домак'инка*; имиња што означуваат припадност на народност, населено место и сл.: *Б'уџарка, Макед'онка, С'рбинка, Т'урчинка; ѓраѓ'анка, сељ'анка, џаланч'анка*.

-ица: *верен'ица, девер'ица, домак'ица, брајан'ица, бродар'ица, расџушџен'ица, удов'ица*.

Обични се овде со вакво значење и наставките *-аљка* и *-иљка*: *до'иљка, род'иљка*.

Во кривопаланечкиот говор со значење номен акционис се среќаваат, иако поретко, и образувања со суфиксите *-(а)ља, -(и)ља* и *-уља*: *до'иља, род'иља, џород'иља*; или: *ајдук'уља, маџар'уља, џомоч'уља, чеј'уља* (со доза на пејоративност).

Се среќаваат и образувања со суфиксите *-ача* и *-уша*: *вамџи-р'ача, мрсољ'ача; водар'уша, овчар'уша*.

Сопствениите имиња најчесто се со наставките:

-ан: *Бојан, Гроздан, Душан, Иван, Јован, Јордан, Милан, Милован, Сџојан, Цветан*;

-ин: *Божин, Веселин, Сџојадин*; *-о*: *Ванчо, К'очо, Мил'ојко, Тр'ајко*; *-е*: *Ване, В'асе, В'еле, Драџе, Д'оне, Гоце, К'оце, С'анде*; *-оја*: *Блаџоја, Милив'оја, Радив'оја, Сџан'оја*; *-ија*: *Димитр'ија, Ил'ија, Манас'ија, Миш'одија* (главно од туѓа основа).

Женските лични имиња најчесто се образуваат со наставките: *-ка, -ена, -ана* и *-ица*, сп.: *Душанка, Иванка, Јованка, Миланка, Сџојанка; Рисџена, Боџдана, Крсџана, Коцана, Пејк'ана; Бл'аџица, Горица, Љубица, М'илица, Сл'авица* и др.

Наставките со кои се образуваат имиња на животни и птици не се многубројни. За машки род најобични се изведенките на *-ак, -ок*: *свиз'ак, крџињак, џуџуњ'ок*; *-ар*: *бумбар*; *-ор*: *мач'ор*; *-ец (-ац/-ајц)*: *м'ољец, јун'ец, џоѓанец* Добр, *м'ољац, јун'ајц, џоѓанац* Пал.

Од образувањата за женски род најбројни се со наставките
-ка: *кок'ошка, к'учка, невеси'уљка*; -ица: *биволица, вуч'ица, г'рлица*,
гус'еница, лис'ица, 'еребица, к'аџерица.

Кај образувањата што означуваат називи на предмети (орудие, материја, растение) се среќаваат суфиксите:

-ник: *з'елник/з'едник, кл'ачник, р'алник, реден'ик, сол'арник*;
-ак: *грозд'ак, к'исељак, л'ешњак; брз'ак, к'уџињак, 'умњак*;
-ец (-аџ): *кон'ец, клин'ец, кол'ец* Кон, Габ, Добр, Жид; *кон'аџ*,
кол'аџ Пал, Ог;

-ач: *кой'ач, џрск'ач*.

Имињата од женски род најчесто се образуваат со суфиксите:

-ка (-арка, -ачка, -инка, -ика), сп.: *д'ришка, л'ејка, ноџарка*,
сол'арка; вејачка, врш'ачка; лоз'инка, џирн'инка, глож'инка; габр'ика,
јас'ика, клен'ика.

Суфиксот -алка (овде: -аљка): *брк'аљка, брис'аљка, бу'аљка*,
закач'аљка, меи'аљка, џомаг'аљка, црп'аљка.

Забележивме само еден случај со -уља: *греб'уља*.

-ина: *б'орина, к'озина, ј'арина, крсџ'ина, меи'ина*;

-ица: *с'уница, кр'асџ'авица, лубен'ица, ржен'ица, џесн'ица*,
ц'аравица; сиџн'ица, црвен'ица, црн'ица (од придавска основа);
ечмен'ица, казан'ица, сл'амарица (од именка); поретко од глаголска
основа: *џуњен'ица, цет'аница*; со предлог: *заз'убица, џоџ'еџлица*.

Неколку образувања со -ача: *дрљ'ача, крив'ача, скуџ'ача*.

Суфиксот -иво во неколку зборови: *в'ариво, џл'еџиво, џредиво*.

За образување глаголски именки најпродуктивна е наставка-
та -ње: *беџање, иџрање, везење, јад'ење, ми'ење, мељање, облач'а-*
ње, џи'ење, џојање, сед'ење, чек'ање; -ние (само во: *џоџребение*).

Образувања на -а, -ба, -идба и -ачка: *берба, д'елба, ж'алба*,
м'олба; врш'идба; дав'ачка, живе'ачка, куџув'ачка, џеџ'ачка, умир'ачка.

За образување именки што означуваат апстрактни поими
најчести се суфиксите: -оџа: *греб'оџа, добр'оџа, срам'оџа*; -ока:
лоџ'ока, јак'ока, сам'ока, сиџар'ока, чисџ'ока; -ина: *бел'ина, вр'укина*,
иџр'ина, црн'ина; -иња: *сироџ'иња, убав'иња* (спорадично).

Именки од среден род со вакво значење се образуваат со
-сџиво, поретко со -ло, сп.: *боџасџиво, јун'асџиво/јун'асџо; мрџв'и-*
ло, сиџраш'ило.

Бројни се номина апстракта со турската наставка *-лак*, која се додава како на туѓи така и на словенски основи, сп.: *ајдукл'ак*, *домакинл'ак*, *кумиил'ак*, *чиракл'ак*, *инајдерл'ак*; *богаил'ак*.

Неколку именки од овој тип со наставка *-ија*: *евџин'ија*, *мајсџор'ија*, *џроклеј'ија*, *скуџој'ија*, *џрџов'ија*.

Наставките *-ак*, *-ник* и *-ишиџе* се најчести за образување именки што означуваат место. Сп.: *џабр'ак*, *фрбл'ак*, *џумл'ак*; *вод'арник*, *змиј'арник*, *канай'арник*; *буњ'ишиџе*, *џубр'ишиџе*, *оџњ'ишиџе*, *џазар'ишиџе*.

Образување на деминутивно-галовни именки. Најпродуктивни суфикси за деминутивни образувања од машки и среден род се *-џе*, *-енџе* и *-џе*. Сп.: *дрџџе*, *м'есџе*, *мл'екџе*; *вреј'енџе*, *деј'енџе*, *џаџњ'енџе*, *куч'енџе*, *лис'енџе*, *џејл'енџе*, *џрсј'енџе*, *џџорб'енџе*, *иши'енџе*; како разновидност на овој суфикс во неколку случаи се јавува *-аџџе*: *браш'аџџе*, *мес'аџџе*, *џлајл'аџџе*, или: *џас'аџџе*, *џис'аџџе*; *д'инџе*, *џрнџе*, *к'рсџе*, *к'офџе*, *лuben'иџе*, *с'олџе*.

За деминутиви од женски род најчести се наставките *-иџка* и *-иџа*, сп.: *бабичка*, *баничка*, *бр'адичка*, *вр'екичка*, *жен'иџка*, *р'екиџка*; *вод'иџа*, *земњ'иџа*, *овч'иџа*. Образувањата со *-ка* се поретки: *кол'иџка*, *кош'уљка*, *лив'иџка*. Со деминутивно значење овде се употребуваат суфиксите *-инка* и *-ејинка*: *бабей'инка*, *женей'инка*, *кобил'ејинка*, *кравей'инка*, *кукеј'инка*, *џивеј'инка*, *овчеј'инка*.

Се среќаваат и образувања со *-е*: *к'рсје*, *к'ојле*, *м'осје*, *џрсје*, *џејле*, односно: *крсје*, *којл'е*, *ноч'е* (:нож), *мосје*, *џрсје*, *џејл'е* и сл.

Деминутиви со суфиксите *-ле* и *-уле* овде се необични.

Образување на аугментативи. Суфиксот *-ишиџе* со аугментативно значење се среќава и овде, но со помала продуктивност. Сп.: *девојч'ишиџе*, *деј'ишиџе*, *џдреб'ишиџе*, *жен'ишиџе*, *куч'ишиџе*, *мач'ишиџе*, *човеч'ишиџе*.

Пообични се аугментативните образувања со *-ина* и *-ејина*, сп.: *џад'ина*, *јунач'ина*, *џејл'ина*, *човеч'ина*; *бабей'ина*, *врекеј'ина*, *џлавеј'ина*, *џрашеј'ина*, *женей'ина*, *кобил'ејина*, *кукеј'ина*.

Именки со пејоративно значење има малку. За машки род најобични се образувањата на *-ко*: *дебел'ко*, *вл'ечко*, *м'очко*, *џл'а*

чко, ѿс'ерко; -ча: кр'ивча, кл'айча; -ло (овде се јавува во облик -љо): см'рдљо, ѿрдљо, ц'ейљо.

Од топонимичните суфикси најчесто се среќаваат -ово: Б'орово, Жид'илово, М'еѿежево, Т'рново; -ци, -овци: Гиновци, Ранк'овци; многубројни се и месните називи со суфиксот -ица: Длабоч'ица, Добр'овница, К'иселица, Кон'оѿница, Пеѿрал'ица и др.

Образување на сложени именки. Во образувањето на сложениите зборови во кривопаланечкиот говор нема некои посебности. Составните делови се сврзуваат или со составен вокал или со непосредно срастување. За лица најобични се образувањата од типот ѿесноѿоец (со глагол како втора компонента), сп.: *кожд'ер, душов'адник, само'ук, саможивњ'ак, ѿесноѿоец*; состави со именка како втора компонента: *белоѿлавец, долњом'алец, ѿуноѿлавец, иѿра'орка*.

Сложенките без составен вокал се ретки, сп.: *домаз'еѿ, браѿѿуч'еѿ, браѿѿуч'еѿка*.

Со непосредно срастување се образувани именките како: *Ил'инден, Миѿѿровден, Пеѿѿровден* и сл.

Сложенки со императивна глаголска форма како прв дел се ретки, сп.: *ѿусѿик'ука, Подрж'икоњ*.

За предмети и други поими најобични се сложенките од типот: *ѿроздоб'ер, земњоѿр'ес, сланчоѿл'еѿ*; или: *ѿрвоѿ'ок, само'ук, ѿуноѿлафци, белоѿлавка, дебелок'орка*.

ФОРМИТЕ НА ИМЕНКИТЕ

Именки од машки род

Во однос на формите кај именките од машки род, во кривопаланечкиот говор има голема разновидност. Интересно е тоа што личните и роднинските именки, покрај номинативна и вокативна, имаат и општа форма. Општата форма кај именките на -а завршува на -у: *бемо к'уде Си'ојчу на-ѿосѿи, н'е-ѿа ѿамѿиим ч'ичу-ми* Пал, *р'ечи-му на-д'еду-ѿи* ДурР. Личните имиња на -е и -о во општата форма завршуваат на -ѿе: *р'ечи-му на-Др'аѿеѿе, Р'исѿо-ѿе ѿо-среѿн'а* Кон, *вид'е-ли-ѿа Владеѿе, ѿраи'але-ѿа Душкоѿе*

Пал. Оваа наставка е раширена и во соседните бугарски говори (Тодоров, 1936: 267). Роднинските имиња на -о во општата форма имаат -а: *вид'о-џа ѿ'аѿѿка-ѿи* Пал. На -а завршуваат во општата форма и личните имиња на согласка: *в'икни-џа Аѿѿан'аса, д'ај-му на-Вас'ила* Пал, *од-Јов'ана, ч'екајѿѿе-џа Сѿѿојана* ДурР.

Поинаку е во крајните северни села (Луке, Подржикоњ, Метежево, Огут, Нерав) и во Славиште, каде што општа форма имаат сите одушевени именки. Ова ги доближува до кумановскиот говор (Видоески 1962: 135). Сп.: *вид'е-ли-џа Блаџ'оју, уѿѿеѿ'аше-џа вој'в'оду* Ог, *с'едни до-Ил'ију, к'идемо куде-суд'ију* Луке; *р'ечи на-д'еду-ѿи, р'ечи-му на-ч'ичу-ѿи да-д'ојде* Ог. Личните и роднинските именки на -е имаат наставка -ѿѿа: *вид'уеи-ли-џа Владеѿѿа, р'ечи-му на-Велеѿѿа* Ог, *на-Сѿѿанкоѿѿа браѿѿ, од-Др'аѿѿеѿѿа* Луке. На -а завршуваат сите одушевени именки и лични имиња на согласка: *уѿѿеѿ'аше-џа Грозд'ана, Јов'ана џа-ваѿѿ'ише* Ог, *Мил'ана ли џа 'океи, за-Бор'иза ке-се-ж'еѿи* Луке; *'имаи-ли-си бр'аѿѿа, среѿѿн'амо едн'оџа вој'ника, џеѿи-си овч'ара да-ѿи-ѿ'асе 'овце* Ог, *ѿѿѿер'а в'ола на-ѿѿар, ѿр'аѿѿај чов'ека ѿѿѿо ке-ѿѿе* Луке.

Во североисточните села (од Градец до Кркља) овие форми не се вообичаени: *среѿѿн'а-џо Бор'ис, вид'о-џо Геро, на-ч'ича-ѿи ке-к'аже* Добр, *к'идем кај-бр'аѿѿ-ми, з'еми од-д'еда-ѿи* Ос, *на-М'ирко му-в'икам, за-Грозд'ан д'умаме, од-Млад'ен ке-з'едем* Трн, *куѿѿи еден-ѿеѿѿел* Крк.

Вокативната форма се образува како во другите говори. Најчести се вокативните форми на -е: *Бор'изе, Грозд'ане, Јорд'ане, Мил'ане, Сѿѿојане; б'оже, бр'аѿѿе, домак'ине, з'еѿе, м'уѿе, св'аѿе*.

Со наставка -у вокатив образуваат именките што завршуваат на мека согласка (љ, ѿ, ј): *к'оѿу 'еден* Пал, *ѿри'аѿѿељу мој* Кон, *слав'еју* Крк; или на -к: *нена'еѿѿнику, ненас'ѿѿѿнику, само-ж'ивѿѿаку еден* Добр, *чов'еку* Трн; и образувањата на -ч, -и: *кос'ачу, ков'ачу, ор'ачу, код'оѿу*. Кај именките на -р се употребуваат наспоредно двете наставки: *џ'аре – џ'ару, џовед'аре – џовед'ару*.

Именките од машки род на -а вокатив образуваат со -о: *ара-м'ијо, кад'ијо, суд'ијо* Пал.

И овде има тенденција вокативната форма да се изедначи со номинативната, при што посебната интонација на вокативот не дозволува да се јави омонимија. Сп.: *а бре чов'ек ѿѿѿо најрав'и* Пал.

Од именката *џосѿод* има две вок. форми: *џ'осѿоде* и *џ'осѿоди*.

Множински наставки се: *-ови / -ове, -и, -е, -је, -ја, -овци и -ишиѿа*. Множинската наставка кај еднословните именки *-ови* се јавува во две форми: *-ови* и *-ове*. Наставката *-ове* (од некогашните номинативни множински форми кај именките на и-основа *-сѿинове*) се употребува во источните села, и тоа во сите села преку Крива Река од Градец па до Узем, од осоговските села во Кркља и во Дренѿк. Сп.: *в'ирове, вол'ове, д'а'нове, с'а'нове, св'ерове, кл'учове* (и: *кл'уч'еве*), *к'ошове* (и: *кош'еве*), *н'ожове* (и: *нож'еве*), *н'о'кове* (и: *но-к'еве*), *с'инове, ц'арове*. На останатата територија се употребува наставката *-ови*: *вол'ови, д'а'нови, к'ошови, с'инови, сѿ'олови, с'а'нови*.

Од образувањата на *-и* поинтересни се: *у'јци* (*:'ујко*)(*у'јци-ву дошл'е-ву на-ѿ'осѿи* Кон), покрај пообичното *у'јкофци; к'олци/к'одци, к'оѿли, 'овни, св'рдли, ч'ешли* (зборови кај кои се губи вокалот од основата во множинската форма).

Две множински форми има и од именката *човек*: *чов'еци* и збирната *љ'уди*.

Еднословните именки што образуваат множина со наставка *-и* во другите говори, на ист начин образуваат и овде (*в'уци, ѿ'осѿи, ѿ'рсѿи*), освен именката *коњ* која прави множина со *-е*: *к'оње*.

Именките што завршувале на *-х* во множинските форми пред наставката имаат *-с*: *вл'аси : вла, ор'аси : ор'а, сиром'аси : сиром'а*. Измени на согласките во основата имаат и формите: *бел'ези : бел'ек, в'уци : вук, јун'аци : јун'ак, к'овчази : к'овчаѿ, оц'аци : оц'ак, ѿ'ауци : ѿ'аук, ѿ'олоз(s)и : ѿ'олоѿ*.

Именките што завршуваат на *-а* множина образуваат со *-и*: *'аѿи, коми'иш, ѿ'рсѿиенц'иш, суд'иш*, освен во крајните северни села (Луке, Подржикоњ, Метежево, Огут, Нерав) и во Славиште, каде што има наставка *-е*: *'аѿе, коми'ије, ѿ'рсѿиенц'ије, суд'ије*. Оваа наставка е единствена и во кумановскиот говор (Видоески, 1962: 139).

Фамилните и родствените имиња множина образуваат со наставките: *-овци* и *-евци*: *Денчовци, Мирковци, Пеи'овци, Ми-л'ефци, Пеѿ'рефци*; кај роднинските имиња: *д'едовци, ч'ичовци, ѿ'еѿ'иновци, ѿ'аѿ'иковци*. Се среќава и наставката *-ови* (*-еви*): *Сѿ'ојови, Герови, Денчовиѿе, Јашкови, Пеѿ'ревиѿе* и сл.

Наставката *-ишиѿа* овде сѐ почесто се употребува како множинска, губејќи го своето пејоративно значење. Сп.: *д'олишиѿа : дол, ѿ'радишиѿа : ѿ'рад, кр'ашиѿа : крај, ѿ'лоѿишиѿа : ѿ'лоѿ, ѿ'уѿишиѿа : ѿ'уѿ, с'а'нишиѿа : с'ан*.

Наставки за збирна множина се: *-је* и *-ја*, кои ги продолжуваат старите наставки за збирни именки – *лнѣъ*, *братъ* и наставката *-је* за ном. мн. од именките од *i*-основа во м. р. – *пѣтъ*, *гостъ* (Конески, 1982: 138). Пр.: *д'убје, кл'асје, л'исје, ѓ'осје, м'ужје; др'ење; ч'аѓе;* или на *-ја: кл'асја, л'исја; кам'ења* (и: *кам'ење*), *р'амења, п'рња* (и: *п'рње*).

Во некои села (ДурР, Бас, Крк, Трн, Добр) од именките на *-ин* се употребуваат множински форми на *-ње*: *басјање, добровничане, кркљање, паланчане*. Оваа појава ја знаат и југоисточните српски дијалекти (Белић, 1905: 323-324) и граничните бугарски дијалекти.

Избројаната множина се образува со наставка *-а*: *два сина, три вола, пет војника, десет дава, двесте жртва, два товара* и сл.

Именки од женски род

Разнообразност има и во однос на формите кај именките од женски род. Во градскиот говор и најблиските села (ДурР, Бас, Станци) има општа форма која завршува на *-у*, но само кај личните и роднинските имиња. Сп.: *викни-џу Вел'ику, познаваши-џу Си'ојку, р'ечи на-м'ајку-ми, с'есир-ми џу-в'икаш* Пал.

Во крајните северни села и во Славиште општа форма имаат сите именки, сп.: *р'ечи-ву на-Ан'у, пр'ашај-џу Богдану, знаеш-ли-џу м'оју м'ајку, донеси-му вечеру* Луке, *кажи на-баба-Љ'убу, дај-ми едну кош'уљу, донеси и'ише рак'ију, из-воден'ицу ни-збр'аше* Ог, *запал'ил све'ку, кач'ил-се на-вр'иш'олу* Ранк.

Североисточните села не познаваат ваква форма. Сп.: *срейн'а-џу В'аска, 'иди кај-п'еи'ица-иш, р'ечи на-м'ајка-иш* Кон, *сос-М'илица б'е на-пазар* Крк, *вид'уеш-ли-џу Р'ашка, кажи на-сир'ина-иш* Добр, *чекаме-џу свек'ва-ми* Гр.

Во вокатив се пазат двете наставки: *-е* и *-о*. Со *-е* вокатив образуваат именките со суфикс *-ка* и *-ца*: *Вел'ике, Добр'инке, Драг'инке, Донке, Јанке, Си'ојке; м'ајке, сн'ашке, п'еи'еке*; поретко *-о*: *м'ајко м'ила, к'ерко*. Од именките на *-ца*: *Горице, Драг'ице, Елице, Љ'убице, М'илице*; но и: *Ми'ицо, ли'ицо, еребицо*.

Сите други именки на *-а* вокатив образуваат со *-о*: *Богдан'о, Мар'о, Сив'ано; бабо, ж'ено, сир'ино, ујно*.

Повикување со номинативната форма овде е многу ретко.

Во кривопаланечкиот говор во множината преовладала наставката *-и*, која ја продолжува старата наставка *-ы* од тврдата промена (женѝ). Наставката *-е*, која е карактеристична за српските дијалекти, ограничена е во граничните северни села и во Славиште, кои се доближуваат до кумановскиот говор. Само од именката *свиња* редовно множина се образува со наст. *-е*: *свиње*; *нар'ањи свињеиѝе* Кон, *свињеиѝе ѓрд'аиѝ* Трн.

Образувања со збирната наставка *-је*, од типот *годиње*, *ила-ниње* и сл., овде се многу ретки, сп.: *градиње*, *Падиње*.

Именки од среден род

Кај именките од среден род единствено е интересно образувањето на множинската форма.

Со наставката *-а* множина образуваат сите именки на *-о*: *џоведа*, *вреп'ена*, *с'ела* и др., со исклучок на *око* и *уо'уше*, кај кои се зачувала старата двоинска форма: *'очи*, *'уши*; некои именки на *-е*: *јајца*, *н'еиѝца*, *л'озја*, *и'асамца*.

Другите именки на *-е* (*-ле*, *-че*) множина образуваат со наставките *-иња* и *-ики*. Наставката *-иња* е општа множинска наставка во нашиот јазик кај именките на *-е*. Сп.: *врем'иња*, *јунч'иња*, *коп'лиња*, *куч'иња*, *мач'иња*, *и'рл'иња* и сл.

Наспоредно со овие образувања на кривопаланечката територија, особено во посеверниот дел, се употребуваат и множински форми со старата деминутивна наставка *-ики*: *џол'уѝчики*, *ја'рики*, *к'учики*, *луб'енчики*, *и'илики*, *ун'ичики*, *и'ањ'ирчики*.

Како множинска наставка *-ики* се употребува на целиот северен дел од нашата јазична територија (Видоески, 1962: 143). Обична е и во јужноморавскиот дијалект (Белић, 1905: 154).

Не се необични овде и формите: *ја'ганци* (покрај *ја'гњиња* и *ја'гњики*), *и'ици* (покрај *и'и'иња* и *и'илики*), *и'елици* (покрај *и'ел'иња* и *и'елики*), *и'раци* (покрај *и'рас'иња* и *и'расики*).

Остатоци од старите падежни форми

Остатоци од синтетичните форми може да се сретнат во народните песни, фразеолошки состави или некои прилошки зборови. Пр.: *бо'џа-ми*, *леб'а-ми*, *род р'ода не-р'ањи*.

Доста често во живиот говор се употребува дативната форма *боџу* во изразот *ф'ала боџу*.

Остатоци од инструменталната и локативната форма има во некои прилози; сп.: *кр'ишом, с'илом; ѓ'оре, д'оле, ј'уџре*.

Остатоци од двоинската форма се: *двесџе* (дзѣѣ сѣтѣ), *дв'аџуџи* (пжти), *'очи, 'уџи; (н'осе, р'уџе* Трн, Жид).

Именки што се употребуваат само во множина

Само во множина се употребуваат именките: *бис'аџи/бис'аџе, бис'аси* Добр, *џ'аки/џ'аке, н'акви/н'акве, н'ожиџи/н'ожиџе, џир'иџи/џир'иџе; ј'асли/ј'асле*; во некои северни села само во множина се употребуваат и: *вр'аџа* (зай'вор'и-џи *вр'аџа* Ог), *к'ола* (едни-к'ола Луке), *усџа* (болев ме'усџа Ог).

Промени и колебање во родот

Промени и мешање во родот има и овде, особено кај именките од женски род кои завршуваат на консонант. Во кривопаланечкиот говор овие именки се од машки род. Сп.: *свак в'ечер* Добр, *вл'асоџи е-крив* Крк, *лоџи б'олес* Трн, *'есен'аџи к'аџи-се-зем'амо* Луке, *сл'аџи-му-е к'рвоџи* Кон, *џ'ури од-м'азоџи* Ос, *м'ладосоџи б'рже* џр'оди Добр, *не-идем џо-џив'ој џ'амеџи* Пал, *наџрав'ило џол'ем џ'акос* Трн, *џосе'амо-џа р'жоџи* ДурР, *џол'ем р'адос* Габ, *с'олоџи е с'иџен* Кон, *см'рџаџи* Ог, *ч'ељадоџи мој* Ос, *н'окоџи џред-Вел'иџден* Пал.

Именката *зима* се среќава како: *з'име*, а поретко *з'имо*. За *џиџара* има *џиџаре*, сп.: *дај едно-џиџаре да-зай'аџим* Кон.

Именките *џрло* и *еџе* овде се од женски род (*џрл'а*), сп.: *зай'вор'и-ли џрл'аџа* Добр, *д'ај-ми-џу'еџаџа* Кон.

Членот

Разнообразност има и во однос на членските форми. Во поголемиот дел од кривопаланечкиот говор се употребуваат само формите на *-џи*. Исклучок прават крајните северни села, каде што можат да се сретнат и форми на *-в* и *-н*. Определувајќи ја распространетоста на овие форми во кумановскиот говор, Видоески

вели: „Формите на -н и -в ограничени се на крајните источни села и тоа на целиот појас од границата со Горна Пчиња па до границата со овчеполскиот и кратовскиот говор на југ и југоисток (т.е. Бељаковце, Коњу, Шопско Рударе, Талашманце, Опила, Одрено). На запад тие се среќаваат до линијата Герман – Гулинце – Дренџк – Руѓинце – Бељаковце, а источната изоглоса оди од Пчиња на Длабочица и Метежево, откаде што после свртува на исток кон бугарската граница“ (Видоески, 1962: 146).

Употреба на троен член има и во некои српски дијалекти, т.е. во тимочко-лужничкиот (Ивић, 1956: 115), а и во некои бугарски говори (Стойков, 1993: 232).

Членската форма кај именките од м.р. на согласка се јавува во формите: -оџи, -о, -аџи, -аџи. Членот -оџи се употребува во градскиот говор, јужните села и во северозападните села. Сп.: *в'олоџи, ѓр'адоџи, д'олоџи, с'идоџи, м'ужоџи, н'ожоџи, чов'екоџи, шум'ароџи*; во крајните источни села, гранични со Бугарија, членската форма се употребува без -џи: *ѓр'адо, чов'еко, шум'аро*; оваа форма е обична и во соседниот кустендилски говор (Умленски, 1965: 86); крајните северни села имаат член -аџи или со изјаснето ѓ во а -аџи, сп.: *в'олаџи, д'олаџи, м'ужаџи, чов'екаџи* Луке, *в'олаџи, к'оњаџи, чов'екаџи, шум'араџи* Ог. Во овие села кај одушевените именки од м.р. општатата форма се разликува од номинативната и во определената форма. Се пази ген.акуз форма со флексија, сп.: *в'ани коњ'аџиоѓа, врѓи вол'аџиоѓа, зак'ољај џеџил'аџиоѓа* Ог.

Во овие села кај именките на -а определената форма во номинатив завршува на -џа, а општата форма на -џу: *аѓаџа, в'ојскаџа, жен'аџа, лис'ицаџа, џ'орбаџа; нар'аѓи к'учкуџу, џ'лаџи на-анџиџуџу, џ'ури-си лей у-џ'орбуџу, з'еми-си од-џоѓачуџу*; на другата територија општата форма не се разликува од номинативната.

Именките на -о и -е имаат само една форма: *д'еџеџио/деџеџио, јаѓѓеџио, к'учеџио, џ'илеџио, џр'асеџио, ѓрнеџио, јужеџио, џ'исмоџио, с'елойџио* и сл.

Членски форми за множина се: -џе кај именките кои во множина имаат наставки -и, -е, -је, и -џа кај именките на -ја, -а во множина. Сп.: *наџ'ој-ѓи вол'овиџе* Кон, *изм'узе-ли кр'авиџе* Добр, *избр'ој-си ѓи џ'ариџе* Трн, *к'уќиџе* Пал, *ж'енеџе, р'укеџе, св'ињеџе, кол'ибеџе, к'учикиџе, џ'иликиџе* Ог; на -џе завршуваат и збир-

Освен со суфиксите *-ов, -ин* посесивност се изразува и со конструкцијата *на + именка*: *к'ука̋и̋а на-м'а̋ја-ми, ѝ'али̋о̋и̋о на-ѝ'а̋и̋ко-му, к'ерка̋и̋а на-с'ес̋и̋ра-ѝи*.

Сложени придавки

Обични се сложените придавски образувања од типот *белобрад*: *белоџ'ав*, *белол'ик*, *џолоџ'ава*, *џолор'ук*, *младол'ик*, *сџарол'ик*, *џвртоџ'ав*; *џлувон'ем*; или: *врџоџ'ав*; со втората компонента глагол: *брзоџ'еи*, *краџков'ид*, *само'ук*; како и: *рукоџ'орна*.

ФОРМИТЕ НА ПРИДАВКИТЕ

Во поголемиот дел од кривопаланечкиот говор општата форма кај придавките од машки род се изедначила со номинативната. Сп.: 'имам д'обар пѣ'аѣко, пѣ'ажим сѣ'ар чов'ек, 'имам мал брајѣ, куй'и шар'ен коњ, 'имам п'амеѣен син.

Општата форма се разликува од номинативната, кај одуше-
вените именки, во крајните северни села и во Славиште: 'арноџа
й̑'аи̑ка 'имам, в'ани б'елоџа коњ'а, с̑с-с̑й̑'ароџа коњ'а н'е-с̑е 'иде Ог.

И кај придавките од женски род општата форма е еднаква со основната, сп.: *најрав'имо ѓол'ема к'ука, ѓосе'амо зел'ена пр'ава, он 'има 'убава ж'ена* Пал, *закл'аме ѓол'ема свињ'а* Крк, *омес'и ѓол'ема ѓоѓ'ача* Трн, *деб'ела дуб'ица* Добр.

Во крајните северни села и во Славиште (како и кај именките), општата форма завршува на -у: *д'ај-ми ед'ну љ'уџу њиј'ерку*, *'имам-си 'убаву ж'ену*, *ке-му-д'аду в'езену кош'уљу* *Ог*, *с'с-црв'ену ч'алму*, *џод-дебелу буку*, *на-зел'ену џр'аву* Луке; *надвлад'аа до-Кр'иву Р'еку* Ранк.

Во множината има само една форма која завршува на *-и*: *сиџари човѐци, бѐли кош'уљи, ѓол'еми с'ела*. Во крајните северни села и во Славиште, придавките од ж.р., како и именките, во множина имаат *-е*: *беле кош'уље, в'езене шам'ије, ѓол'еме к'уке, м'ладе ж'ене, ц'рне сл'иве, шар'ене скуџ'аче*.

Остатоци од старата определена форма на -и за м.р. има, најчесто, во географски називи: *Голѐми Гар* Луке, *М'али Дол*, *Д'уйски Дол*, *В'елики Прѐслај* Габ, *Кр'иви К'амен*; во вок. форма:

си'ари, ц'рни; редовно во придавката *свеи'и*: *свеи'и Ил'ија, свеи'и Ник'ола*; и велики: *в'елики чейв'р'иок(-ак), в'елики њ'ейок(-ак)*. Во разговорната реч ваквите образувања се многу ретки, сп.: *р'аси'еи њ'ейок, њ'уси'и си'арос, си'анов'и'и к'амен*.

Тврдите и меките основи имаат исти наставки, се обопштила наставката од тврдите основи. Така, формата за среден род завршува на *-о*: *к'оз'о мл'еко, кр'ав'ло, 'овчо; с'ад'но, њ'ред'но, з'им'но, од'амнаш'но, с'а'аш'но, ср'ед'но, њ'у'го*.

Членување на придавките

Морфеми за категоријата определеност се: *-ои', -о, -аи', -аи'* (за м.р.), *-и'а* (за ж.р.), *-и'о* (за ср.р.), *-и'е* (за мн.). Членот за м.р. се додава на неодредената форма, сп.: *џол'емиои' човек Пал, вис'окиои' рии' Кон, ц'рниои' лей Добр, м'алио њ'рс Крк, џол'емио кои'ел Трн, зел'енио ками'он Жид, деб'ели'аи' човек, њо 'ис'и'и'аи' њуи' Ог, кр'иви'и'аи' коњ Луке*.

Форми за женски и среден род: *м'алаи'а к'ерка Пал, џол'емаи'а р'ека Кон, деб'елаи'а дуби'ца Крк, д'ол'аи'а ч'еи'ма Добр, н'ашиои'о с'ело Град, шар'енои'о к'уче, с'и'и'нои'о џр'оз'је Габ*. Крајните северни села и селата во Славиште имаат општа определена форма. За ж.р.: *си'аруи'у к'у'ку, белуи'у 'овцу, с'р'искуи'у в'ојску Ог, њрој'домо њ'окре в'ашуи'у к'у'ку Луке, ои'и'рв'нуи'у л'ини'у одбимо-џи, у-ср'искуи'у в'ојску Ранк*. Определената форма за машки род (кога се однесува на одушевени именки) во општата форма завршуваат на *-и'оџа*: *в'ани бел'ои'оџа к'оња, њр'одај си'арои'оџа в'ола, шар'енои'оџа њ'ейла Ог, нар'ани џол'емиои'оџа, ои'к'арај си'арои'оџа в'ола Ранк*.

Множина: *м'уи'кии'е јар'и'ња ке-џи-к'ољамо Пал, си'ари'и'е чов'еци Кон, вис'окии'е к'у'ки ДурР, бол'нии'е њил'и'ња Крк, н'ови'и'е др'еи Трн*; или: *џол'еми'е њ'иве, си'ареи'е кои'у'ље, деб'елеи'е б'уке Ог*; ретко: *си'ареве к'оске, в'идиш-ли-џи б'елене к'у'ке Ог*.

Бројни придавки

Формите за бројните придавки од 1 до 3 гласат: *њрв, њрва, њрво, њрви; ви'ор, ви'ора, ви'оро, фи'ори / др'уџ, др'уџа, др'уџо, др'уџи; њреи', њреи'а, њреи'о, њреи'и*. Во формата за м.р. чести се

и формите на -и: *йрви, фй'ори / др'уџи, йр'ейи / йр'еки*. Другите придавки повеќе од три: *чеййв'рйи, й'ейи, и'есйи, с'едми, 'осми, дев'ейи, дес'ейи, идин'аесйи, дван'аесйи... дваесйи, дв'аес йрви*, итн. Општата форма (кај што ја има): *йрвоџа, др'уџоџа, йр'екоџа; йрву, др'уџу, йр'еку, дван'аесйу* Ог. Определени форми: *йрвио(йи), др'уџио(йи), йр'екио(йи); йрвијаи, др'уџијаи, йр'екијаи* Ог; *йрву-йиу, др'уџуиу, йр'екуиу* Ог.

Покрај *йрв*, -а, -о, -и често се јавува и форма со вметнато -њ-: *йрвњошо дей'е* Добр, од *йрвњио* муш Трн, *йрвњайи* љодина Крк.

Заменски придавки

Посвојни заменски придавки за 1 и 2 л. се: *мој, м'оја/моја, м'ое/мо'е, м'ои/мо'и – м'оје; йвој, йв'оја/йвоја, йв'ое/йво'е, йв'ои/йво'и – йв'оје; наи, н'аиа, н'аио, н'аии – н'аие; ваи, в'аиа, в'аио, в'аии – в'аие*. Формите за ср.р. *н'аио, в'аио* единствени се на целава територија.

Множинските форми за ж.р. на -е се употребуваат во крајните северни села и во Славиште: *м'оје 'овце, йв'оје лив'аде, н'аие ж'ене, в'аие йлем'е* Ог, *н'аие љ'аве, м'оје дру'ачке* Ранк. Само овде има и општа форма: (за ж.р.) *да си у м'оју к'ожу, д'ај-ми йв'оју к'ерку, од-в'аиу Мил'анку, до-н'аиу к'уку* Ог, *у-н'аиу окол'ију* Ранк; (за м.р.) *од-м'ојеџа й'аиша сам ч'ула, с'ас-йв'ојеџа бр'аиша* Ог, *за-м'ојеџа Мил'ана* Луке.

Посвојните заменски придавки за трето лице се поинтересни: *њџов, -а, -о, мн. њџови – њџове; општа форма (кај што ја има): њџовоџа – њџову; и: неџов, -а, -о, -и (Пал, Трн, Жид); њоњ, -а, -о, мн. њ'оњи – њ'оње; оп.ф. њ'иноџа – њ'ину* Ог, Ранк.

Не се непознати и формите *њ'о(ј)зин, -а, -о, -и, сп.: њ'о(ј)зино ли е дей'ейио* Добр, *њ'о(ј)зини са ов'ија кок'ошки* Ос, *њ'озинаиша иам'ија* Габ, *н'ујзино е ов'ој дей'е* Пал.

Заменката *њин* се јавува во формите: *њ'ијан, њ'ијна, њ'ијно* Ог, *њињ, -а, -о, -и* Добр, Ос, *нин, -а, -о, -и* Трн, Жид, Крк. Сп.: *за-њ'ињи й'ари, у-њ'ињо вр'еме* Ос, *у-н'ино с'ело* Жид, *сос-н'ини й'ари* Трн.

Посвојната замена за секое лице: *свој, своја, свое, свои – своје, оп.ф. своју, својеџа*. Сп.: *свој лей јад'е й'уџи бр'иџи в'оди* Гр, *сос-сво'и р'уки сам-зайчаљ'ил, на-св'ој йр'ошок* Кон, *'имав-си сво'е*

им'ање Ог. Се употребува и поименичено: *сво'и сме си* (роднини сме) Добр, *сво'ји смо, родн'ина смо* Ранк.

Определени форми: *м'ојоѝ ѝ'аѝко* Пал, *м'ојо син* Крк, *мо'ијо чов'ек* Трн, *н'ашиоѝ с'ело* Добр, *в'ашаѝа к'ука* Кон, *на-н'инаѝа св'адба* Жид.

Многу ретко се среќаваат и форми образувани од демонстративните заменки со основа *ов-* и *он-*: *ов'оѝов, -а, -о, -и, он'оѝов, -а, -о, -и, ов'ишн, -а, -о, -и*, членувани: *ов'оѝовиоѝ, он'оѝовиоѝ, ов'ишниоѝ*. Пр.: *коз'аѝа улеѝн'а у-ов'ишинаѝа б'ача* Трн, *ов'оѝовиоѝ син се-ѝро-ѝил* Ос.

Заменски придавки за признаци и качество и количество се: *овак'аѝв, овакв'а, овакв'о, овакв'и – овакв'е*; оп.ф. *овакв'оѝа, овакв'у*; опред. ф.: *овакв'ио(ѝ), овакв'аѝа, овакв'оѝо, овакв'иѝе*;

ѝаѝк'аѝв, ѝаѝкв'а, ѝаѝкв'о, ѝаѝкв'и, ѝаѝкв'е; оп.ф. *ѝаѝкв'оѝа, ѝаѝкв'у*; *онаѝк'аѝв, онаѝкв'а, онаѝкв'о, онаѝкв'и, онаѝкв'е*;

ѝ'оѝав, -а, -о, -и, ов'оѝав, -а, -о, -и, он'оѝав, -а, -о, -и;

За прашања се употребуваат: *как'аѝв, какв'а, какв'о, какв'и, какв'е*, (оп.ф. *какв'оѝа, какв'у* Ог, Луке). Пр.: *какв'а м'ука 'имаши* Кон, *какв'и конѝури с'акаш* Пал, *какв'у м'уку м'учиши* Луке, *какв'е-са ѝ'ије менѝуише* Ог.

к'оѝав, к'оѝава, к'оѝаво, к'оѝави, к'оѝаве; со деминутивно значење: *кок'аѝок, кок'аѝка, кок'аѝко, кок'аѝки*.

Со неопределено значење: *н'еѝаѝк'аѝв, н'еѝаѝква, н'еѝаѝкво; св'аѝаѝк'аѝв, св'аѝаѝква, -о, -и* (и: *с'еѝаѝков, с'еѝаѝква, -о, -и* Трн, Жид, Крк); *н'иѝаѝк'аѝв, н'иѝаѝква, -о, -и*.

Како општа заменска придавка се употребува *св'иѝе*: *св'иѝе б'еа, св'иѝе дојѝоа, за-св'иѝе ке'-има* и сл.

Степенување на придавките

Морфолошки признаци за категоријата степен се претставките *ѝо-* и *нај-*, кои секогаш се нагласени. Сп.: *ѝ'омал, ѝ'оѝолем, ѝ'осѝара, ѝ'оскуѝо, ѝ'одеб'ел; н'ајмал, н'ајслаѝ, н'ајдеб'ел, н'ајшар'ен, н'ајзел'ен, н'ајѝ'амеѝен(-ан)*.

Остатоци од старите компаративни форми во овој говор има доста. Освен прилозите *веќе* и *више*, овде се среќава и *брже*. Сп.: *брже ке-се-в'рнем* Пал, *не-м'оѝу в'ише да-седим* ДурР, *еѝа в'ише не-в'рне* Трн, *в'еќе не-м'оѝу да-ѝо-сл'ушам* Добр. За да го изразат

подобро компаративното значење им се додава честичката *ѿо-*: *ѿобрже, ѿовише*, и: *н'ајбрже, н'ајвише*. Сп.: *ѿобрже ќе-сѿи'иѿнем* Кон, *ѿовише д'изам* Добр, *н'ајвише зн'ае* Трн.

Како остаток од стариот компаратив може да се смета и зворот *сѿарéја*, мн. *сѿарéи*, кој се употребува во значење *сѿарешина*.

И во кривопаланечкиот говор можат да се степенуваат некои општи именки: *ѿојун'ак, ѿом'ајсѿор, ѿораб'оѿник, н'ајм'ајсѿор, н'ајѿазда*.

Особено се чести образувањата со *ѿо-* и *нај-* кај глаголите. Пр.: *ја ѿо не-в'идим* Ос, *ѿи ѿо ѿи зн'аеш* Кон, *овд'е ѿо ѿи б'ива* Крк, *наѿ'ам ѿо не-н'осаѿи* Трн, *ѿи ѿо мош да-ѿр'ојдеш* Габ, *он'и ѿо 'умеаѿи да-ѿр'ааѿи* Крк. Во овие случаи *ѿо-* и *нај-* се употребени со прилошко значење ('повеќе' и 'најмногу'). Со вакво значење *ѿо* и *нај* се употребуваат и во изразите: *ѿо ме жал, ѿо ме сѿира*.

ЗАМЕНКИ

Лични заменки

Личната заменка за 1 лице на целата територија гласи *ја*. Оваа форма е во употреба во Северна и Северо-западна Македонија (Видоески, 1965: 27). Општата форма е *мене*, кратката акуз. ф. *ме*, дативната *ми*. Сп.: *вид'е-ме м'ене* Добр, *он б'еше сос-м'ене* Кон, *за-м'ене зборае* Ог. Во датив заменската форма се придружува со предлогот *на*. Овде постои тенденција да се упрости деклинацијата и кај личните заменки на две форми: номинативна и општа, сп.: *и на-м'ене ми-дад'е* Пал, *на-м'ене ми-р'ече* Кон; не се непознати и форми без предлогот: *д'ај-ми и м'ене од-сл'ивеѿи* Ог, *и м'ене ми р'ече* Крк, *и м'ене ми-д'аде едн'о* Кон.

Во множина се употребуваат две форми: *ние* и *ми*. Формата *ние* е пораширена, а *ми* се јавува само во крајните северни села (Огут, Нерав, Подржикоњ) и во Славиште. Оваа форма се среќава, но не често, и во северниот дел на Скопска Црногорија и во Кумановско (Видоески, 1965: 28).

Во акузатив полната форма е *нас*, која се употребува на целата македонска јазична територија. Кратка акуз.ф. е *нè*, но почесто *ни*. Сп.: *и нас нè кањ'иа на-св'адба* Крк, *нас из-вод'еницу ни збр'аше* Ог, *и нас ни р'екоа да-д'ојдеме* Добр, *вид'оа ни нас к'аѿи*

замин'аме Ос. Како акузативна форма *ни* се употребува во целиот т.н. Шопл'ак и на српска и на бугарска страна (Белић, 1905: 402; Умленски, 1965: 95).

За датив најчесто се употребува формата *нас* со предлогот *на*: *на-н'ас ни-р'екоа* Габ, *и на-н'ас ни-д'адоше* Ог; понекогаш и без предлог: *нас ни д'адоше* 'аљине Ог, *нас ни р'ече* Жид.

Личните заменки за 2 лице гласат: *ѝи*, дат. *ѝебе ѝи* или: *на ѝебе ѝи*, акуз.: *ѝебе ѝе*; за множина: *вие* и *ви* (во крајните северни села, како и во Славиште). Сп.: *и в'ие ќе-д'ојдеѝе* Крк, *в'ие н'иѝиѝо не-зн'аеѝе* Трн, *и ви ќе-на'учиѝе н'еѝиѝо* Ог. Акузативни форми се: *вас*, *вас ви*, поретко: *вас ве*. Сп.: *и вас ли ви вик'аа* Добр, *и вас ви збр'аше* Ог, *вас ли ве најд'оа* Крк; дативните: *на вас*, *на вас ви*, *ви*: *и на-в'ас ќе-ви-к'ажайѝ* Пал, *и на-в'ас-ли ви-д'адоше* Ог.

Лични заменки за 3 лице еднина се: *он*, *'она/он'а*, *'оно/он'о*; множина: *'они/он'и* и *'оне* за ж.р. Општата форма за м. и ср.р. е *њеџа*, *џа* (ДурР, Ог, Луке), *н'еџа*, *џа* (Пал), *њеџо*, *џо* (Кон, Гр, Габ, Ос, Добр), *н'еџо*, *џо* (Крк, Жид, Трн). Пр.: *с'ас н'еџа* Пал, *за-н'еџа* ДурР, *н'еџа џа-вид'о* Ог, *уѝеѝ'але-џо н'еџо* Добр, *у-н'еџо н'емај ѝовер'ење* Крк, *сос-н'еџо да-си-н'емаѝ р'абоиѝа* Трн.

Акуз. ф. *њеџа/њеџо* со предлогот *на* се употребува и за датив, пр.: *на н'еџа му рек'о* Пал, *дад'е ли му* и *на н'еџа* ДурР, *дај на н'еџо* Кон, Добр, *к'ажи му* и *на н'еџо* Трн.

Овде не е необична и формата *њему*: *и н'ему му-р'еко* Добр, *д'ај-му* и *н'ему едно бомб'онче* Трн, *к'ажи-му* и *н'ему* Крк. Оваа форма ја има и во кумановскиот говор (Видоески, 1962: 166) и во јужните српски говори (Белић, 1905: 408).

Акузативната форма од заменката *она* е *њум(а)*, (ст.сл. *нѣж*) одн. *неа* (во крајните источни села Кркља, Жидилово, Трново, Узем), сп.: *заврѝ'ел-се околу н'ум(а)* ДурР, *од-н'ум све ќе-ч'уеѝи* Добр, *за-н'еа л'оѝио д'умаѝи* Крк, *од-н'еа-ли ќе-учиѝи* Трн.

Формата *њум(а)* е позната во нашите северни говори, а ја има и во јужноморавскиот говор (Белић, 1905: 413). Многу ретко може да се сретне и обликот *њо(ј)зе* (Добр, ДурР), односно *н'ујзе* Пал; сп.: *њ'ојзе џу-среѝн'але* ДурР, *без-њ'озе не-идем* Добр, *к'аживу* и *на-н'ујзе* Пал.

Кратката акузативна форма гласи *џу*; добиена е со контаминација на *ју* и *џа*, *џи* (Видоески, 1962: 166). Оваа форма се употребува во цела Северна Македонија. „Јужната изоглоса на овој

облик допира до Злетово, Свети Николе, Скопје и Тетово“ (Видоески, 1965: 33). Во крајните источни села има форма *ја: в'икни-ја Горд'ана* Трн, *вид'е-ли-ја м'ајка-ми* Жид. Полната акуз. ф. *њум(а)* со предлогот *на* обично се употребува и за датив: *ке-ву-к'ажем на-њ'ума* ДурР, *не-с'акам да-ву-д'умам на-њ'ума* Кон, *си'омни-ву и на-њ'ум* Кон. Може да се сретне и формата *њо(ј)зе/н'ујзе: р'ечи-ву на-њ'озе* ДурР, *и на-њ'озе ву-д'адо едн'о* Добр, *к'ажи-ву и на-н'ујзе* Пал.

Кратката дативна форма е *ву*, која има доста широк ареал; ја има во кумановскиот, во северниот дел од кратовскиот говор (Видоески, 1953: 23), потоа во јужноморавскиот дијалект (Белић, 1905: 410-411) и во дел од кустендилскиот говор (Умленски, 1965: 93). Сп.: *каж'а-ли-ву* Пал, *зем'аја-ву св'е* Ог, *он ву-џи-дал* Кон.

Множински форми се: *'они/он'и*; во крајните северни села (Огут, Нерав, Подржикоњ), како и во Славиште, за женски род има форма *'оне*. Како акузативни форми се употребуваат *њим(а)*, *њи* и *ни*, сп.: *и он'а љош'ла сос-њ'им* Добр, *не-м'оџу без-њ'им* Кон, *од-њ'им зем'а љ'ари* Ос. Заменката *њи* е позната на целиот северен појас од нашата јазична територија. Сп.: *вид'о-џи њи* Луке, *о'џид'оа љо-њ'и* ДурР; *без-н'и н'иџде не-идем* Трн, *од-н'и ке-з'емем* Крк. Овие форми (*њим(а)*, *њи*, *ни*) со предлогот *на* се употребуваат и за датив: *р'ечи на-њим* Габ, *дај и на-н'и од-ко'лачиџе* Трн.

Кратката акузативна форма е *џи*: *к'иду да-џи-в'иду* Ог, *вик'аџе-ли-џи* Габ, *вид'е-ли-џи* Пал; за датив има форми *ни* и *им*: *дај-ни ра'кија на-м'ајс'џориџе* Кон, *н'е-им-се до'падн'а, кач'ид-им ор'асиџе* Пал, *с'ак ни-џекн'ало* Добр, *џур'ила-ни јадење* Ос.

Кратките дативни форми од личните заменки со посвојно значење: *брајџ-ми*, *мајка-ми*, *џ'ајџко-џи*, *син-џи*, *на-џ'ајџко-му* *брајџ*, *сес'џр'а-ву џу-зн'ам*, *вид'ела-сам-џо м'уж-ву*, *од-к'ерка-ву*.

Личната заменка за секое лице: *себе*, *себе се*, *себе си*, *се*, *си*, сп.: *свак си-џл'еда за-с'ебе* Пал, *м'оџо се-ч'увајџ меџу-с'ебе* Добр; *си* со глаголи (етички датив): *бил-си еден-д'еда* Добр, *он си 'има св'е* Кон; со посвојно значење: *најд'о-си една љ'ара* Пал, *куј'и-си с'укњу* Ог.

Лично-предметни заменки

Прашалните заменки за лице: *кој*, *к'оја/која*, *к'ое/ко'е*, мн. *к'ои/ко'и* – *к'ое/ко'е*, кога се употребени со именка, се менуваат

како придавките. Пр.: *кој е он'ај чов'ек Пал, која дев'ојка љу-с'акаш Кон, ко'е дей'е е-џиво'е Габ, ко'и-са он'ија чов'еци Добр, ко'е ж'ене џал'амев Ог.*

Старата дативна форма кому се јавува само спорадично: *ком'у две, ком'у џири, ком'у иџио ке-му-се-џ'адне*. Почесто за датив се употребува општата форма со предлогот *на*: *на-к'оџа му-зб'ориш Пал, на-к'оџа џи-д'аваш ДурР, или: на-коџо каз'уеш Добр, на-коџо ке-ос'џ'авиш Кон*.

Прашално-посвојните заменки се јавува во формата *чив, ч'ива/чив'а, ч'иво/чив'о, ч'иви/чив'и – ч'иве/чив'е* (стсл. чини, чина, чине), добиена е по аналогија на посесивните *неџов, неџова, неџово* и посесивните придавки на *-ов* (Видоески, 1965 :56). Пр.: *ч'ива е ов'ај к'ола Пал, чив е џир'ак'иорой Ос, ч'иво е ов'ој дей'е Кон, чив'и са ов'ија ов'ици Габ, чив'е са шам'ијеише Ог, чив'и са ов'ија вол'ови Луке*.

За прашање може да се употреби општата форма од заменката *кој, -а, -е* со предлогот *на*: *на-к'оџа-си Пал, коџо в'икаш Добр*.

Неопределените заменки за лица *н'екој* и *н'икој*, изведени од *кој*, ги имаат истите формални особености како и заменката *кој*; се употребуваат и во атрибутска служба. Сп.: *н'екој, н'екоја, н'екоје, н'екои – н'екоје/н'еке* (во крајните северни села). Сп.: *н'екој чов'ек Пал, дош'ла н'екоја жен'а Кон, џл'аче н'екоје дей'е Крк, н'екои чов'еци се-удавиле Габ, н'еке ж'ене 'идев Ог*; општа форма: *н'екоџа, н'екоју*, сп.: *уџеи'али н'екоџа, још н'екоју неде'љу, џа ке си д'ојду Ог, виде-ли н'екоџо Кон*.

Синтетските дативни и акузативни форми од овие заменки не се многу чести. Сп.: *к'ажи на-н'екоџо/н'екоџа, не-каж'уј на-н'икоџо/н'икоџа, н'икому не-вер'уј*.

Неопределената замена за предмети се јавува во форма *н'еиџо*: *ке-џи-к'уџим н'еиџо од-џаз'ар ДурР, дај н'еиџо на-дей'е-иџо Кон*.

Општата неодредена замена гласи: *свак, св'ака, св'ако, св'аки – сваке*; оп.ф. *св'акоџа/св'акоџо, св'аку* (за лица), *св'аиџа* (за предмети), сп.: *свак в'ечер си-иск'ачамо Пал, св'ака с'убоџа 'иде на-џаз'ар Габ, св'ако сабале џие м'леко Кон, св'ако дей'е знае Добр, од-св'акоџа зем'а џо-едн'о ДурР, на-св'акоџа д'ава Луке, св'аку д'уџку*

љу-зн'ае Ог. Остатоци од старата дативна форма: *на-св'акому* д'ава Добр.

Одречни: *н'икој, н'икоја, н'икое*; оп.ф. *н'икоља/н'икољо, н'икоју, на н'икоља/на н'икољо, на н'икоја*, поретко: *н'икому, н'ичив, н'ичива, н'ичиво, н'ичиви*, но почесто: *на-н'икоља / на-н'икољо*.

Кој и *иљо* како релативни заменки: *ен'е-љо чов'екољ иљо-љо-срељн'аме* Кон, *ољиљил'е-са ко'и-са сак'але* Ос, *љр'ажим чов'ек иљо-зн'ае да-љ'ое* Добр, *кој иљо им'ал дон'ел* Габ.

Показни заменки

Показните заменки гласат: за м.р. *љај / љај, ов'ај / ов'ај, он'ај / он'ај*; за ж.р. *ља(ј)а / љаа, ов'ај(а) / ов'аа, он'ај(а) / он'ај*; за ср.р. *љој / љов'а, ов'ој / ов'а, он'ој / онов'а*; за множина *љија, ов'ија, он'ија*; во северните села множинската форма за ж.р. се разликува од таа за м.р. и има: *ље, ов'е, он'е*. Пр.: *овај чов'ек ља-љозн'авам* Пал, *ов'ај жен'а б'еше* Добр, *чив'о-е ов'а дей'е* Крк, *ов'ија чов'еци са од наш кр'ај* Кон, *зн'аеш-ли-љи он'ија* ДурР, *љија са мл'ољо л'ољи* Добр, *ов'е јабуке ке-љи-н'осу на-њ'еља, он'е ж'ене, д'ај-ми-љи ље лаж'ице* Ог.

Формите за м.р. кога се однесуваат на одушевена именка во општата форма гласат: *ов'оља, љ'оља, он'оља*, или: *ов'ољо, љ'ољо, он'ољо*, сп.: *к'ажи-му на-љ'оља* Пал, *ов'оља-ља љозн'авам* ДурР, *љољл'едни-љо он'ољо* Добр, *од-ов'ољо н'иљиљо не-очекуј* Кон. Овие форми ги има и во кумановскиот говор (Видоески, 1962: 171-172).

Во крајните северни села општата форма за женски род се разликува од номинативната: *ов'уј, љуј, он'уј*, сп.: *дај да-љу-ис'ечу ов'уј кр'асљавицу* Ог, *љод-он'уј кр'уљку смо-сед'ели* Ог.

Овие демонстративни заменки се континуанти на старословенските *тљ, овљ, онљ* кои се придружиле партикули; од старите форми за ж.р. *ља, ова, она* со партикулата *-ј(а)* се добиле *љај(а), ов'ај(а), он'ај(а)*; за среден род со старата партикула *-је* се добиле форми *љој, ов'ој, он'ој*, или со пртикулата *-ва*: *љов'а, ов'а, онов'а*; множинските форми *љија, ов'ија, он'ија* се образувани со партикулата *-ја* (Видоески, 1965: 51-52).

БРОЕВИ

Основни броеви се: *ед'ан/ед'ен, едн'а, едн'о, два, ѿри, чей'ири, ѿей, шес, с'едам/с'едом, 'осам/осом, д'евей, д'есей*; кај броевите од 11 до 19 крајното *ѿ* редовно се губи, понекогаш и целиот слог (-*ей*): *идин'аесе, ѿрин'аесе, ѿейн'аесе* Пал, ДурР, Крк, *идин'аес, дван'аес, ѿрин'аес* Жид, Добр, Луке. Крајното *ѿ* се губи и во десетиците од 20 до 90: *дв'аесе (дв'ајсе ДурР), ѿр'иесе, чей'ерес'е, ѿедес'е*; или: *дв'аес, ѿр'иес (дв'аес два, ѿр'иес ѿей, ш'еес два)* во сложени состави со единиците.

Бројот *'оба, ж.р. 'обе*, членувано *'обайа, 'обейе* во овој говор често се употребува, особено во североисточните села: *исѿей'а-ѿи 'обайа* Доб, *в'ани сас'-обейе р'уке* Ог.

Бројот *чей'ири* во состав со *десей* се јавува и во формите *чейр-* (и се редуцира): *чейрн'аесе* Пал, ДурР, *чейрн'аес* Жид. Добр, Луке, Ог; или: *ч'ейрсѿо*, но почесто е : *чейирисѿоѿи*.

При брзо броење од 20 нагоре сврзникот *и* најчесто се испушта: *дв'аес едн'о, дв'аес два, дв'аес ѿри, ѿр'иес ѿей, ш'еес два*.

Стотиците гласат: *сѿо, дв'есѿа и дв'есѿе, ѿр'исѿа, чейири-сѿоѿи* и *ч'ейрсѿо* итн; формите *дв'есѿа* и *дв'есѿе* се употребуваат паралелно.

Бројната иманка *иљада* овде се јавува во форма *иљадо*; но: *две 'иљади, ѿри 'иљади* итн.

Од другите броеви интересни се збирните: *двој, ѿрој*, кои се употребуваат со именки во множина: *'имам двој конд'ури, куѿ'ила сам ѿи ѿрој ѿ'аѿики, иѿей'и двој ѿанѿал'они*.

Овде се среќаваат бројни именки на *-ица*: *дво'ица, ѿро'ица, чей'вор'ица* и *-ичка*: *дво'ичка* Добр, *ѿро'ичка* Кон, *збр'аме-се дваѿро'ичка* Кр, *седн'аме-си ние ѿро'ичка* и *си-вечер'аме* Кон. Последниве ги има и во кумановскиот говор, во крајните југозападни села (Видоески, 1962: 174).

За означување збир на лица повеќе од пет обични се образувањата со наставката *-ина*: *ѿей'ина, шесѿ'ина, седм'ина, осм'ина* итн., секогаш со акцент на претпоследниот слог.

Броеви за приближна бројност: *два-ѿр'и, ѿри-чей'ири, ѿей-ш'ес, седам-'осам/седом-'осом*.

ПРИЛОЗИ

Изведени од именска основа. Забележителен број од овие прилози се остатоци од некогашните падежни форми без и со предлози. Пр.: без предлози: *џоре, д'оле, јуџире, јуџиредан, јуџире в'ечер, в'ечер; з'име, л'еџо; д'ома; ич'ер(а)* Кон, Гр, Габ, Ос, Добр, Трн, *јуч'ер(а)* Пал; *л'ани*; во значење на 'после' овде се употребува *час: час ќе-дојдем кај-в'ас* Кон, *час ќе-иск'очимо у-џр'аџ* Пал; *исџ'ин(а) е џака* Гр, Кон. Прилошки образувања на -ум (силум, кришум) овде се необични. Ретко се употребуваат: *ч'аском осук'а з'елник* Габ, *с'илом, кр'ишом*; со предлози: *доџодина, доџуџ'а 'другпат'* (*доџуџ'а ќе-дојдеме* Добр), *надвор, наџор(е), над'ол(е), на'јоле џу-рабоџим овај џива* Ос, *озд'ол(е), озџор(е), 'удоле; џр'ивечер, зач'ас* Пал, Габ; *уср'еџ, наср'еџ; 'около, 'уколо (в'анев-се 'уколо и 'иџрав* Ог).

Многу често се употребува прилогот *оџ'оч(ке)* со значење 'префеска'.

Доста продуктивна е и прилошката група што се образува од придавки со наст. -о: *бл'изо* (и: *бл'изу*), *дал'еко, мл'оџо, м'алко/м'алко* (и: *м'алку*), *р'еџко*; исто и: *ов'амо, џ'амо, он'амо*. Обични се и прилозите со предлог на: *на-џ'анко џи-ис'еко кр'асџавиџиџе* Кон, *на-с'иџно џи-зд'роб'и* Габ, *на-вис'око*; или со џо: *џо-с'и'аро си-џ'ера* Пал, *џо-м'алко џин'уе* Добр.

Сложени прилози од именка и заменка: *дан'ас(ке)* Пал, ДурР и: *дан'ас(ке)* Ос, Добр, Габ; *нак'ас(ке), нак'ес(ке)* Кон, Добр, Ос, *нок'ес(ке)* Трн, Жид, Крк; *л'еџос(ке), з'имус(ке)* (и: *зим'ас(ке)* Трн, Жид); *есен'ас* и *есен'ес(ке)* Добр, Ос, Габ, *с'иноке(-а)*.

Обични се овде и прилошките образувања со -ачки, -ечки: *леџа џрбечки* Пал, *'оди џузечки* Кон, Гр, Габ, Ос, Добр, *леж'и м'ешечки* Трн, *ке-зар'иеш н'осечки* Ос, *'оџачки, н'ички, џадн'а 'р'њечки* Добр.

Прилозите изведени од заменки се бројни и се со различни значења. Често се случува кај овие прилози да испадне последниот вокал. Сп.: *ов'амо, џ'амо, он'амо*, и: *ов'ам, џам он'ам; с'аџа, џ'аџа*, и: *с'ак, џ'ак, к'аџ; овак'а, џака, онак'а*, или: *овак'ој, џак'ој, онак'ој* (во крајните северни села). За прашања по место се употребува *кад'е/куд'е: кад'е џојд'е* Пал, *кад'е оџид'оа деџаџа* Кон, *куд'е к'идев* Ог,

куд'е беше Луке; наспоредно се употребува и дека: *д'ека дојд'омо* ДурР, *д'ека беше с'иноке* Гр. Прилогот *некња* ретко се употребува, сп.: *некња бемо куде-в'ас* Ог. Интересни се и прилозите: *к'о(л)ко* Габ, *к'око* Кон, *Добр*, *Ос*, *к'оку* Пал, *к'олко* ДурР, *Крк*, *ш'о(л)ко* Габ, *ш'око* Кон, *Добр*, *Ос*, *ш'оку* Пал, *ш'олко* ДурР, *Крк*, *он'око* Кон, *Ос*, *Добр*, *Трн*, *он'оку* Пал, *Жид*, *он'о(л)ко* Габ; *н'икоко* и *н'икоку*; *иш'о* со знач. 'колку' и 'многу': *иш'о-н'арош се-збр'а* Пал; *заш'ој ош'ид'о* Кон, *заш'ов'а ош'ид'оме* Трн; *заш'ш'о дојде* Добр; *нек'а-џи*; *камо-ви-џи дец'аш'а* Ос, *камо-ви м'езе* Габ.

Заменски прилози во чиј состав има и предлог: *нав'ам(о)*, *наш'ам(о)*, *ш'ош'ам л'еџни* Ос, *ш'о(на)вам д'ојди* Кон, *ош'аш' (и: ош'уш' Ог)*, *одав'аш' (и: одов'уш' Ог)*, *одан'аш' (одон'уш')*, *ош'кад'е (ош'куд'е)*; *ош'с'ак знам как'о да-ш'равим* Трн, *ош'ак не-идем* Крк, *дош'ак не-зн'аеше* ДурР, *док'аш' ке-ш'р'ш'имо* Луке; *доовд'е*, *одовд'е*, *одовд'ека*, *одонд'ека* Пал, *ош'уј*, *дош'уј*; *накад'е (и: накуд'е Ог)*, *ош'кад'е (и: ош'куд'е Ог)* 'идеш, и: од'ек 'идеш Добр; прилози со честичките *ни* и *не*: *н'икаде (и: н'икуде)*, *н'екаде (и: н'екуде, н'еџде)*; интересно е: *нев'еџде* 'не знам каде', кое често се употребува, сп.: *нев'еџде ке-н'ајдеш* Добр.

Прилози од броеви: *едн'аш(ке) ид'о* Кон; со *-ш'аш'а(ш'уш')*, *ш'уш'и*: *едан-ш'уш'*, *дв'аш'уш'а (и: дв'аш'уш'и)*, *ш'р'иш'уш'а (и: ш'р'иш'уш'и)*; *едниш'уш'и* 'понекогаш'; *др'укш'уш'и (и: др'уџи ш'уш')*; *ш'р'енке*; *ведн'ак*.

Помал е бројот на прилози изведени од глаголски дел. Не често се среќаваат образувања со *-ечки(м)*, која е типична за југо-источните српски дијалекти (Белић, 1905: 469). Сп.: *ш'рчечк'им дојд'о* Ос, *одечк'им јад'е* Трн, *сш'оечк'им ш'ие* Добр, *леџечк'им не-се јад'е* Габ, *седечк'им сш'ие* Кон.

Интересен е и прилогот *с'аш'ш'о* Габ, но почесто: *'исш'о*.

Уште неколку покарактеристични прилози: *блаз'е си ш'и* Пал, *ос'аш'*, *наш'аш'*, *наш'реш'*, *однаш'реш'*, *дал'еко*, *бл'изу*; *ш'ош'р'в(а)*, *'одма*, *од'амна*; *ш'реека*, *дод'ек(а)*, *д'оцно*, *к'асно*; *друџојаче*, *ш'о-друџојаче*; покрај: *м'алко (м'алко, м'алку)* се употребува и *м'рвка (ш'о-м'рвка)* и *м'рвчица*; *ш'ол'ек(а)* оди Добр, *ш'ол'ак* Пал, *ш'ол'ачка* Ог; *још(ш'е)*; *брже заврш'име* Ос. Понекогаш наспоредно со *ш'овише* се употребува *в'ише*: *в'ише не-идем на-чк'оља* Добр, или со предлог: *ш'р'евише зн'ае* Пал, *'одвише 'има* ДурР; *м'алко* и: *м'алко*

ДурР, Крк, едв'а; до с'ам до њ'еџо Кон; н'ички леж'и Трн, ѡ'ешики
'оди Луке; како-д'а-е наѡр'ај џо Гр, к'аѡи-и-д'а-е ке д'ојде Габ.

Прилошки партикули

Употребата на партикули во нашиов говор е многу честа. Најмногу се среќава партикулата -ка (-ке, -ки): д'ан'аске, з'имуске, есен'еске, с'иноке; овд'ека, онд'ека; оѡ'очке, ѡрв'енке, с'аџ'ајке, ѡѡ'ајке; џ'узечки. Партикулата -ј и нејзините деривати -ја, -је се јавува поретко; најчесто се додава на прилози образувани од заменки, сп.: ѡуј, оѡ'уј, доѡ'уј, заѡ'ој. Партикулите -ка и -ј може да се комбинираат (-јка и -јке): ѡѡ'ајке, с'аџ'ајке.

Неколку примери со -ва: ѡуд'ева, овд'ева, онд'ева.

Старата партикула -ре < -же ретко се јавува, сп.: д'ори до Паланка оѡид'о Добр; ретко и: св'еџере, ѡакуџере Ог.

ПРЕДЛОЗИ

Во групата на предлозите ќе се задржиме главно на оние предлози кои претставуваат дијалектна посебност, било на фонетски план, било на зборообразувачки, било на значенски план.

врз (<врху + вџџ). Овој предлог има широка употреба. Сп.: не-ѡ'урај з'емња врз-нас Кон, леџ'нала врз-неџа Пал, не-ѡ'уре врз-аљ'инейе Ог, ѡ'ури к'амен врз-с'ирењейо Добр, л'еџни врз-д'ајски-ѡе, нем'ој врз-бей'оноѡ Ос, ѡадн'а врз-к'аменаѡ Луке.

за – Се употребува во сите основни значења. Сп.: как'о за-м'ене, ѡаку за-ѡ'ебе Ос, д'ојдейе за-Ил'инден Добр, ѡѡ-се држ'иши за-џ'ава Кон, д'ри-се за-м'ене Габ, с'ир'ема-се за-кум Добр, в'ржи-џа за-кол'аѡѡ Пал. Се среќава во состави место предл. ѡо: ѡјд'о за-леѡ Ос, к'и-ем за-дрв'а Трн, ојд'о за-в'ода Кон. Често се јавува со други предлози, при што се засилува целноста: за-ѡрей-н'ароѡ не е Добр, к'аѡ ѡјд'оме за-на-в'ам Кон, с'ирем'и-џа за-у-ѡрква Пал, с'ир'ема-се за-у-Ск'оѡје Габ, с'ир'аљаѡ за-на-џр'обиѡѡ Ос.

заради – Се употребува главно со каузално значење, поретко со финално. Сп.: заради ѡ'ебе дојд'о Жид, ис'иѡѡаа-ме заради н'еџа Пал, заради ѡ'ој н'емам мир Габ, заради ѡој дојд'о Кон.

из, (ис) – Се употребува со две основни значења: место откај што произлегува нешто и правец. Сп.: *из-Лесн'ицу* Ог, *н'е-ми-се иск'ача из-к'уку* Луке, *ис'иџи ж'иџиоџио из-вр'екаџиа* Ос, *слѣн'а из-д'рвоџио* Габ, *вр'ка-се из-Ск'оџе* Кон; *дѣн из дѣн св'е џолошо до'оди* Добр.

из – Во состав со други предлози (*исџод, исџред, измеџу*) кои се употребуваат наспоредно со *џод, џред, меџу*, без некои особени разлики во значењето. Сп.: *исџод-њ'еџа* Луке, *исџод-б'уку* Ог, *џлеј исџреџи-с'ебе* Трн, *засџан'ад измеџу-н'и* Крк, *џоџеџаа-се измеџу-с'ебе* Ос.

крај – Основно значење му е наоѓање на еден предмет во непосредна близина на друг предмет. Сп.: *с'еди крај-м'ене* Луке, *с'џие кра-џе'ебе, с'еди-си кра-м'ајку* Ог.

џокрај (џокре) – Се употребува почесто. Сп.: *замин'аме џокрај в'аша к'ука* Добр, *џројде џокре м'ене* Ос, *џокрај в'ода вир'ее* Кон; или со метатеза: *св'е м'одро џроке оч'иџе* Трн, *и ја џроке вас* Жид.

крз (крс) – Се употребува често, во неколку значења. Основното пространствено значење му е дека нешто минува преку внатрешноста на некој предмет. Сп.: *џрон'есомо-џа крз-џело с'ело* Луке, *крз-њ'иву* Ог, *џледа-му крс-џр'сџи, џр'оври кон'ец крз-њ'еџо* Добр.

Со временско значење: *крз-н'екое вр'еме џа дојде* Гр.

каде (куде) – Основно значење му е пространственото. Сп.: *оџид'омо куде-Љ'убу* Ог, *беа каде-м'ене на-џ'осџи* Кон, *каде-в'ас е вр'уко* Ос, *оџид'оа куде к'еркаџи на-џ'осџи* Пал.

Образува сложени предлози со *на, до* и *од*: *накаде/накуде: кџџи џојд'омо накуде Пал'анку* Луке, *н'екој 'иде накаде нас* Кон, *оџид'оа накаде Габар* Ос (со значење правец на движење). Може да значи и време (околу): *накаде Пеџр'овден б'еше кџџи се зем'аме* Добр; *докаде/докуде: ке д'ојдем џ'осле докаде-в'ас* Ос, *докаде-сџи'рина к'и'ем; оџикаде/оџикуде: оџикаде Арџи'ина џи-вид'о* Добр, *вр'кав-се оџикуде-к'умай* Ог.

на – Освен со пространствено значење, се употребува и за искажување односи меѓу зборовите. Обична е неговата употреба за обележување припаѓање: *ја сам на-Грозд'ан* Ос, *овај џ'ива е на Млад'ен* Кон, *он је на-Ил'ију зеџ* Луке, *на-м'ајку-ми браџи* Ог. Како

граматички знак за изразување дативен однос: *дај на-деи'ейо лей Кон, р'ечи на-и'айка ии* Ог.

низ – Се употребува во значење на управеност надолу по некоја површина: *оиид'е низ р'ека* Гр, *оир'ча низ дод* Крк. Напоредно со *из* се употребува во значење место откај што произлегува нешто: *изв'ади р'уки низ-цей* Габ, *з'еми-си низ-и'орба-и* Ос; *св'е и'ревр'а низ-к'ука* Добр.

од (ои) – *Зб'ери л'ебои ои-ири'езаи* Добр, *риин'а од-д'рвои* Габ; со посвојно значење многу ретко се употребува, сп.: *од-ор'аси л'уи* Гр, *од-ор'ел н'окии* Ос, *ј'айка од-ор'а* Кон.

Сложен со други предлози:

оикај: *'иде оикај-с'ело* Пал, *'идеме оикај-ни* Крк;

одавай/одовуй: *одав'ай р'ека е ње'ово* Кон, *одов'уй к'уку* Ог;

одан'и/одонуй: *одан'ай д'олои му е к'ука* Добр, *одон'уй р'еку* Луке;

ои'ай/ои'уй: *ои'ай Др'агев'аи к'ука* Кон, *ои'уй и'уйаи* 'има ан Ог.

около – Ретко се употребува, главно со темпорално значење. Сп.: *ке-си-д'ојде около-Вел'и'ден* Добр, *около-Бож'ик се-род'и* Кон; или: *збр'але-се около-њ'им* Ос, *зали'ка около-к'ука* Добр.

освен – Може да се сретне во форма *осим*, многу е редок, сп.: *св'ише дојд'оа осим-и'ебе* Габ, *осим-њ'е'о дру' н'емам* Ос.

ио – Ќе го истакнеме само неговото значење на последување. Пр.: *ио-едн'о вр'еме, вр'а-се* Кон, *ио-Мил'ана дојд'е и* Тр'ајче Пал, *ио-Јанка род'и-се још-едн'о дей'е* Трн, *иир'чи ио-чов'ека* ДурР; или: *оиид'оа ио-и'аз'ар* Добр, *'идешеа-си ио-и'еч'алба* Ос, *ај да-идемо ио-и'е'урке* Ог.

Прилогот *иосле* може да се употреби како предлог: *он се же'и иосле м'ене* Добр, *иосле* *Пейр'овден се-вр'а* Габ.

иоза – Се употребува само со пространствено значење; наоѓање на нешто непосредно зад некој предмет. Сп.: *скр'ила-се иоза-вр'аи* Кон, *оиид'оа иоза-р'идои* Габ, *заси'ани иоза-м'ене* Добр, *и'е-џо иоза-и'ебе* Трн.

иоради – Има причинско значење, се употребува поретко од *заради*. Пр.: *иоради-и'ебе ке-наси'радаше* Ос, *иоради-њ'е'а не-м'ож да-д'ојду* Луке.

йоред – Многу е редок: *и'ейшав йоред-р'еку* Ог, *кайи сам йоред и'ебе 'арно-ми-је* Луке, *Кайи йро'одиш йоред-ц'ркву, йрек'рсйи-се* Ог.

йред – *Сйо'и йред-вр'айи* Кон, *ен'е-џо йрей-к'ука* Добр, *засй'ани овд'е йред-м'ене* Ос, *дојд'е-си йред-Бож'ик* Габ, *ч'ека йред-к'уку* Ог;

йреко – *Пројд'е йреко р'екайи* Габ, *йреко н'око сйан'але* Крк, *избеж'аше йреко ж'р'аницу* Ог, *йреко д'анйи б'еше 'убаво вр'еме* Луке.

сйрема – *Сйрема йонед'едник б'еше* Крк, *сйрема и'ейок не се раб'ойи* Добр, *сйрема м'ене е млоџо д'обар* Кон.

йри – Се среќава наспоредно со *кај*: *йри-н'еџа сам-живе'ала* Пал, *с'еди-си йри-и'айка* Луке, *ойид'е-си йри-м'ужа* Ог, *лежн'а-си йри-м'ене* Ос, *д'ојди-си кај-м'ене* Кон, *два-д'ана сед'о кај-Грозд'ан* Добр.

йройив, сйройи – *Св'и-са йройив-м'ене* Ог, *н'емам н'ишйио йройив-и'ебе* Гр; *чейв'ройок сйройи-и'ейок* Габ, *сйройи-Бож'ик* Ос.

срей – *К'арай-се на-срей ч'аришја* Пал, *збр'аа-се на-срей с'ело* Трн, *сед'оме до-срей ноќ* Добр, *ид'оме до-срей йуи* Жид.

сос (сѧс, с) – Овој предлог се јавува удвоен, поретко во форма *с*. Сп.: *ор'е сос-вол'ове* Кон, *к"иду сѧс-њ'еџа* Ог, *в'ани сѧс-р'уку* Луке, *уш'ей'а-џа сѧс-сйай* ДурР, *закл'а-џо сос-нош* Габ, *џаџа с'камење* Жид, *ај с'м'ене* Ос, *с'акам да-д'умам с'и'ебе* Гр, *с'ов'оџа с'амо се к'арамо* Пал.

у – Стариот предлог *у* се јавува ретко, обично со лични имиња и со имиња што значат сродство. Сп.: *д'ошја сам у-б'абу на-џосйи* Ог, *к"иду у-Сйојана на-џосйи* Луке.

у < вѧ – Стариот предлог *вѧ* овде е изменет во *у*: *у-б'уџарско б'еше йолошо* Ос, *ке-се-уд'ави у-кайка в'ода* Добр, *у-н'аше с'ело* Трн; *к'ачи-се у-ц'р'ешњайи* Кон, *ид'о у-Пал'анка* Габ, *кач'ија-се у-б'уку* Ог.

уз – со значење *правец нагоре*: *ойид'е уз-р'ека* Габ, *йодбр'а-се уз-рийи* Добр, *избеж'а уз-дој* Крк; *узв'и-се уз-м'ене* Кон.

уз и *крај* дале сложен прилог *ускрај* со пространствено значење: *в'ани-си ускрај-р'ека* Добр, *ке-џа-сй'аву ускрај-сйи* Луке, *ойид'е наи'ам ускре-д'олош* Габ; *йоч'е да-р'иша ускре-н'еџо* Трн.

уочи – Многу е редок; сп.: 'уочи ѿр'азник нем'ој да-раб'оѿиши Кон, 'уочи Бож'иѿ ѿр'асе н'е-се ѿ'ои Добр, 'уочи Велиѿден б'еше Ос. Со вакаво значење, темпорално, почесто се употребува предлогот *сѿроѿи*.

Удвојување на предлозите. Овде е обична појавата да се употребат два предлога еднододруго. Пр.: *ѿројд'оа ѿреко-ср'еѿи ѿива* Добр, *в'икаѿи оѿи-ѿреко-д'ол* Трн, *до-у-ѿ'еѿиок ке-ѿи-ѿо-в'рнем* Ос, *оѿид'оше на-куде-Пал'анку* Ог, *ѿ'уѿиоѿи му-ѿро'оди ѿреко-ср'еѿи* им'ање Габ.

ГЛАГОЛИ

Образување на деноминативни глаголи. Во изведувањето на глаголи од именски основи најчести се суфиксите -ува (овде -уе) и -и: *бол'уе, вер'уе, ѿлад'уе, дар'уе, ѿладн'уе, с'ан'уе, слуѿ'уе, сѿрав'уе; ж'али, ж'еѿи (ж'али, ж'ени* Пал). Бројни се и деноминативните глаголи изведени со суфиксот -еѿе (најчесто од придавски основи): *бел'еѿе (се), жуѿи'еѿе (се), занем'еѿе, оздрав'еѿе, оѿлув'еѿе, оѿолем'еѿе, ѿолуд'еѿе, слаб'еѿе, црвен'еѿе (се), шарен'еѿе (се)*. Поретки се образувањата на -а: *'иѿиа, ч'еѿиѿа*.

Глаголските образувања на -ичи и -ира се необични (*ѿран'ичи; адрес'ира, ѿелефон'ира* – примени од литературниот јазик).

Грчката наставка -са, во презентската основа видоизменета во -ше, се јавува во ограничен број примери, сп.: *бенд'ише, канд'ише*, од словенски основи: *баѿи'ише, избр'ише, муѿ'оше, рѿ'оше, црвѿ'оше*.

Најпродуктивни суфикси за образување девербативни глаголи се -не и -ува (овде -уе). Со -не се изведуваат свршени глаголи од несвршени, а со -уе се образуваат итеративни глаголи. Сп.: *ч'ука – ч'укне – чукн'уе, седи – с'едне – седн'уе*.

Образување на сложени глаголи со префикси. Најпродуктивни се образувањата со префиксите *до-, за-, из-, на-, од-, ѿо-(о-)*.

Интересни се образувањата со префиксот *од-* од негирани глаголи: *однем'а, одневид'е, однераѿ'а (се), однемож'е, однеја'де, однейрав'и ми се, однеч'у* и сл.

За образување глаголи од свршен вид, особено се чести префиксите *о-* и *об-* (еднакви по значење). Овие глаголи најчесто се со резултативно значење. Пр.: *обр'а, оџрад'и, оруж'а-се* Трн, *око-и'и-ле-се* Кон, *ој'ече-џо сл'анце* Ос, *омес'и џоџачу* Луке, *ојаџн'и-се* овца'и'а Добр. Со такво значење се и следниве образувања: *оџр'е-со-џи др'енкии'е* Крк, *ојл'еи'о-џу ван'елаи'а* Добр, *ојлаи'и-се* Кон, *осук'а з'едник* ДурР, *омлаи'и-џи сливи'и'е*, *дај вода да-се-ом'и'ем* Трн, *очув'амо-си едно-д'еи'е* Пал.

Со овој префикс се образуваат и глаголи со значење „дека нешто станува некакво“: *ород'имо-се* Пал, *обоџаи'и-се* Крк, *осра-мои'и'и'е-џи* Ог, *обел'е-му к'оса* Добр, *онем'е'е, оџлув'е'е, оџорав'е'е* Кон. Со други пространствени значења: *оџрад'имо-си-џу баи'чу* Пал, *окој'а-џи др'вцаи'а* Кон, *облаз'и-ме бу'а* Добр.

Стариот префикс *сџ-* се јавува во формите *са-* и *с-* (*з-* пред звучна согласка): *сџбр'амо-џа с'ено* Луке, *с'џири-џу водаи'а* Добр, *џлеј да-н'е-се с'џинеш* Габ; *с'м'џкни, с'роџило-се, с'ниџев'џа-се* Ос, *с'џуз'на-се* Трн; *збр'а-џи сливи'и'е* Гр, *зџре'ала-се водаи'а*, *з'дени сен'ој'о* Трн.

Префиксот *у-* има доста широка употреба (овде и стариот предлог *вџ-* фонетски се изменил во *у-*). Во случаите каде што има *у-* на местото на некогашното *вџ-*, главно има пространствено значење – правец на дејството навнатре кон нешто; сп.: *улази* Ос, *да-уд'ену 'иџлу* Луке, *увед'о-џа ун'уи'ра* Ог, *увр'и'е-се* Добр, *уи'р'еџни вол'овей'е* Ос, *уи'ад'на у-д'уи'ка, урасн'ало и'р'ава* Пал, *уи'л'ел-се, уи'ила-се, ул'еи'и* Кон, *укар'а-џи* Гр; со поапстрактно значење: *уџле-д'аше-се у-м'ене* Ог, *св'е се умаз'а* Трн, *улей'ила-се* Ос, *умр'џало-се деи'еи'о* Габ, *ако и'е-ув'аи'у* Луке; *укач'ид-се у-сл'ива* Крк, *укач'иле-се у-вр и'ој'ола* Кон. Интересни се и глаголите: *уџеџе* Добр, *уџ'уи'и* Габ, *уџр'ни* Ос, *уџуи'и се* Трн, *усед'е се, ураџ'иле-џу свиџ'аи'а* Кон. Стариот префикс *у-* (стсл. *оу-*) се користи (ретко) за образување свршени глаголи со значење моментно или дефинитивно: *урабои'и, уи'аз'и* Ос, *ум'еи'е џи'и'ој'о* Добр, *уи'аз'и се* Жид (означува полно извршување на дејството).

Во ограничен број примери се јавува префиксот *уз-* (*вџз*), сп.: *уси'лак'але дец'аи'а* Кон; *узвик'аа џени'и'е* Добр, *уси'ој'але и'е-и'или* Гр, *узлај'але куч'иџаи'а* Жид.

Во глаголите од типот: *узврн'а* Добр, *усйуц'аа* й'уики Ос, *узвик'аше* Ог, *узѣрм'ело* Трн, овој префикс означува дејство што станува наеднаш.

Во кривопаланечкиот говор сложувањето со два префикса има широка употреба. Сп.: *изнай'ише-се* Ог, *изнайлак'аа-се* Трн, *исйойей'аа-се* Габ, *йозачуд'име-се*, *йонасрн'а* Добр, *йозасйан'аме* Ос; *изнайл'еише* Трн; *изнав'рже* Ог; *изнак'уи* Пал и сл.

Перфектизација. Еден од почестите начини за изведување на перфективни од имперфективни глаголи е суфиксацијата. Најпродуктивна наставка за образување на свршени глаголи од несвршени е *-не*: *в'ика* – *в'икне*, *л'еѣа* – *л'еѣне*, *й'ада* – *й'адне*, *йр'ойа* – *йр'ойне*, *ч'ука* – *ч'укне*, *шой'ойи* – *ш'ойне*. Се додава дури и на глаголи од свршен вид: *б'идне*, *р'екне*.

Свршени глаголи се образуваат и со префикси. Ова е еден од најпродуктивните начини за перфектизација, како и во литературниот јазик.

Имперфектизација. Во нашиов говор најпродуктивни се образувањата од несвршен вид со суфиксот *-уе*: *вр'же* – *врж'уе*/*врз'уе*, *к'аже* – *каж'уе*/*каз'уе*, *к'ачи* – *кач'уе*, *к'уи* – *куй'уе*, *й'ише* – *йиш'уе*/*йис'уе*, *йр'аша* – *йраш'уе*, *сй'ане* – *сйан'уе*, *ум'ори се* – *ум'оруе се*; или со префиксиран глагол: *дов'ршуе*, *осй'ануе*, *йодб'уйнуе*, *йойск'убнуе* и сл.

Образувањата со наставката *-а* може да се поделат во две групи, спрема тоа дали го менуваат кореновиот вокал или не.

Од првата група (со редување на кореновиот вокал) поинтересни се глаголите што имаат во кореновиот слог *и* (од типот на стсл. *тицати*, *рицати*, *сзплитати* или: *начинати*, *избирати*).

а) тип *нарицати*: *нар'ече* – *нар'ича*, *одр'ече* – *одр'ича*, *йор'ече* – *йор'ича*, *йрос'ече* – *йрос'ича*, *йойс'ече* – *йойс'ича*, *дой'ече* – *дой'ича*, *йрош'ече* – *йрош'ича*, *исй'ече* – *исй'ича*, *ой'ече* – *ой'ича*, *зай'ече* – *зай'ича*, *най'ече се* – *най'ича се*;

б) тип *погривати*: *оѣр'ебе* – *оѣр'иба*; *йоѣр'ебе* – *йоѣр'иба*;

в) *зайл'еише* – *зайл'ийа*, *найл'еише* – *найл'ийа*, *йрейл'еише* – *йрейл'ийа*, *расйл'еише* – *расйл'ийа* Трн, Жид; почесто со изменето *йи* > *к*: *йрейл'ика*, *зайл'ика*, *расйл'ика*, *йрем'ика* (:мейе), *см'ика* Кон, Гр, Габ, Ос, Добр. Спрема овие почнале да се образуваат несвршени

форми скоро од секој глагол што имал во коренот *е*, сп.: *исѿр'есе* – *исѿр'иса*, *ѿоѿр'есе* – *ѿоѿр'иса*, *наѿр'есе* – *насѿр'иса* Трн, Жид, или: *исѿр'иша*, *ѿоѿр'иша*, *ѿреѿр'иша* Кон, Добр; *ѿр'олеѿи* – *ѿро-л'иѿи*, *изл'еѿи* – *изл'иѿи*, *зал'еѿи* – *зал'иѿи* Трн, Жид, и: *ѿрол'ика*, *изл'ика*, *зал'ика* Кон, Гр, Габ, Ос, Добр; *зайр'иѿа*, *нар'иѿа*; *из'иѿа*, *на'иѿа*, *ѿре'иѿа*.

Чести се и образувањата со наставката *-иња* (тука влегуваат и старите образувања од типот *наѿнати*): *зай'иња*, *нач'иња*, *ѿро-кл'иња*, *ѿоч'иња*, *сай'иња*, *сед'иња*, *среѿи'иња*, *ѿек'иња*, *сѿом'иња*, *леѿи'иња*, *смеѿи'иња*.

Посебна група претставуваат глаголите со карактеристичниот глас *р* во основата: *наб'ере* – *наб'ира*, *одб'ере* – *одб'ира*, *изб'ере* – *изб'ира*, *ѿоѿѿре* – *ѿоѿѿ'ира*, *разб'ере* – *разб'ира*, *зб'ере* – *зб'ира*, *'умре* – *ум'ира*, *исѿ'ере* – *исѿ'ира*, *ѿреѿ'ере* – *ѿреѿ'ира*.

Со редување на *е* во *и* несвршени форми образуваат и глаголите *земе* и *ѿосѿеле*: *з'еме* – *з'има*, *ѿосѿ'еља* – *ѿосѿ'иља*; и: *оѿ'ине* : *оѿ'иѿа*.

Остатоци од старото редување има и во глаголските форми: *обл'ачи*, *довл'ачи*, *собл'ачи*, *изл'ази*, *сл'ази*, *улази*.

Несвршени глаголски образувања со *-а* без редување на кореновиот вокал: *д'иза*, *сѿѿ'иза*, *исѿѿ'еза*, *ѿ'уѿа*, *ум'аѿа*, *изм'аѿа*, *см'аѿа*, *н'иѿа*.

И глаголските образувања со наставката *-ја* се од два вида – со и без редување на кореновиот вокал.

Глаголи кај кои алтернира кореновиот вокал: *ѿаѿа* (:ѿоди), *ѿоѿаѿа* (:ѿоѿоди), *р'аѿа* (:роди); *ѿон'авља* (:ѿон'ови), *кл'ања* (:кл'они).

Со редуван вокал се јавуваат и глаголите од типот *обора*, *зайѿвора*: *зайѿв'ори* (:зайѿв'ара), *оѿѿв'ори* (:оѿѿв'ара), *об'ори* (:об'ара), *ѿреѿѿв'ори* (:ѿреѿѿв'ара), *ѿовѿѿ'ори* (:ѿовѿѿ'ара), *сѿѿв'ори* (:сѿѿв'ара).

По вокалот од основата се разликуваат свршената и несвршената форма кај глаголите: *ѿѿов'ара*, *ѿѿ'ура*, *уд'ара* : *ѿѿов'ари*, *ѿѿ'ури*, *уд'ари*, и во: (ф)*в'рља* – (ф)*в'рљи*, *ѿ'уѿиѿа* – *ѿ'уѿиѿи*, *ѿл'аќа* – *ѿл'аѿи*.

Изведени глаголи со наставката *-ја*, кај кои кореновиот вокал не се менува: *забр'а(в)ља* (:забр'ави), *заб'а(в)ља* (:заб'ави), *јав'ља* (:јави), *исѿр'а(в)ља* (:исѿр'ави), *осѿѿ'а(в)ља* (:осѿѿ'ави), *насѿѿ'а(в)ља* (:насѿѿ'ави), *расѿр'а(в)ља* (:расѿр'ави), *сѿѿ'а(в)ља* (:сѿѿ'ави).

Забележителен број несвршени глаголи се образувани по аналогија на глаголите од типот: *враќа, ѝлаќа, сеќа се, ѝруќа*. Конституентот *ќа* почнал да се пренесува и кај глаголите со општ дел на *-ӣ, -ѓ, сп.:* *заѝр'еќа, заѝр'ќа, засл'аќа, обр'ќа се, нас'р'ќа, ѝпрос'р'ќа; ѝрес'аѓа, сѝр'аѓа*.

Глаголските образувања со суфиксот *-ва (-ава, -јава)* се ограничени. Сп.: *доб'ива, закр'ива, изв'ива, зав'ива, наб'ива, нав'ива, ѝов'ива, оѝкр'ива, ѝокр'ива, св'ива, уб'ива; и: б'ива; д'ава, разд'ава, ѝрод'ава, ѝозн'ава; заѝр'ева, оѝр'ева, мењ'ава, цењ'ава*.

Аналогијата овде одиграла голема улога во преобразувањето на некои категории кај глаголите и во нивното регрупирање.

Глаголски групи

Според тематскиот вокал во сегашно време глаголите се групираат, како и во литературниот јазик (Конески, 1976: 405), во три групи: *а*-група, *е*-група и *и*-група. Промените што се извршиле во глаголските групи се минимални.

ГЛАГОЛСКИТЕ ФОРМИ И НИВНОТО ОБРАЗУВАЊЕ

Глаголскиот систем во кривопаланечкиот говор го сочинуваат: а) временињата: сегашно, минато определено свршено и несвршено, минато неопределено, предминато, идно, минато идно, идно прекажано; б) начините: императив и потенцијал; в) глаголскиот прилог; г) глаголска л-форма; д) глаголска придавка; ѓ) глаголска именка.

Сложени глаголски форми со *има, нема* ретко се употребуваат (само од типот: *има дојдено, имаше дојдено и имал дојдено*). Ретко се употребуваат и предминато и идно прекажано време.

Сегашно време

Лични наставки за сегашно време се:

еднина	множина
1. л. <i>-м / -у</i>	1. л. <i>-ме / -мо</i>
2. л. <i>-и</i>	2. л. <i>-ѝе</i>
3. л. <i>ѵ</i>	3. л. <i>-аѝ / -аѝ / -ѵ</i>

1 лице еднина. Наставката -м е старата наставка -мъ за ова лице кај атематските глаголи (џсмъ, дамъ, вѣмъ). Од кај нив таа се распространила прво кај глаголите од а-група, а после и кај двете други глаголки групи (Конески, 1982: 189). Пр.: *в'икам, џаџам, ч'екам, м'есим, н'осим, љравим, б'ер'ем, љк'аем, ч'уем* и сл.

Вака е во поголемиот дел од кривопаланечкиот говор. Поинаку е во крајните северни села, гранични со Славиште и со Горна Пчиња. Овде наставката -м се јавува само кај глаголите од а-група, а глаголите од е- и и-група имаат наставка -у. Сп.: *в'икам, џл'едам, д'авам, ч'екам; 'еду, м'еџу, м'рзну, м'есу, н'осу, љраву* и сл. Оваа наставка е замена за некогашната наставка -ж и ја има во кумановскиот говор (Видоески, 1962: 195), во кратовскиот, овчеполскиот, говорот на Скопска Црногорија (Видоески, 1954: 184), ја има и во соседните српски дијалекти (Белић, 1905: 510).

Во Славиште, особено во селата што се поблиску до Крива Паланка, наспоредно со формите на -у се употребуваат и образувања со наставката -м. Така покрај: *б'еру, н'осу, раб'оџу* често може да се слушне и: *б'ерем; да-џу-дон'есем ако-'океи, ке-џа-љрес'ечем, да-му-љр'осџим* Пс.

Глаголите *'оке/неке* и *м'оже* често се среќаваат со наставка -у на целата територија (*'оку, неку, м'оџу*), покрај: *'окем, некем, м'ожем*.

2 лице. Интересна е овде скратената форма *мож* (од *м'ожеи*), обична во кумановскиот говор (Видоески, 1962: 196). Сп.: *не-м'ож да-џл'едаи, не-м'ож да-сџ'анеи, џи по мож да-'одии, да-мож да-љр'ојдеи*. Оваа форма бара глагол со да. Може да се употреби и за други лица: *не-м'ож да-д'умам* Добр; *не-м'ож да-жив'ее* Пал; *не-м'ож да-љр'џиме* Гр; *не-м'ож вие да-реџ'авџе* Пал; *љо мож да-зн'аџи* Трн; *не-м'ож да-си-јадеме на-р'аџи* Кон.

1 лице множина. Наставката -ме се употребува во североисточните села од Градец и Конопница, па на исток до Жишлово и Кркља. Пр.: *к'оџаме, јадеме, н'осиме* Добр, *веч'ераме, м'есиме, љрчим'е* Жид; *џл'едаме, љо'еме, бр'оиме* Кон, *ч'екаме, љред'еме, сед'име* Гр.

Наставката -мо, која е општа во нашите северни говори, овде се јавува во градскиот говор и во селата јужно од градот, во крајните северни села, како и во Славиште. Пр.: *љл'еџемо, љравимо, џл'едамо* Пал, *ч'укамо, љредемо* ДурР, *сл'уџамо, м'еџемо, к'осимо* Ог, *иск'арамо, 'идемо, љ'уџиме* се Ранк.

3 лице множина. На поголемиот дел формите за 3 л.мн. завршуваат на *-и*: *в'икайи*, *н'осайи*, *ч'екайи* Пал, *џ'ледаи*, *к'осайи*, *жњ'еайи* Кон, *йр'авайи*, *й'ијаи*, *бр'ичайи* Крк. Пред наставката кај глаголите од *е-* и *и-*група има вокал *-а-*: *'идаи*, *к'ањайи*, *си'ијаи*, *н'осайи*. Во селата од десната страна на Крива Река (и Конопница) има примери со темен вокал пред наставката *-и*. Тоа се одреден број глаголи од *е-* и *и-*група, кај кои акцентот во основната форма стои на последниот слог. Сп.: *вез'е* : *вез'айи*, *бер'е* : *бер'айи*, *влеч'е* (*се*) : *влеч'айи* (*се*), *јад'е* : *јад'айи*, *клад'е* : *клад'айи*, *меј'е* : *меј'айи*, *реч'е* : *реч'айи*, *иас'е* : *иас'айи*, *йер'е* : *йер'айи*, *йеч'е* : *йеч'айи*, *йлей'е* : *йлей'айи*, *йред'е* : *йред'айи*, *йеч'е* : *йеч'айи*; *бо'и* (*се*) : *бо'айи* (*се*), *бољ'и* : *бољ'айи*, *буч'и* : *буч'айи*, *вис'и* : *вис'айи*, *ври'и* : *ври'айи*, *џор'и* : *џор'айи*, *џрд'и* : *џрд'айи*, *држ'и* : *држ'айи*, *свеи'и* : *свеи'айи*, *сед'и* : *сед'айи*, *сио'и* : *сио'айи*, *йирч'и* : *йирч'айи*, *куи'и* : *куи'айи*; во Кон уште и: *бод'е* : *бод'айи*, *ков'е* : *ков'айи*, *кољ'е* : *кољ'айи*, *йо'е* : *йо'айи*, *ор'е* : *ор'айи*. Акцентот редовно е на темниот вокал пред наставката.

Во крајните источни села (Трново, Жидилово, Узем, Кркља) вокалот пред наставката кај овие глаголи е *-а-*, и акцентот секогаш паѓа врз него. Сп.: *бер'айи*, *бољ'айи*, *буч'айи*, *вез'айи*, *вис'айи*, *врв'айи*, *ври'айи*, *јад'айи*, *кљеч'айи*, *меј'айи*, *йлей'айи*, *сед'айи*, *йеч'айи*, *йирч'айи*, *џаф'и'айи*; уште и: *леж'и* : *леж'айи*, *скуб'е* : *скуб'айи*.

Во крајните северни села наставката за 3 л.мн. е *-в*, добиена од *у* (ѯ) во позиција зад самогласка, преку едно билабијално и (Видоески 1962: 197). Овде има обопштување на карактеристичниот вокал од основата и во 3 л.мн.; спрема *леѓнеи*, *леѓне-мо*, *леѓне-и* има: *леѓне-в*, *бере-в*, *йере-в*. Особеност овде е што глаголите од *и-*група завршуваат на *-ев*, сп.: *к'осев*, *н'осев*, *с'едев*, *смрдев*, за разлика од кумановскиот говор во кој и кај овие глаголи има обопштување на вокалот од основата (*к'осив*, *м'олив*, *н'осив*, *раб'оџив*, *с'едив*) (Видоески, 1962: 197).

Во Славиште наспоредно со формите на *-в* се употребуваат и образувања со наставката *-и*: *бе'зайи*, *'имайи*, *иск'арайи*, *изд'авайи*, *й'уиш'и'айи*, *раб'оџайи*, *си'в'арайи* Ранк, *к'оџайи*, *р'учайи* Пс; или: *зачув'ујеи*, *зам'иней* Ранк, *бр'оџи*, *в'риши*, *кр'оџи*, *н'оси*, *ниш'анџи* Пс. Овие образувања се почести во говорот на помладата генерација. Генерализирање на вокалот од основата и во 3 л.мн. се извршило и на оваа територија, како што е и во кумановскиот говор и во дел од кратовскиот говор (Видоески, 1962: 198), сп.: *вик-*

а-ӣи, нос-и-ӣи, бер-е-ӣи : вик-а-мо, вик-а-ӣи, нос-и-мо, нос-и-ӣи, бер-е-мо, бер-е-ӣи.

Образувањата со наставката *-ӣи* во овие села се јавиле под влијание на говорот од соседните кривопаланечки села.

Презентска форма од помошните глаголи

Од помошниот глагол *сум* презент гласи: *сам/с̄ам/сом, си, (j)е, сме/смо, с̄ӣе, са*; негирани форми: *н'е с̄а̄м/н'е сам/не сом, н'е си, н'е (j)е, н'е сме/н'е смо, н'е с̄ӣе, н'е са.*

Формата за 1 л.едн. историски е добиена со испуштање на првиот слог *је-* (*нсм̄* → *см̄*). Во облиците *сам, с̄ам* (се употребуваат на поголемиот дел од кривопаланечкиот говор) и *сом* (само во крајните источни села – Трново, Жидилово, Узем), „имаме регуларен развој на сек. з: *(je)см̄* → *(je)см̄з* → *с̄ам / сам / сом ...*“ (Видоески, 1988: 142-143).

Формата за 2 л.едн. *си* се добила со скратување на старата форма *нси* (Конески, 1982: 192).

Со скратување на старата форма (*нсм̄з*) се добила и формата за 3 л.едн. *(j)е*.

„Множинските форми за 1 л. *сме* (ст.сл. *нсм̄з*) и за 2 л. *с̄ӣе* (ст.сл. *нсте̄*) го покажуваат споменатото скратување на првиот слог“ (Конески, 1982: 193).

Формата *са* е единствена на целата територија. Оваа форма во источните говори се добила фонетски (ст.сл. *с̄ж̄т̄з*), а се среќава и во сите северни ж > ʏ -говори. Во овие говори таа е внесена од југ (Видоески, 1962: 200).

Честа е и употребата на полната презентска форма од глаголот *оке*: *'оку/окем, 'океиш, 'оке, 'окемо/океме, 'океӣе, 'окаӣи/окев.* Сп.: *'океиш-ли-џа Рад'ослава? 'оку-џа Ог; 'океӣе-ли рак'ија да-й'ине-ӣи? Добр; 'окаӣи све да-зн'ајӣи Ос; или негирани форми: н'еку/н'екем, н'екеиш, н'еке, н'екемо/н'екеме, н'екеӣе, н'екаӣи/н'екев.* Сп.: *н'еку да-јад'ем Добр; н'екеиш-ли да-идеиш сос-н'ас Кон; н'екаӣи да-д'ојдаӣи Трн.* Кратката форма *ке* и овде се морфологизирала, служи за образување на идно време. Сосема ретко можат да се сретнат и формите за другите лица. Сп.: *ја ку й'ризоӣи да-скойим,*

*ӣи кеш ӣӣеро̄ӣ, он к̄е ӣа̄ӣлиц'ано̄ӣ и за час к̄е-зав'рӣӣме Добр;
куд'е к̄емо Ог; как'о к̄е̄ӣе с̄а̄к Трн; как'о к̄а̄ӣ он'и си зн'а̄ја̄ӣ Кон.*

Минато определено свршено време

Лични наставки се:

еднина	множина
1. л. -ø	1. л. -ме/ -мо
2. л. -	2. л. -ӣе
3. л. -	3. л. -а(-ја) / -ӣе

Првото лице еднина се изедначило со второто и третото по загубата на гласот *х*, со исклучок на глаголите од *о*-раздел. Пр.:*ја бе̄ж'а, нос'и, ѓлед'а, ӣадн'а, вид'о/вид'е, рек'о/реч'е, ид'о/ид'е.*

Во 1 л.мн. се употребуваат наставките *-ме* и *-мо*. Нивната распределеност е иста како и наставките за сегашно време. Пр.: *сре̄ӣн'а̄ме се, на̄йрав'ӣме Добр, омес'ӣме, усук'а̄ме, на̄йрав'ӣме Жид, ӣесел'ӣме се, ӣзр'а̄ме, ӣо̄ја̄ме Трн, за̄йлак'а̄ме, сед'оме, зем'а̄ме Кон, ис̄йр'едоме, нав'ӣме, в'езоме Гр; врз'а̄мо, о̄ӣид'омо, 'едомо Ог, Луке, вечер'а̄мо, вид'омо, збр'а̄мо се Ранк, зас̄ӣ'а̄мо, на̄йрав'ӣмо, рек'омо Пал, ДурР.*

Во 2 л.мн. наставката *-ӣе* е единствена на целата територија. Пр.: *вечер'а̄ӣе Кон, чек'а̄ӣе Добр, за̄йал'ӣӣе Пал, набр'а̄ӣе ли Ог.*

Во 3 л.мн. се јавуваат две наставки: *-а(-ја)* и *-ӣе*. Првата наставка е единствена скоро на целата територија, сп.: *врн'а̄а, зем'а̄а, расков'а̄а; вай'ӣја, намес̄ӣӣја, извад'ӣја* и сл. Исклучок прават крајните северни села, каде што има наставка *-ӣе*, сп.: *вик'а̄ӣе, ѓлед'а̄ӣе, докар'а̄ӣе, збр'а̄ӣе, закл'а̄ӣе, за̄йал'ӣӣе, о̄ӣид'о-ӣе, сед'о̄ӣе, окос'ӣӣе, ӣре̄ѓлед'а̄ӣе* и сл. Старата наставка *-ӣе* се јавува и во кумановскиот говор „...преовладува во селата што се наоѓаат северно од патот Паланка – Куманово а на југ се среќава до линијата Шопско Рударе – Коњу – Мургаш – Орашџ – Пчиња – Студена Бара – Агино Село, откаде што изоглоста се продолжува на црногорскиот дел и оди по линијата Раштак – Бразда – Кучково, а на исток до Шопско Рударе – Страцин – Отошница“ (Видоески, 1962: 201).

Во Славиште образувањата со наставката *-а (-ја)* се единствени.

Разновидности во аористните основи

Кај глаголите од *а*-група нема нешто особено за истакнување, сп.: *вик'а-ѿи да-не-'идеш* Гр; *чек'амо-ѿа да-д'ојде* ДурР; *ѿоѿледн'а ун'еѿира* Добр; *цел д'ан чек'а да-д'ојдев* Ог; *накар'аме ов'ѿиѿе* Трн; *закл'аме свињ'аѿи Кон*; *цел д'ан на-лив'аду си ѿре-леѿаше* Ог.

И-групата и овде се подразделува на три раздела, како и во литературниот јазик (Конески, 1976: 405): *и*-раздел, *е*-раздел и *а*-раздел. Кај глаголите *види* и *седи* и овде се јавува вокалот *о*: *вид'о-ѿу м'ајку-ѿи* Пал; *вид'оме-се сос-Бор'ис* Добр; *вид'омо ѿѿо е зор* Ог; *два д'ана сед'о ѿри-н'и* Жид; *'осом ѿдини сед'оме ѿѿи-кир'ија* Ос; *ѿосед'омо некој д'ан* ДурР.

Најголем број глаголи од оваа група спаѓаат во *и*-раздел: *ѿај ѿод'ина се-род'и М'аја* Пал; *наѿрав'имо-си к'ука* ДурР; *деѿаѿи скри'иа ѿамоѿи* Трн; *окос'иѿе-ѿу лив'аду* Ог; *нос'име-ѿо на-д'ок-ѿур* Кон.

Во *е*-раздел спаѓаат глаголите од типот *разболи се*; *разбол'е се* Кон; *ѿреѿор'е* Ог; *обел'е* Трн; *окрив'е си и ѿѿѿово* Добр; *окора'в'е* Ос.

Во *а*-раздел спаѓаат глаголите со општ дел на *-о*: *сѿѿоја* Кон; *боја се* (бо'и се); но: *бро'и*, *избро'и ѿи*, *кро'и*.

Во *е*-група има четири раздела: *а*-раздел, *е*-раздел, *о*-раздел и разделот без основен вокал.

Во *а*-раздел спаѓаат:

– сите глаголи што се изведени со наставката *-не*: *ѿадн'а-ми л'ебоѿи* Гр; *ѿосѿан'а*, *ѿонасрн'а* Добр; *ѿѿикин'а од-л'ебо* Трн; *викн'а ѿо-ни* Жид; *чукн'а на-вр'аѿи* Кон;

– следните глаголи: *бриш'а/брис'а*, *ѿѿаѿи'а/ѿѿас'а*, *каж'а/каз'а*, *лиж'а/лиз'а*;

– глаголите: *сѿѿруж'а/сѿѿруѿ'а*, *лаж'а/лаѿ'а*, *врж'а/врз'а*, *ѿлач'а/ѿлак'а*;

– глаголите: *каѿ'а*, *сиѿ'а*, *скуб'а*, *ѿреб'а*, *дрем'а*, *снов'а*;

– сите глаголи што завршуваат во Зл.едн. сег. вр. на *-ее*: *ѿре'а*, *смеја се*, *жнеја*, *веја*, (*ѿо*)*сеја*;

е-раздел: *умр'е*, *сѿѿр'е*, *извр'е*;

о-раздел: *ѿеко*, *секо*, *реко*, *влеко*, *облеко*, *сѿѿриѿо*, *моѿо*, *музо*.

Тенденцијата за генерализирање на една основа низ целата пара-

дигма во аористот кај овие глаголи, што се јавува во кумановскиот говор (Видоески, 1962: 202), овде не е изразена. Неколку случаи забележивме во градскиот говор. Сп.: *ја ѿи ѓа дад'е на ѿебе; ја дојд'е ѿокасно; наед'емо се ѓр'ојзе;*

– *ѿл'еѿо, м'еѿо, ѿредо, ј'адо, д'адо*, или: *ѿлеѿ'е, мей'е, ѿред'е, јад'е, дад'е* Пал; глолите сложени со иде: *дојд'о, најд'о, ѿројд'о.*

– *дон'есо, ѿ'асо, ѿр'есо* (донес'о, ѿас'о, ѿрес'о Пал).

Во разделот без основен вокал во аористот спаѓаат глаголите што завршуваат во 3л.едн. сег.вр. на -ие, -уе: *ѿи, ми, чу, (о)ѿиру, (ѿо)зна, ѿка.*

Аористната форма од помошните глаголи

Старата аористна форма од *ѓти* во кривопаланечкиот говор се загубила, но се образувала нова. „Во славишките села, како и во кривопаланечкиот говор, таа се образувала од основата *бид-* (за сегашно време): *бид'о, бид'е, бид'е, бид'омо, бид'оѿе, бид'оа*; сп.: *бид'о* и *ја ѿ'аѓа* Ранк; *бид'е* ли *ѿи ѿ'аѓа* Длѓб; *он бид'е м'алко сѓа* нас Пс; *бид'омо* и *ми Оп*“ (Видоески, 1962: 204).

Пр.: *Цело л'еѿо си бид'оа овд'е* Крк; *Два м'есеца бид'о у б'одница* ДурР; *За н'ова ѓодина дом си бид'оме* Ос; *Деѓаѿи си бид'оа м'ирни* Кон.

Од глаголот *ѓтѓти/ѓотѓти* во нашиов говор е зачувана поархаичната форма, преобразувана во 1 л. едн. и во множината спрема глаголите од *о*-група: *ѿо, ѿе, ѿе, ѿомо (ѿоме), ѿоѿе, ѿоа*. Сп.: *Ја не-ѿ'о да-идем* Добр; *Заѿѿ'о не-ѿ'е да-јад'ем?* Кон; *Он не-ѿ'е да-раб'оѿи* Гр; *Ми не-ѿ'омо да-се-ѿред'адемо* Ранк; *Они не-ѿ'оа да-в'рнай к'оѿѿѿе и чов'еѿѿѿе* Пс.

Минато определено несвршено време

Лични наставки се:

еднина	множина
1 л. - <i>ше</i>	1 л. - <i>а(-е)мо / -а(-е)ме / -иеме</i>
2 л. - <i>ше</i>	2 л. - <i>а(-е)ѿе / -иеѿе</i>
3 л. - <i>ше</i>	3 л. - <i>а / -иеа</i>

Наставката *-ше* е општа еднинска наставка. Сп.: *б'одеше, в'икаше, ѓл'едаше, м'ислеше, с'едеше, н'осеше, 'ореше, ѓл'еѓеше, ч'укаше, ш'иеше* и сл.

Оваа појава на генерализирање на *-ше* и во 1л. ја има во сите северни говори, за неа знае и јужноморавскиот дијалект (Белић, 1905: 551), се јавува и во одделни западни бугарски говори (Тодоров, 1936 : 356).

Во 1 л. множина има две наставки. Во градот и јужните села, и во крајните северни села се употребува наставка *-а(-е)мо*. По загубата на гласот *х* се јавило извесно удолжување на вокалот од основата. Но, таа должина не била доволна да ја различи формата на имперфектот од презентот, се развил нов вокал кој влегол во состав на наставката. Сп.: *в'икаамо, к'оѓаамо, ч'екаамо, к'осеемо, н'осеемо, с'ечеемо, ѓ'ечеемо*.

Во североисточните села (од Градец и Конопница, до Трново) се употребува наставката *-иеше*, која е карактеристична за јужноморавските говори (Белић, 1905: 556-558). Сп.: *в'езеиеше, ѓл'едашеиеше, ј'адешеиеше, к'оѓаиеше, м'есеиеше, н'осеиеше, ч'екаиеше, ш'иешееиеше* и сл.

Во Славиште наспоредно со образувањата на *-смо* и *-мо* се употребуваат и имперфектни форми со наставката *-иешмо*, сп.: *'имашешмо ѓ'аре, ѓ'ечешешмо, ѓ'иешешмо, с'едешешмо ц'елу з'иму Ранк*.

Проширувањето на наставката со *-ше-* и овде е за да се избегне омонимијата со презентот.

2 л. множина – има две наставки: *-а(е)ѓие* и *-иешѓие*. Нивната распространетост е соодветна со наст. за 1 лице. Сп.: *в'икааѓие, н'осееѓие, ѓ'ечееѓие* Пал, ДурР, Ог; *ѓл'едашеѓие, б'ерешеѓие, н'осешеѓие* Кон, Гр, Габ, Ос, Добр, Трн.

Во 3 л. мн. општа наставка на целата територија е *-а: б'ереа, в'езеа, ѓл'едаа, л'ечеа, н'осеа, ѓл'ачеа, ѓр'авеа, ѓр'ебеа, 'учеа*; или проширена со *-иеш: б'ерешеа, в'адешеа, к'иѓиешеа, к'оѓаиеша, ѓл'ачеиеша, ѓр'оѓаиеша, ѓр'чеша, цел'иваиеша, ц'еѓиеша, ш'оѓ'оѓиеша*.

Во Славиште почести се формите: *д'аваа, к'оѓаа, к'рѓеа* Пс, *д'аваа* Ранк; примерите со проширена наставка *-иеш(ј)а* се поретки: *ѓаѓаиеша* Пс, *ѓ'асеиеша* Ранк (забележени од постари луѓе).

Имперфектната форма од помошните глаголи

Од гл. *бзѣти*: *б'еше* (*б'ешо*), *б'еше*, мн. *б'емо* (*б'еме*, *б'ешо*ме), *б'еѣ* (*б'ешоѣ*), *б'еа* (*б'ешоа*).

Од *хзтѣти/хотѣти*: *ѡ'еше* (*ѡ'ешо*), *ѡ'еше*, мн. *ѡ'емо* (*ѡ'еме*, *ѡ'ешо*ме), *ѡ'еѣ* (*ѡ'ешоѣ*), *ѡ'еа* (*ѡ'ешоа*).

Заповеден начин

Императивот, како што е вообичаено, има форми за второ лице во еднината и во множината, сп.:

едн.: *в'икај*, *н'оси*, *бр'ој*, *ѡр'еди*, *к'ажи*, *ѡј*
мн.: *в'икајѣ*, *н'осеѣ*, *бр'ојѣ*, *ѡр'едеѣ*, *к'ажеѣ*, *ѡјѣ*

Глаголите од *а*-група во еднината ја имаат наставката *-ј*, а во множина *-јѣ*. Овие наставки се јавуваат и кај глаголите од *е*- и *и*-група што имаат општ дел на вокал (наставката се додава направо на општиот дел). Другите глаголи од овие две групи во еднината имаат форми без наставки со основен вокал *и*, а во множината основен вокал *е* и наставка *-ѣ*.

Примери: *в'икај ѡ'осилно* Кон, *ч'екај ѡи* Трн, *ѡл'еѣи ѡи* чор'а-ѡѣ Ос, *избр'ој-си-ѡи ѡаре* Ог, *ом'еси едѡн-з'едник* ДурР, *к'ажи-ни да-ч'екаѡи* Габ, *исѡј'една-ѡ'есна* Добр; *'иѡрајѣ* и *в'ие* Гр, *ч'иѡајѣ* у-с'ебе Пал, *осѡ'авеѣ* и *на м'ене* Крк, *д'ојдеѣ* и *в'ие* Трн, *насм'ејѣ* се *м'алку* ДурР.

Неретко, во брзиот говор, можат да се слушнат и скратени императивни форми. Сп.: *држ-ѡо да-не-изб'еѡа* Кон, *чек да ѡѣ* в'иду Луке, *ѡлеј-си ѡи за-ѡ'ебе* Крк, *беж ѡ'одалеко* Добр; *б'еѡѣ* да-ве-н'ема Ос, *д'риѡѣ-ѡи ајд'уѡѣ* Гр, *ѡл'ејѣ* да-не-зак'асниѣ Пал.

Описно искажување на заповед. Заповед за 3 лице се изразува со *нека* и презент: *н'ека в'иди ѡѡ* мож да *наѡр'ави* Кон, *н'ека сѡ'е*, *не ѡо б'уди* Гр, *н'ека се одм'ори м'алку* Ос; *н'ека 'идев* и *'они* Ог, *н'ека р'учаѡи* без *м'ене* Трн, *н'ека ѡ'инев в'оду* Луке.

Желба и почит се искажува со презентска форма и сврзникот *да*: *да ѡо исѡр'аѡѡи* Добр, *да ѡа ѡоч'екамо још м'алку* Пал, *да ѡо н'ајдеи* как'о *зн'аеш* Кон, *да ѡа в'идимо* и *н'еѡа*, *ѡа ќе с'идемо* Ог.

Повикување се изразува со императивот и *ајде* (*ај*), или *ајде* и презент со *да*. Сп.: *'ајде, иск'ачај* Пал, *'ајде, ѿоч'ињај* Добр, *'ајде, у'азеиѝе* Ог; *ај да си 'иџрамо* Пал, *ај да 'идеме на џ'осиѝи* Кон, *ај да си ѿос'иѝеш м'алко* Габ, *ај да ѿр'авиме не'иѝиѝо б'лаџо* Добр.

Негирање. *не-ми в'икај* Жид, *не-јади сос-р'уѝе* Трн, *не-ч'екај в'иѝе* Крк, *не-џа зак'ачај д'еѝеѝиѝо, не-се'деѝе џ'абе* Пал; или описно со *немој, немојѝе* и презент со *да* и тоа само за 2 и 3 л.: *нем'ој да-ѝ'уѝиѝи* Пал, *нем'ој да-се-к'араѝи* Пал, *нем'ој да-ѝ'аднеѝи* ДурР, *нем'ој да-'идеѝи сам* Крк.

Глаголска л-форма

Образувањето на глаголската *л-форма* се базира на аористните основи.

Формата за машки род има две наставки: *-л(-д)* и *-ја*. Првата преовладува на поголемиот дел од кривопаланечкото јазично подрачје. Во селата од десната страна на Крива Река (од Градец и Конопница, на исток до Трново и Жидилово) формата за м.р. има *-л*, односно *-д* во градскиот говор (покрај *-л*), во јужните села Дурачка Река, Станци) и во источните села (Жидилово, Кркља). Пр.: *вик'ал, џлед'ал, се'ал* Добр, *вид'ел, м'ел, род'ил, доѝи'ал* Габ, *врн'ал се, дав'ал, зем'ал, усрд'ил се* Ос, *иџр'ал, коѝал* Гр, *врѝ'ел, кос'ил, ор'ал* Кон, *доѝ'ел, оѝиѝи'ел, наѝи'ел, замой'ал, искоѝ'ал* Трн, *брад, ѝрч'ад, умр'ел* ДурР, *сид'ад, еч'ел, украдн'ад* Крк, *умр'ел(д), украдн'ад, бил* Жид.

Наставката *-ја* се употребува во крајните северни села (Луке, Метежево, Подржикоњ, Огут); пр.: *вик'аја, д'оѝја, р'екја, с'екја* Луке, *бија, вид'еја, најрав'ија, нос'ија, кач'ија се, ѝодиџн'аја, ѝираж'ија* Ог.

Во славишките села преовладува наставката *-л*; формите со наставката *-ја* се поретки.

Кај глаголите од типот *јаде* и *ѝлеѝе* наставката се додава на општиот глаголски дел, сп.: *јал* Кон, Гр, Габ, Ос, Добр, Трн, *јад* ДурР, Крк, Жид, *'еја* Ог, Луке; *ѝлел* Добр, Кон, *ѝлед* ДурР, одн. *ѝл'еја* Ог; *ѝрел, исѝр'ел* Кон, *мел, изм'ел* Трн; кај глаголите од типот *ѝече* и *сѝѝриѝе* пред наставката *-л* се јавува темен вокал, кој многу често може да се реализира како *а*, сп.: *рек'ал* Добр, *ѝекал*

Ос, *с'екал* Кон, *ѵрес'екал* Трн, *ис'екал* Гр, *уѵ'екал* Ос; наставката -ја се додава на општиот глаголски дел: *ѵ'екја*, *исѵ'екја* Луке, *р'екја*, *с'екја*, *ѵрес'екја*, *ис'екја*, *уѵ'екја* Ог; или глаголите изведени од основата *влек-*: *вл'екал*, *довл'екал* Добр, *обл'екал се*, *собл'екал* Ос, или: *вл'екја*, *довл'екја* Луке, *обл'екја*, *собл'екја* Ог.

Кај глаголите сложени со *иде* пред наставката -л се јавува темен вокал, сп.: *иш'аљ*, *дош'аљ* Кон, *наш'аљ*, *оѵиш'аљ* Добр, Ос, Гр, *ѵрош'аљ* Ос; во селата гранични со бугарската јазична територија пред -л има вокал *е*, сп.: *иш'ел*, *дош'ел*, *оѵиш'ел* Трн, *наш'ел*, *ѵрош'ел* Жид; односно: *'ишја*, *д'ошја*, *н'ашја* Ог, *оѵ'ишја*, *ѵр'ошја* Луке.

Сложените глаголи со *несе-* глаголската л-форма ја образуваат од основата -не-, сп.: *дон'ел*, *одн'ел*, *ѵрин'ел* Кон, *ѵон'ел*, *нан'ел* Ос, т.е. *дон'еја*, *одн'еја*, *ѵрин'еја* Ог, *ѵрин'еле*, *нан'еле* Ранк.

Глаголите со некогашната основа на -а (почати) ја чуваат старата претеритна основа: *нач'ел* Добр, *ѵоч'ел* Трн, *оѵ'ел* Ос, *сѵ'ел се* Ранк, *уз'еја ља* Ог, но и: *ѵочн'аја*, *узн'ал* Ранк. Сп. уште и: *бол*, *ѵбол*, *избол* Трн, *зѵѵ'рл* Гр, *узр'ел* покрај: *узр'ело* Кон.

Во однос на множинската форма треба да истакнеме дека скоро на целава територија единствена е наставката -ле, која „не продолжува ниедна од старите множински наставки на овој партицип (м.р. -ли, ж.р. -лѵи, ср.р. -ла). Таа е веројатно образувана со пренесување на *е* од проширената форма на личните заменки и од помошниот глагол (ние сме биле, вие сте биле и сл.)“ (Конески, 1982: 183). Само во најсеверниот појас од кривопаланечкиот говор се разликува множинска форма за машки род, која завршува на -ли. Сп.: *бил'и*, *ѵошл'и*, *наѵрав'или*, *искоѵ'али*, *заков'али* Ог.

Глаголска придавка

Во овој говор глаголската придавка завршува на -н, -на, -но, -не (и кај глаголите со општ дел на согласката -н): *ѵокр'уен*, *оѵѵкр'уен*, *зав'уен*, *изм'уен*, *уб'уен*, *в'арен*, *в'икан*, *в'иден*, *в'езен*, *зак'ован*, *к'азано/к'ажано*, *ѵ'исано/ѵ'ишано*; *д'енен*, *зак'аљнен*, *заф'а-нен*, *иск'инен*, *ѵ'укнен*, *ѵод'иѵнено*, *ѵ'очнено*, *раз'ајнен*.

Кај глаголите од типот *бере* / *бра* глаголската придавка се образува од презентската основа: *берени*, *ѵ'ерени*, *од'ерени*; и од *коле*: *зак'ољан*, *зак'ољано*, *зак'ољани*. А кај глаголите од типот *ѵрее* / *ѵреа*: *зѵр'еан*, *ѵодѵр'еана*, *ѵос'еано*, *зас'еано*, *одв'еано*.

Остатоци од старото јотување има кај глаголите од типот брани. Сп.: б'ањен, забр'ањен, ж'ењен, к'ањен, ѿр'омењен, р'ањен, см'ењен, ц'ењен.

Глаголски придавки од неопределени глаголи се ограничени, сп.: д'ојден-сам ѿо-р'абоѿа, иск'очен-е у-ѿрад Пал, оѿѿидени-са на-ѿосѿи, б'еше ѿаднена на-з'емња (со глаголот сум во именски прирок). Со глаголите има / нема: 'имам 'идено куде-в'ас, н'емаш ѿр'ојдено овд'е, 'има д'ојдено Пал.

Глаголски прилог

За глаголскиот прилог има две наставки: -ѿи и -ѿе (претставува остаток од некогашната номинативна множинска наставка). Двете наставки се употребуваат на целата територија, но не во иста мера. Првата преовладува во крајните северни села, се среќава и во некои источни села, наспоредно со -ѿе. Примери: ви'јеѿи, ед'еѿи, еч'еѿи, ѿо'јаѿи, ѿрч'аѿи Луке, ед'еѿи, еч'еѿи, ренд'аѿи, ѿеч'еѿи Ог, ви'к'аѿи, нос'ееѿи, рабоѿ'ееѿи, сед'ееѿи, се'јаѿи, сеч'ееѿи, сѿруж'аѿи Жид.

Наставката -ѿе преовладува во градскиот говор, во селата од левата страна на Крива Река, почеста е и во селата од десната страна на Крива, може да се чуе и во источните села. Примери: јад'ееѿе, од'ееѿе, ѿо'јаѿе, сеч'ееѿе, сѿруж'ееѿе Пал, јад'ееѿе, сеч'ееѿе, сѿруж'аѿе ДурР, ѿо'јаѿе, сме'јаѿе (се), сѿруж'аѿе Крк, ор'аѿе, ѿо'јаѿе Трн, кос'ееѿе, меѿ'ееѿе, сед'ееѿе, чек'аѿе Добр, вад'ееѿе, коѿ'аѿе, меѿ'ееѿе, нос'ееѿе Ос, јад'ееѿи / јад'ееѿе, од'ееѿи / од'ееѿе, цеѿ'ееѿи / цеѿ'ееѿе, ѿред'ееѿи / ѿред'ееѿе Габ, клеч'аѿе, ор'аѿе, ѿо'јаѿе, ѿоч'ееѿе Гр, бр'аѿе, ѿлед'аѿе, кос'ееѿе, ѿрав'ееѿе, целив'аѿе се Кон.

Од глаголите бере, дере, ѿере, коља се употребуваат двојни форми: бер'ееѿе, дер'ееѿе, ѿер'ееѿе, кољ'аѿе и: бр'аѿе, др'аѿе, ѿр'аѿе, кл'аѿе (од аористна основа).

Глаголите од типот каж'уе / каж'ува глаголски прилог образуваат од аористната основа: кажув'аѿе Добр, ѿисув'аѿе Трн, седнув'аѿе Ос однесув'аѿе ѿие чов'еѿиѿе снем'а ѿи Ранк.

Минато неопределено време

Еднина

1. нос'ил(-д) / нос'ија	сѣ ^а м, сом
2. нос'ил(-д) / нос'ија	си
3. нос'ил(-д) / нос'ија	(ј)е

множина

1. нос'иле–нос'или	смо, сме
2. нос'иле–нос'или	сѣе
3. нос'иле–нос'или	са

Во 3 л. едн. и мн. помошниот глагол (*е/је, са*) во голем број случаи не се испушта. Најчесто помошниот глагол се испушта кога со перфектната форма се искажуваат минати непреливевани дејства, т.е. кога се изнесуваат дејства што се кажани од други, и само се прекажуваат. Сп.: *Он љо куй'ил ц'елоѿо ов'ој им'ање* Кон; *Они б'иле н'ајбољ'аѿи* Пал; *Дед-Б'ојко љв-ѿрав'ија ов'уј к'ук'у* Ог; *он'и се-одељ'иле ѿред да-се-р'оди ѿ'аѿѿко-ми* Добр; *Они им'але с'амо едн'о д'еѿе* Пал.

Помошниот глагол најчесто се чува кога ова време се употребува за директно кажување, за искажување дејства преживевани од говорителот. Сп.: *од најр'еѿѿ све р'учно сме-ѿрав'иле* Трн; *ѿаќ'а е казув'ал д'еда мој* Ос; *мл'ољо сме-се-муч'иле у-ѿѿ'ој вр'еме* Добр; *исѿѿорија је бил'а љол'ема* Ранк; *све с'ами смо-сѿечал'иле* Пал; *ѿѿрчи к'ажи ни дод'ека не са си оил'е* Кон.

Предминато време

Еднина

1. б'ешо рабoѿѿ'ил(-д)/рабoѿѿ'ија
2. б'еше рабoѿѿ'ил(-д)/рабoѿѿ'ија
3. б'еше рабoѿѿ'ил(-д)/рабoѿѿ'ија

множина

1. б'емо/б'еме рабoѿѿ'иле– рабoѿѿ'или
2. б'еѿе рабoѿѿ'иле– рабoѿѿ'или
- 3.. б'еа рабoѿѿ'иле– рабoѿѿ'или

Примери: *Ја б'ешо ѿолељн'ал, он узвик'а* Добр, *Ти си б'еше најрав'ил к'ук'а кѿѿ се ожењ'и* Кон, *Сам б'еше дои'ел* Трн, *Б'емо ѿи*

к'уїеше, да-ми-р'ечеше Габ, Извор да-б'еше, ќе-їрес'уеше Гр, К'амен да-б'еше, ќе-се-скр'иеше Кон, М'оре, ќе-си-џо-доб'иеше иїи, да-не-б'еа џосїиїе Добр, Ќе-ї'аднемо од-м'осаї, иїа у-р'еку Ог, Ќе-в'идеиешїе иїїо е м'ука Трн.

Многу пообична и почеста е формата што се образува од минато несвршено време од глаголот *оке* и сегашно време од дадениот глагол со сврзникот *да*. Пр.:

еднина

1. иї'ешо да 'идем/иду
2. иї'еше да 'идеи
3. иї'еше да 'иде

множина

1. иї'емо/иї'еме да 'идемо/идеме
2. иї'еїе да 'идеїе
3. иї'еа да 'идаїи/идев

Примери: *Тешо да 'умрем оїи с'рам Добр; иї'еше да иї'аднеи Ос, иї'еше да оїи'иде и он Габ, иї'еме да зайл'ачеме Гр, иї'еїе да заїинеїе Пал, иї'еа да се иок'ољайи Кон, Теше да се р'оди н'еиїїо, да завр'неше Трн; Тешоме да 'идеме и н'ие, да б'еїе каз'але Добр.*

Идно прекажано време

Формите со партикулата *ќе* овде не се многу чести. Сп.: *Од д'ома ќе беѓал Пал, на д'окїур ќе иил'а Ос, ќе иил'е на иаз'ар Добр, Љуїре ќе доил'е Трн, За м'алко ќе умр'еја Ог.*

Почесто се употребува формата образувана од минато неопределено време од глаголот *оке* и сегашно време од дадениот глагол со сврзникот *да*:

еднина

1. иїел(-д)/иїеја сї^ам да в'икам
2. иїел(-д) си да в'икаи
3. иїел(-д) (ј)е да в'ика

множина

1. иїел'е смо/сме да в'икамо(-ме)
2. иїел'е сїе да в'икаїе
3. иїел'е са да в'икаїи(-ав)

Примери: *Тел сам да д'ојдем и ја, ама не б'е иїуј Добр; Тел'е да иїаднаїи оїи цр'еињаїиа Ос; Тел је да осїї'ане још н'екој дїн ДурР; Тел'а е да оїи'иде, да е знал'а Кон; Тел'а да џо зад'уиш деїї'еїо Гр; Тел'о е да иос'еди још н'екој дїн Габ; Он'а неїїел'а да ни дад'е и на њим Добр; Неїїел'е да к'уїайи н'ишїїо Ос.*

Можен начин

Се образува како и во литературниот јазик:

еднина

1. ја би вик'ал(-д)/вик'аја
2. ѝи би вик'ал(-д)/вик'аја
3. он би вик'ал(-д)/вик'аја

множина

1. н'ие/ми би вик'але–вик'али
2. в'ие/ви би вик'але–вик'али
3. 'они/он'и би вик'але–вик'али

Сложени форми со има/нема

Образувањата сложени со *има/нема* не се многу чести; се среќаваат форми од типот *има рабоѝено* и *имаше рабоѝено*, поретко и *имал рабоѝено*.

Примери:

а) тип *'има рабоѝено'*:

Оли *'има зб'ерено ѝр'еко сѝо сл'икички*; Имам *'идено куде-в'ас на ѓ'осѝи Пал*; Он'и *'имайѝ најр'аено ѓол'ема ѓр'ешка иѝѝо се врн'аа овд'е Крк*; Осом *ѓ'одини 'имаме ж'ивеано ѝѝѝ кир'ија Добр*; У *р'удникаѝ 'имам рабоѝено две ѓ'одине Ог*; Св'е си *'имамо ѝос'адено Луке*; Имайѝ си *ѓ'ењено мом'ок Добр*; Н'емам *ч'уено ѝтакв'о н'еиѝѝо Кон*.

б) Тип *'имаше рабоѝено'*:

Сѓ'л *дваѝро'ица 'имаше к'ањено Кон*; Св'е си *'имашеа нам'есѝено Гр*; Шѝѝ *'имаа една рак'ија исѝ'ечено Пал*; Тај'есен *две св'иње 'имашеме закољано, м'есо коку с'акаш Добр*.

в) Тип *'имал рабоѝено'*:

Им'ала *е му'ки ви'дено*; Им'але *са мл'оѓо зб'ерено Добр*; Он'и *не са 'имале чк'оља завршено Ос*; Гол'ем *јайѝ им'ала зб'ерено Кон*; Сѓс *ѝ'оѓа нем'ој р'абѝѝи да си 'имаи, он им'ад чов'ек уѝ'еѝано ДурР*.

Употреба на глаголските форми

Во најголем број случаи употребата на глаголските форми се согласува со нивната употреба во литературниот јазик. Сепак,

некои глаголски форми се употребуваат во кривопаланечкиот говор поинаку, отколку во литературниот јазик.

Презент. Презентска форма од свршени глаголи има доста широка употреба, како што е и во другите североисточни и источни говори (Видоески, 1962: 225).

Во нашиов говор овој облик најчесто се употребува за предавање како на одделни минати случки (историски презент), така и за предавање на повторливи дејства. Во првиот случај глаголите во сегашно време се редуваат со глаголи во минато свршено време -основно време во кажувањето, -на сегашно време се минува само на одделни места, на кои, според лицето што зборува, кажувањето достигнало извесен критичен момент. Додека, при предавање на повторливи дејства, обично, целото кажување е во сегашно време.

Примери со глаголи од свршен вид во сегашно време, употребени за предавање на одделни моменти од некоја случка: *Па накладе 'оџин, ѝа разл'еѝи, изм'ие, ур'еди и к'ѝи дои'ѝл м'ужоѝи на-руч'ок, она му-в'ика...* Пал; *Од'ид, од'ид, џл'еда едн'и изн'асай ѝейс'ии.* *Иск'очай на-сл'ѝнце с'ѝс-ѝейс'ија, ѝйр'чай ун'уѝра.* Пал.

Примери од глаголи свршени по вид во сегашно време, употребени за предавање на повторливи дејства: *За-б'ѝднѝи в'ечер, зам'есиме-си в'ечерник, ом'есиме, з'елник ус'укаме, ѝа се-наи'ѝри в'ечерникоѝи, ѝа си-ом'есай ѝоџ'ачка, у-ѝоџ'ачкаѝа ѝй'урай ѝайка од-ор'а, ѝй'ура-се џр'ааче, ѝй'ура-се брс'ѝинка, ѝй'ура-се ѝарка. Седнаѝи ѝосле на-в'ечера, ѝој се све с'ѝр'ема, ѝа с'еднаѝи на-в'ечера. Под'ељай ѝој ѝоџ'ачкаѝа, наѝр'ей се-ос'ѝави на-Боџа, ѝа на-св'ѝше к'око са си ук'укнѝи у-к'ука...* Кон; (Обичајот за Ѓурѓовден) *Ај јуѝре д'ѝн ѝа на-соб'ор, ом'есиме ѝоџ'ача, наѝр'авиме ѝейс'ија м'анѝа, з'емеме ѝи'ише рак'ија, с'ирење, ѝй'уриме у-ѝ'орби, одн'есеме ѝѝам на-Вел'иџден...* *Збераѝи-се м'ужи, све, с'еднаѝи ѝо-рей, н'аша м'ала, ѝа др'уџа м'ала, наѝй'ураме све..* Гр.

Примери со глаголи од несвршен вид во сегашно време, употребени за искажување на одделни случки: *И он'а з'има кож'уво, ф'р'ља у-оџињ и изџ'ори.* Жид; *Улеџн'ала, ѝиѝо да-в'иди: к'ако џаврани ц'рни, у-кр'евей л'еџай.* Пал; *Од'ид, од'ид, до-едно-м'есѝо, џл'еда – нев'есѝа в'одаѝи, сѝ'ојаѝи, ч'екаѝи, младож'ења џа-н'ема. Младож'ења се-кач'ил на-кр'ов, д'оле ѝи'ираѝи ѝанѝѝал'они,*

йай'ури... Пал; Рабои'имо, р'ецимо ч'уваи к'раве, к'оњи, едно-др'уџо, 'оремо, й'усиймо с'с-ийа ѓазде. Ог.

Примери со глаголи од несвршен вид во сегашно време, употребени за предавање на повторливи дејства: (адетот за Ѓурѓовден) *Сабале сий'анай р'ано, 'идай кийки си-дон'есай, зак'ийай к'уки... р'ано сабале 'идай, изми'јай-се; 'идай љ'уљай-се на-др'ен да-бил'е зд'рави... Кон; За Ѓурѓовден 'идай ж'ени на-Свей'а в'ода, изми'јай-се... Сеч'еме 'уши на-јаџ'енцайа да-џи-бел'ежме, иа й'осле да-си-џи-йозн'аваме... Он'и јад'ай к'рма, н'ие 'уши сеч'еме, ие'е к'рф, бел'ек ни-ий'уриме... Гр.*

Идно време со повторливо значење се среќава и во криво-паланечкиот говор, но тоа нема многу широка употреба. Пр.: *За Б'адњи в'ечер... ке-м'есай кол'ак, ке-н'осай на-вол'ове; кок'ошки кай ги-р'анай ке-ни-ий'урай у-крук... Ке-йосий'елай на-земња и све ке-най'урай, иа ке-с'еднай крсй'айо и ке-веч'ерай... Жид.*

Аорист. Со аорист се искажуваат преживеани дејства, па затоа тој најчесто се употребува во директниот говор, во прашања и дијалози. Неговата честа употреба се должи на тоа што тој може да се образува и од свршени и од несвршени глаголи, за разлика од централните говори, каде што употребата на аористот од несвршени глаголи е многу ограничена.

Примери: *И итер'ание-ни до-Лесн'ицу д'оле ни-иер'ание. У-Ќусиенд'ил леж'амо ед'ан-ноќ. Ед'ан гол'ем човеч'ина до-м'ене л'еж'на. Ог; Ја ие исйрай'и у-йл'анина св'ерове да-ије-изед'ай. Вечер'аме и си-леж'наме. Ойид'о до-кокои'арникој, йонаср'на и н'ишио н'ема. Добр; Залеј'о оз'ай, йоза-к'ука. Ја му вик'а да не 'иде, ама он'о ме не слуш'а. Трн; Тур'и едно-др'во у-ожино и си-леж'на. Жид; Зем'а ја, изренд'а р'еној, измеи'а с'с-м'едој, найрав'и-ву-џа л'екој. Пал; Сед'о у-Пал'анка два-д'а. Ос; Тур'а-ли с'ено на-кр'авийе? Тур'а Кон; Дав'а-ли јад'ење на-децайа? Дав'а. Гр.*

Освен со своето основно значење (минато дејство што го сфаќаме во неговата завршеност како преживеано), аористот се јавува и со секундарни значења; означува идност: *засй'ани, уйтей'а-ије* Кон; *бегајије, изгор'еме* Добр; или претполагани идни дејства во реченици со условно значење: *каж'а-ли, задав'и-ије* Пал.

Разликата во значењето меѓу имперфективниот и перфективниот аорист, од една страна, и имперфективниот аорист и

ваат минати непреливееани дејства, а при искажување минати доживееани дејства, помошниот глагол се чува.

Сп.: *Ал'ине смо-кр'или. Све сам-изн'ела ѿо-дол'ине. Теешко смо-ѿроод'или. Сила ѿа-е-оѿкар'ала. Ог; Они са-биле н'ајбоѿаѿи Пал; М'лоѿо са-ѿаѿ'иле сѿ'ариѿе н'аѿи Добр; Так'а са-казув'але сѿ'ари Трн; П'осле се е он ѿрежењ'ил Ос; Он'а е бил'а заѿѿечена Жид; Он је бил ѿос'ињен Гр; Деа-Гашко ѿи е сад'ил ов'ија д'рвца Кон; Деа Геро ѿу е куѿ'ил ѿај ѿ'ива Добр; Само едно д'еѿе им'але Пал.*

Идни времиња. Веќе рековме дека и овде идно време може да биде употребено за искажување на повторливи дејства, но не многу доследно. Со истово значење почесто се среќава презент од свршени глаголи.

Со перфективниот презент се ограничува и употребата на минато идно време за искажување на повторливи дејства. Со минато идно време обично се искажува дејство што требало да се изврши во минатото, но не било остварено. Сп.: *Теешо да-к'уѿим сам'ун, ама нем'а ѿ'ари Добр; За-м'алко ѿееш да-ѿ'адне Пс; Ако-н'е-се в'одеше реѿ, ѿеемо да-ѿ'омремо Ранк; Ако не-б'еа они, ѿеа да-се-иск'олев Ранк; Теме да-ожњ'ееме, да-не-зав'рнееш Кон.*

ОД СИНТАКСАТА

Во дијалектолошката наука познат е фактот дека синтаксичките специфичности често немаат тесен регионален карактер, туку тие покриваат поголеми дијалектни зони (Пеев, 1987: 275).

И овде, разгледувајќи ги прашањата сврзани со реченицата, начинот на остварување на реченичните врски, дистрибуцијата на одделни зборовни групи во реченицата, со застапеноста на реченичните делови, и споредувајќи ги материјалите со материјали од други говори, може да се заклучи дека поголем број од овие особености се претставуваат како заеднички за поширок дијалектен ареал.

Особеностите како што се: употребата на кратките заменски форми зад глаголот, особено во почетокот на реченицата, градењето на простата прашална реченица со партикулата *ли*, изразувањето на посесивност со предлогот *на*, го поврзуваат нашиов говор со источното наречје.

Сепак, одредени синтаксички појави, кои се помалку или повеќе присутни, се јавуваат можеби и случајно, или се резултат на посебен стил на кажување и сл., само ќе ги регистрираме како присутни на овој терен, зашто синтаксичките појави многу потешко се установуваат отколку, на пример, фонетските, за што постојат повеќе причини.

РЕДОТ НА ЗБОРОВИТЕ

Местото на зборовите групирани околу глаголот. Глаголските компоненти во сложените глаголски форми одат една до друга, што е и обично: *они са-биле најбоѓајџи* Пал; *беа најравиле голџеми џужви* Гр; *сал шџо-бџе леѓнале* Добр; *ја-сам мислџила, викџила-сам* Ог;

он је-бил н'ајмал Трн; буд'али сме-бил'е Жид; н'ишиѿо н'е-сме знал'е Ос; куй'ил беше ра'дио Кон; 'она ља-б'еше избањ'ала д'еишеѿо Пал; б'еа оѿишил'е на-ѿаз'ар Ос.

Не се необични и примерите во кои елементите на сложената глаголска форма се разделени со други зборови: дец'аѿѿа-са-му за-л'ей ѿрѿ'еле Трн; мн'оѿо-сѿѿе-ѿа ов'ој ѿѿ'еле укиѿ'иле Пал; н'ароѿ је-мл'оѿо ѿрос бил Добр; мл'оѿо-си-се сос-браќаѿѿа ч'уваѿеа Ос; он'а-е н'ајсѿѿара бил'а Гр; он б'еше-ву на-н'еа вик'ал Жид; од-м'ене има ѿ'ари ѿоз'ајмено Кон; ѿол'ема-сѿѿе р'абоѿѿа заври'иле Жид; сѿѿариѿѿе са-ѿа-мн'оѿо чув'але Пал.

Помошниот глагол во сложените глаголски форми обично стои пред основниот глагол: к'ажи иѿѿ'о-сѿѿе наѿрав'иле Кон; браѿино сам-кр'ила ѿо-дол'ину Ог; ѿ'осле б'еа избеѓ'але Ос; ја б'е задрем'ала Трн; разб'ој б'е ѿур'ила Ог; др'уѿиѿѿе б'еа засѿ'але Добр; св'е-сом рабоѿѿила сам'а Жид; ја-сам ѿрав'ила на-св'иѿѿе Пал.

Не се ретки и примерите со обратен редослед – помошниот глагол да доаѓа зад основниот: зн'ад-си и ѿѿи ДурР; вик'ала-сам, н'ема здр'ава да-осѿѿану Ог; ври'иле-сме ѿо-д'есеѿ д'аѿа Добр; ѿрѿ'еле-са за-л'ей Трн; куйув'але-сѿѿе од-н'ас Кон.

Партикулата не обично им претходи на глаголските форми (и на сложените): у-нед'ељу не-рабоѿѿимо Ог; не-зн'ам н'ишиѿо Ос; н'е-сам јал леѿ, н'е-сам знал Кон; не-с'аѿ бил'а на-ѿаз'ар два-м'есеца Добр; н'е-смо се-виделе од'амна Пал; н'е-сѿѿе доод'иле кај-н'ас Ос; до-сак не-б'е ч'ула ѿакв'о н'еиѿѿо Кон; не-моѿл'е да-ѿо-н'ајдаѿѿ Трн; н'е-сам мисл'ила л'оѿо Пал.

Негацијата се јавува во препозиција и во конструкциите со кратки заменски форми: н'е-ѿо осѿѿав'ија да-ѿосѿѿе Пал; н'е-ѿо збира вр'еќаѿѿа Ос; н'е-ме ѿраѿѿ'уј м'ене; да-н'е-си мрдн'ала од-д'ома Кон; 'они н'е-се ѿознав'але ДурР; н'е-ѿѿи каж'увам на-ѿѿебе, н'е-ми дос'аѓај Пал; н'е-ѿа к'арај Ог.

Се среќаваат и примери во кои заменката ѿ претходи на негацијата: б'еѓај да-ѿѿе-не-уѿѿ'еѿѿам Пал; ако ѿо не-н'ајдем Трн; он'а-ѿо не-слуѿѿ'ала Жид; он'о-ѿѿи не-ѿознав'ало Добр; он-ѿѿе не-ч'уе Кон; ако ѿа не-в'иду ја, ѿѿи му к'ажи Ог.

Кај именскиот предикат најчесто негацијата стои пред помошниот глагол: н'еиѿѿо н'е-е 'аран Ог; не-б'еше болен Трн; он не-б'ид лош Крк; ич н'е-е скр'жав Ос; вр'аѿѿаѿѿа не-б'еше заѿѿворена Кон; ж'ена-му не-била 'арна Пал.

Местото на заменските форми. Кратките заменски форми како глаголско дополнение, во однос на местото во реченицата, покажуваат најмногу отстапувања од литературниот јазик. Најчесто тие се во постпозиција во однос на глаголот, како и во другите северни говори: *йрод'адо-џо ж'ийџоџо* Добр; *зем'ало-си-џи й'арийџе* Пал; *исчув'ала-џо од-мал'ечко* Трн; *йур'ија-џа у-й'орбу* Ог.

Истава употреба на заменките е редовна и во почетокот на реченицата: *Н'оси-џо д'ома; Удр'и-ме сос-р'ука* Ос; *Дале-мв й'ари, дарув'але-џа* Пал; *Омес'ила-мв од-й'ейел йџ'ача* Добр; *Врз'ала-мв на-и'ија* Ос; *Кач'ил-им ор'асийџе на-й'аван; Пречек'ала-џи к'еркайџа* Пал; *Зем'ала-џу в'унайџа; Ой'ашујайџ-се сос-й'рава дебел'ика* Кон; *Пок'ажи-ву-џи сл'икийџе* Гр; *Найрав'иле-си к'ука* Жид; *Ожин'ила-џи й'р'ийџе к'ерки* Пал; *Цун'ала-му р'ука* Гр; *Закл'аше-џи вол'овийџе* Ог.

Се среќаваат и примери, иако поретко, во кои кратката заменска форма се јавува како проклитика: *Врн'а-се и џо-зем'а* Трн; *Он џу-йуийџил да-улеџне* Кон; *Санде џо-исчув'ала сй'рина-му* Добр; *Засй'ан'а и-ме-йџледн'а* Пал.

Зад сврзник во зависните реченици кратките заменски форми стојат во препозиција: *Ако ме-в'иди й'аийџе, ке-ме-уй'еја* ДурР; *Чим џа-вид'о 'одма дојд'о да-йџи-к'ажу* Ог; *Шйџом ме-с'ака, ке-џо-з'емем* Кон; *Ако йџе-в'икайџ, 'иди* Пал.

Кога се употребуваат и кратка и долга форма, тогаш има поголема слобода, и двете форми можат да стојат и пред и зад глаголот, а можат и да се одделат од глаголот. Пр.: *Ја џо-вид'о њ'еџо : Вид'о-џо њ'еџо* Добр; *Ја йџе-йџебе вид'о: Ја йџебе-йџе вид'о* Гр; *Он йџе-йџебе в'ика : Он йџебе-йџе в'ика* Кон; *Он ми-м'ене в'ика : Он м'ене-ми в'ика* Жид; *Н'еџа-џа й'райџија : Прайџија-џа н'еџа* Пал; *На-м'ене ми-се-й'адн'а й'аркайџа : Падн'а-ми-се й'аркайџа на-м'ене* Кон.

Кога ќе се најдат заедно две клитики, дативна и акузативна, прво стои дативната: *Украдн'аа-му-џи; Докар'ал-си-џу д'ома* Добр; *Ев'е-йџи-ја кобилайџа* Жид; *Да-ви-џи-йџокажем сл'икийџе* Пал; *Ја м'ожем да-йџи-џо-н'ајдем* Гр; *Ја ке-ви-џи-к'ачим ор'асийџе на-й'аван* Пал; *Теа да-ми-џо-з'емайџ* Ос; *И й'осле ке-ву-џо-й'урайџ вен'еџоџ на-џлава на-нев'есй'айџа* Гр; *Ја ке-йџи-џа н'ајду* Ог.

Во составите во коишто влегуваат кратка заменска и кратка глаголска форма, глаголската обично стои пред заменската: *Забрав'ил-сам-џу н'адвор* Ос; *Траж'ија-си-ме* Ог; *Дон'ел-сам-йџи б'унда* Жид; *Дека-са-џо одн'еле, не-зн'ам* Гр; *Так'а-са-ми кажув'але, йџак'а-*

иѝи к'ажуем Кон; Наѝрав'иле-сѝе-си љол'ема беља Кон; Како-деѝе качув'ал-сом-се у-вр'иѝола Трн.

Само глаголската форма *е/је* редовно стои зад заменката: *П'осле 'она се-е-врн'ала куде-ѝ'аѝѝка-ву* Пал; *Мл'ољо-љи-е он'а изму-ч'ила* Ос; *Теѝко се-е-живе'ало* Добр; *Б'оре се-е-исељ'ил од'амна одовд'е* Ос; *Он ме-е-чув'ад н'ајвише* Жид; *Мал'ечки љи-е-осѝав'ила* Кон; *'Он-је н'ајбољаѝ у-с'ело* Ог.

Но множинската форма *са* стои пред заменската форма: *Дељаѝа са-му-ѝр'ѝеле за-л'еѝ* Трн; *Они са-ља-дочув'але* Пал; *Он'и са-љи-заѝѝекле љ'има* Гр; *Он'и са-му-ѝомаљ'але н'ајвише* Кон; *Мл'ољо са-ме-чув'але* Ос; *Б'абиѝе са-ѝе-сѝас'иле* Добр.

Не е невозможно да се одделат глаголските клитики од основниот глагол: *М'ене-ми-се н'еѝѝо ј'аде* Пал; *Так'а-љо ѝ'аѝѝко-ѝи заѝѝеко* Ос; *Так'а-сам-љо ѝ'аѝѝко-ѝи зем'ала* Добр; *С'ас-с'уф леѝ с'ам-љи дељаѝа исчув'аја* Ог; *Он б'еше љол'ем бакиѝиш добил* Трн.

Местото на рефлексивната замена *се* во рефлексивните глаголи главно е во постпозиција: *Расч'уло-се насв'акуде* Пал; *Уѝеѝало-се деѝеѝо* Трн; *Најала-се 'убаво* Ос; *Обл'екле-се, начи-н'иле-се и ѝошл'е* Пал; *Збр'але-се ж'ене* Ог; *Раскрек'але-се кок'ош-киѝе* Добр. Овој редослед е единствен во почеток на реченица.

Не се непознати и примерите кога повратната замена стои пред глаголот: *Он се-сек'ира за-ѝѝебе* Кон; *На-б'адѝи в'ечер ѝ'осно се-ѝр'ави* Жид; *Седн'ало и се-најало* Гр; *Она се-зачуд'ила* Пал; а така и во да-конструкцијата: *Осѝави-љи да-се-ѝљедаѝ* Добр; *Не-каж'увај на-м'ајку-ѝи да-н'е-се нерв'ира* Пал; *Нем'ој да-се-ск'ине ј'ужеѝо* Габ; *Он'а се-расѝлак'а* Трн.

Партикулата за негација *не* во составите со сложените глаголски форми, ги подредува сите кратки глаголски и заменски форми во позиција пред глаголот: *Н'е-сам мољл'и да-зам'ислим ѝ'акв'о н'еѝѝо* Добр; *Н'е-ме зак'ачај* Пал; *Не-м'е-е сѝр'и оѝи-ѝѝебе* Трн; *Н'еѝѝо н'е-му-е 'арно* Кон; *Н'е-ља б'еше љ'ајле* Пал.

Местото на зборовите групирани околу именката. Атрибутските одредници, независно од какво потекло се, главно стојат пред именката, поретко зад неа. Пр.: *Да-сѝеч'алим н'екоја ѝ'ара* Пал; *У-љол'емо с'ело живееме* Кон; *Сѝиљн'але до-една-сѝ'ара воден'ица* Добр; *вис'ок чов'ек* Гр; *в'унени чор'аѝи* Ос; *избељена в'уна* Кон; *с'ушено м'есо* Трн; *шар'ени к'ел'ими* Ог.

Атрибутските определби во постпозиција стојат поретко, и тоа во случаи на логичка подвлеченост на атрибутскиот збор, или при набројување кога ќе се најдат две-три еднородни определби: *В'иди-се к'укайѝа њеџ'ова Добр; З'еѝоѝѝ, р'адосан, до'оди д'ома Пал; Н'осеишме в'унени чор'аѝѝ, шар'ени Ос; Докар'аше едни-џол'еми вол'ови, зел'ени Ог; Прин'есайѝ-се р'азни јад'ења, ѝ'осни Жид.*

Во постпозиција се среќаваат и посвојните заменки кога по-засилено ја изразуваат определбата: *Тайѝко-ми мој н'е-ме-е ѝеѝѝал, ѝѝѝ ке-ме-ѝѝеѝѝ Пал; Сесѝр'а-ѝѝѝ ѝѝвоја ѝѝој-џо-наѝрав'ила Ос; Д'еда-му њеџ'оф ѝѝак'ѝф б'еише Кон; На-с'ин-ѝѝѝ ѝѝвој да-му-к'ажеи Пал.*

Во беспредлошките именски состави редот на зборовите е како и во другите говори: *една-к'арѝѝа в'ино; едно-џ'рне мейѝ; едно-буре рак'ија; иѝише зајѝѝин; искоѝѝал едно-џ'рне зл'аѝѝо; д'ај-ми ч'аиша в'ода; еден ѝѝов'ар ж'иѝѝо; вр'ека бр'аишо; едно к'есе ѝ'ари.*

Конгруенција

Кривопаланечкиот говор покажува доследно формално согласување на реченичните делови, меѓу придавските детерминанти и именката (во единската форма) како и помеѓу субјектот и именскиот дел од сложениот прирок (именско-глаголски). Во другите случаи има логично (по значење) согласување.

Придавските определби редовно се конгруираат со именката што ја определуваат. Сп.: *Сѝѝѝгн'але до-една-сѝѝ'ара воден'ица Добр; Среѝѝн'аме еден-сѝѝ'ар чов'ек Ос; Доише до-една-'убава н'ива Пал; Гол'ем син 'имайѝ Гр; у-сѝѝ'аро вр'еме Жид; Од-н'екоџа сѝѝ'аро-џа чов'ека Ог; Гол'ему м'уку 'имам Луке.*

Придавските определби со именка од машки род на -а: *Вид'ели-џа н'овиоѝѝ суд'ија Пал; В'аишиоѝѝ коми'ија 'има оѝѝасно к'уче Ос; Твој ч'ича м'ене-ми-е ѝеѝѝѝин Гр.*

Во поглед на придавките видовме дека и во овој говор множинските форми се изедначиле, генерализирајќи ја наставката -и, скоро на целата територија, освен во крајните северни села и Славиште, каде што придавките од женски род уште ја чуваат родовата наставка -е, се согласуваат и формално со именките. Пр.: *в'езене кош'уље; сѝѝ'ареѝѝе б'абе; н'аишеѝѝе к'уке; деб'еле ж'ене; в'унене аѝѝине; џол'еме к'уке; зел'ене лив'аде.*

Има согласување и меѓу субјектот и именскиот дел од именскиот прирок: *Тука-ли-е бр'аи-и Пал; Он бил м'оџо б'оџаи Ос; Он'а бил'а н'ајси'ара Кон; Де'и'еи'о б'ило б'одно ДурР; Та'и'ко-му бил 'умрен од'амна Трн; Вр'а'и'аи'а бил'а о'и'в'орена Добр; И он'и бил'е к'а'њени Ос; Телев'изор'и му-бил рас'и'ан Пал.*

Нарушена конгруентност има, како и во другите говори и во литературниот јазик, во реченични споеви во кои глаголската л-форма се јавува безлично, во форма за среден род, без оглед во кој род е субјектот. Сп.: *Ши'о-с'е-е м'ука вид'ело Добр; Тежок жив'ои се-е-живе'ало Кон; Дош'ло ре'и и на-н'еа Жид; Бол'ало-џо џ'лава Трн; За-л'еи се-е-и'р'и'ело Пал.*

Удвоениот објект

Удвојувањето на објектот е една од главните специфичности на реченицата во нашиот јазик.

Во македонскиот јазик директниот објект се удвојува ако е определен, т.е. ако го сочинува заменска форма, односно членувана именска форма или на друг начин определена (лично име или пак роднинско име кое наместо со член е определено со посесивна кратка форма од личните заменки).

Во нашиов говор удвојувањето на објектот е обична појава, но не толку регуларна. Скоро редовно објектот е придружен со заменска клитика кога е изразен со долга форма од лична заменка: *џ'леда-џо њ'еџо Кон; буйн'ал-џи њ'има у-кокои'арникои Добр; и'ебе и'е-вид'ела Гр; н'ас-ни заи'вор'ија у-од'ија Ос; кој не џ'леда нас Пал; н'еа-ли ја-и'р'ажи'и'е Жид; н'уџе џу избр'але Пал.*

Во случаите кога се работи за објект претставен со именка, удвојувањето не е регуларно. Сп.: *Це'и'л-си мом'ок да-му-и'ас'е оф'и'и'е Трн; Зем'а-си и'али'ои'о и си-искоч'и Пал; Пр'у'жи-ми с'олои Добр; Заи'вори ц'амои; Ои'вори вр'а'и'аи'а Кон; Иди в'икни баба-и'и Ос; Прод'ад им'а'еи'о ДурР; Н'ајси'арио з'има и к'рии и'оџачаи'а Трн; К'ука'и ке-и'и-заи'а'лим Гр; Поздр'ави м'ајку-и'и Пал; Заи'вор'и-ли кок'ошк'еи'е Ог.*

Кратките заменски форми не се испуштаат и кога објектот е изразен со лично име, топоним или географско име. Сп.: *В'икни-ја Горд'ана Жид; Вид'е-џи Си'ој'ана Пал; Зн'ам-џо Бор'ис, как'о н'е-џо*

знам Добр; Поздр'ави-џу боа-Боџд'ана Ос; Вид'ел-сам-џо Белџрайџ
Гр; Не-џа знам Ск'ойје Пал.

Повторување на делови на реченицата

Повторувањето на различни делови од реченицата, било за потенцирање, односно доуточнување на мислата, било за да се укаже на продолжителност на дејството, се среќава доста често.

Се повторува како објектот исто така и субјектот и предикатот.

Удвоениот субјект обично се изразува преку лична (или показна) замена за 3 лице и членувана именка. Најчесто одат заедно, прво заменката, а потоа именката: *Он'а, жен'аџа, џур'и-ни јад'ење* Трн; *Оно, овч'арчейџо, д'ало-им; Она, к'еркаџа, вик'ала да-с"идаџ* Пал; *Он, џ'аџкоџо, сак'ал да-џи-зак'оља* Кон; *Тај, мак'е-аџа, рекл'а-му да-с"иде* Добр.

Удвојувањето заради дообјаснување, најдобро се забележува во случаите кога еднаш изразениот субјект во почетокот на реченицата, обично со замена, повторно се јавува зад предикатот: *Она џа-чув'ала, к'еркаџа; Она вик'ала, к'еркаџа: да-с"идаџ! А он џа вик'ал, з'еџоџи: как'о да-с"идаџ, 'они доџл'е на-џ'осџи, б'аба и д'едо, да-с"идаџ, нема да-с"идаџ* Пал.

Освен со замена, субјектот може да биде удвоен со друга именка: *Дојд'е чов'екоџи, м'уж-ми* Пал; *В'икам на-Вл'адеџе, з'еџи-ми* Кон; *Еџ'е-џи-џо деа-Геро, џ'аџко-ми; Дојде и Сџојанче, бр'аџи-ми* Добр; *Сџс-џ'ој сам лекув'ала баба-Св'езду, м'ајку-ми* Пал.

Предикатот се повторува кога се сака да се задржи вниманието врз глаголското дејство, или да се укаже на неговото продолжително траење: *Од'иле, од'иле и сџиџн'але до-една-воден'ица* Добр; *Ја сам'а џиџо-м'оџу, м'оџу, џиџо не-м'оџу...* Гр; *Пр'ала, џр'ала не-моџл'а да-џу-исџере в'унаџа* Кон; *И д'обро, да-с'едаџ, да-с'едаџ* Пал; *Чек'аме, чек'аме, џа си џојд'оме* Ос; *А ја збир'а к'оже, збир'а, збир'а...* Ог.

Интересни се случаите во кои објектот се удвојува со заменска форма во номинатив: *Ке-џа-д'адеџи џџј, фосџ'анойџ на-б'абу, на м'ене* Пал; *Сос-џ'ија џ'ари, на-бр'аџи-ми, најрав'име-џу к'укаџа* Кон.

Двојна негација забележуваме во плеонастичката употреба на честичката не: *Не, не-с'акам да-ми-д'аваџи џ'ари* Пал; *Не, не-м'оџу да-забр'авим* Добр; *Не, не-см'еем да-џе-осџав'им сам* Кон.

Негацијата *не* многу често се среќава засилена со партикулата *ич*: *Как'о леѓн'а и не-мрдн'а ич Ос; Ич не-џ'о-е бр'иџа* Трн; *Ич не-зн'ам ииџо ке-џр'авим* Пал.

Удвојувањето на додатоците најчесто се врши со повторување на веќе употребениот збор, сп.: *Дошл'е до-една-'убава н'ива, 'убава, 'убава* Пал; *Гол'ем, џол'ем да-џор'аснеш* Трн; *А он'о с'иџно, с'иџно ж'иџоџо* Кон.

Испуштање на делови од реченицата

Испуштањето на одделни делови од исказот е позната појава, која е условена од различни причини. Најчесто се губат одделни сврзници, определби, понекогаш и предикатот, објектот, помошниот глагол и др.

Елипсата на предикатот се јавува во различни ситуации, единствен услов е разбирливоста да не е нарушена. Сп.: *Зем'а џ'ари у-џ'еџ, и за-Ск'оџе* (м. *оџид'е за-Ск'оџе*) Кон; *Гр'абн'а еден-к'амен, џа џо-џл'ава* (м. *џа џо удр'и џо-џл'ава*) Гр; *Облеч'е-се, доџер'а-се и у-џраџ* (м. *оџид'е у-џраџ*) Пал; *Улеѓн'а и он, џа сос-сџ'аџоџ џо-џл'ава* Добр; *А-а, џвоџаџа к'ерка н'аџубава* Гр; *Н'аџмалиџаџ н'аџ'амеџан* Ог; *Ов'аџ џодина ж'иџоџо слабо* Ос.

Отсуството на предлози при некои именски состави е исто така интересно. Испуштањето на предлогот *со* во синтагми што го заменуваат стариот партитивен генитив, е широко распространета појава, која а познаваат и некои несловенски балкански јазици (Конески, 1982: 128). Сп.: *Д'але-му една-вреќа ор'аси* ДурР; *З'еџоџ им-д'ал едно-к'есе џ'ари* Пал; *Амб'ариџе б'еа џ'уни ж'иџо* Жид; *Ов'иџа бур'иња б'еа џ'уни в'ино* Кон.

Сврзникот *и* се испушта при набројување: *Ке д'ојде у-џ'еџаџ, ке-ми-дон'есе бр'аџно, заџџ'ин, џик'ер, сол, св'е* Ог; *Дад'е-му к'уќа, џ'ари, з'емња, св'е* Пал; *Пречек'а-џи, наџосџ'и-џи, исџраџ'и-џи* Ос.

Прости реченични искази

Карактеристични за нашиов говор се негираните и прашалните прости реченични искази. За негирање се користи партикулата *не*, негираните заменки и прилози. Пр.: *не-м'ож да-џа-н'аџаџ;*

Кратките дативни заменски форми во некои случаи ја прошириле својата функција во изразувањето на посесивноста, со што е потисната непроменливата заменска форма за посвојност *си*, сп.: *Научил-се од-д'еда-му* (м. *деда-си*) Кон; *Ойкаж'аја-се од-ш'аика-му* (м. *од-ш'аика-си*) Ог; *Ойид'е куде-бр'аика-му на-г'осии* Пал; *Прежр'ало-ја м'ајка-му* Трн.

Во некои случаи има отсуство на кратката заменска форма со роднинското име: *Ойишил'е кај-к'еркаика на-г'осии* Пал; *Дојдои ш'аико и б'аика* Добр; *М'ајка ке-йрин'есе йогакаика, ш'аико ке-ја-ск'риш, ке-разд'ели на-с'ише* Жид; *Св'ише ке-иск'очиме надвор ш'аико, м'ајка, б'аба, д'еда, ке-заси'анеме и ке-се-йрек'рс'ишме* Кон; *В'икам на-ж'енаика да-си-к'ушимо к'ола* Пал.

Употребата на предлогот *на* за изразување на посвојност, како што рековме, овде е пообична, почеста: *Он жу-с'ака к'еркаика на-Рис'ио* Ос; *Син-му на-Јов'ана* Пал; *Одовд'е се-в'иди к'укаика на-Сиан'ојко* Кон; *Деи'еио на-к'ерка-ми е зд'раво* Трн; *Ицей'иле-му кои'улаика на-М'иле* Ос.

Образувањата со *од* за определба по припадност се од типот: *к'ожа од-лис'ица; ш'рага од-в'ук; д'ај-му еден-л'ис од-з'елка; ј'аика од-ор'а; л'ус'иа од-ор'а* и сл.

Сложени реченични конструкции

Приредени реченици

Во дијалектното повеќереченично искажување, без сложени логични поврзувања, преовладува паратаксата.

Поврзувањето на приредените реченици во сложената реченична конструкција, најчесто се врши со сврзниците: *и, ама, а шак, и, или-или (ели-ели), ни-ни, ем-ем, ша, шак, само*.

Од копулативните сврзници најчеста употреба имаат *и* и *ша*: *Седн'але св'ише, вечер'але и си-лежн'але*. Трн; *Зем'ало шорб'еио сос-лебои и си-йошил'о*. Добр; *Јушре к'идеме и ке-к'ушме*. Ос; *Зем'ала-жу в'унаика и ошил'а да-жу-йер'е*. Кон; *Искочил на-р'идош и седн'ал да-се-одм'ори*. Пал; *Около среш ноќ доил'е г'аволише и йоч'еле да-шр'ошш*. Добр; *Замес'и л'ебаиш и седн'а да-шреду* Ог.

Сврзникот *ша* исто така често се употребува, и тоа освен со основното значење, се употребува и како партикула за засилување

Пр.: Докар'аше-ни до-џр'аницу, ља ни-расџуиџи'ише Ог; Вечер'аа ља си-леџн'аа Пал; Уиџи'ави, уиџи'ави, ља си-иск'уби в'унуџу Ог; Зберайи-се, нас'еднайи, ља џ'ојайи, ља 'иџрайи Кон; Иск'араме една-џосџи, ља с'еднеме да-одм'ориме Добр; Па на-едно-џуже сам- навр-з'ала, наврз'ала, ља нос'и у-дол'ину, у-џиџ к'орен наб'и Ог; В'џиџе, в'џиџе, а он в'ика: ља и нас ни-'едев Ог; Па 'идеџи и на-друџо м'есџио Кон; Ј'уџре дџн ља на-соб'ор 'идеџе Гр; Он'и ља џи'урашеа ман'исџира како-крсџи'иња на-чор'аџиџи Ос.

Адверсативните реченици најчесто одат со сврзниците: ама, а, неџо, џиџи. Пр.: Ние не-џр'авимо џиџа'а, ама сџи'ариџи си-џр'авеа Пал; Ке-џиџи-џи-д'ам џариџиџе, ама да-н'е-џи џр'оџиџи Кон; Ке-џиџи-к'ажем на-џебе, ама џиџи не-каз'уј на-дру'џи Трн; В'икам-ни да-учаџи, ама он'и н'екаџи Крк; Ние 'идеџеџе на-џаз'ар у-Пал'анка, а Оџу'кање 'идеџеа... Добр; Св'иџиџе рабоџиџе, а он седн'ал и се-м'исли Ос; Знаџи џиџи'о-е 'убаво, џиџиџи н'емам џари да-џо-к'уџим Добр; Шџиџо-не-'идеџи џиџи, неџо м'ене ме-џр'а'аџи Кон.

Дисјунктивните реченици се сврзуваат со сврзниците: и-и, или-или (ели-ели), ни-ни (ниџиџи-ниџиџи), ем-ем. Пр.: Или ке с'идаџи 'они, или ја ке-с'идем Пал; Ели л'еџни сџи, ели 'иди-си Добр; Не-м'ож ни да-'оди ни да-сед'и Жид; Ни седн'уџе ни си 'иде Трн; Ниџиџи џо-знаџи, ниџиџи џо-џозн'авам Кон; Ниџиџи м'ожем ниџиџи с'аџам да ви-се-м'еџиам Ос; Ем ме-изџреба ем коџи'уџа ми-џџеџи Добр; Ем џл'аџе, ем се-см'еџе Гр.

Сп. и: Ја см'ири-се, ја иск'ачај џреко-вр'аџи Пал; Ја каж'уј каде-е, ја сџк џиџе уџиџи'а Кон; Ја улази, ја иск'ачај, не-сџи'ој на-вр'аџи Трн.

Од ексклузивните, освен сврзникот само, во жива употреба е и сџл (сал): Св'иџиџе рабоџиџиџи, само он с'еди Пал; Н'икаде не-'идем, с'џл до-кај-к'ерка-ми Гр; Н'емам н'иџиџиџи, сал к'у'ка џиџиџи-имам Ос; Ја н'емаџе д'реџи, сал џиџи'ја на-м'ене џиџиџи-беа Кон; Н'икој н'емам, сџл ов'ој д'еџиџе џиџиџи-џа-'имам Пал; И ја ке-за'иџрам, сџл не-м'оџу да-сџи'анем Трн.

Подредени реченици

Финалните реченици за главната се врзуваат со да: Измав'а-џа да-н'е-џиџе џл'аџи Пал; Насрн'а да-в'идим џиџиџи-има Добр; Дон'еси меџи и рен да-џиџи-наџр'авим лек Пал; Бркн'а у-џеџи да-изв'адим џари

Крк; Наведн'а-се най-кл'аденецои да-най'уњи в'ода Ос; Засиан'а у-дол'о да-най'ој к'оњо Трн.

Најчести темпорални сврзници се: *кай̄, кай̄ да, дори, дори да, додека (додек), иш̄ом*. Пр.: *К'еркай̄а кай̄ ги-вид'ела, сй̄ра г̄у-фан'ало Пал; Кай̄ да-си'анем, н'еиш̄о ме-иш̄ирекн'а Ос; Дори ја да-си'анем, он'о м'лекош̄о исй̄ече Кон; Дод'ека е-ж'ив, чов'ек ке-се-м'учи Добр; Додек не-г̄о н'ајдеи, нем'ој да-се-вр'каш Трн; Ш̄иом ке-си'ане од-си'ање, ке-дојдемо на-к'афе Пал; Чим ке-си'ӣг̄неме, ке-иш̄и-се-јавим Жид; Чим ке-се-разб'уди, ке-ӣе-в'икам Крк. Обични се и временските реченици со сврзникот како: *Как'о-се ожењ'и бел д̄ан не-вид'о Ос; Как'о вид'омо, 'одма на-докӣор г̄а-однес'омо Пал; Как'о-ми й̄ребаја, одма ми-олакн'а Добр.**

Условните реченици за главната се врзуваат со *ако* и *да*: *Ако иш̄уриш й̄овише бело бр'аино, л'ебоӣ је й̄'убав Гр; Ако бидеиш м'иран, ке-иш̄и-к'уиш н'еиш̄о Пал; Ако н'е-ми дадеиш, ке-иш̄и-се-наљ'уиш Кон; Да-имаше вр'еме и ја к'иеш; Да-имаше м'есӣо у-колай̄а и ја ке-идеиш Добр; Да-знаеиш как'о й̄ребе, ке-г̄о-най'раеиш Трн.*

Каузалните реченици најчесто одат со сврзниците *заиш̄о* и *й̄ош̄о*. Пр.: *Не-см'еем да-иш̄и-к'ажем, заиш̄о ке-ме-ӣеӣа Пал; Требе да-с'идем, заиш̄о ке-ме-ч'екаш Ос; Не-мож да-г̄а-к'уиш, й̄ош̄о н'емаиш й̄аре Ог; Требе да-добиеиш и иш̄и, й̄ош̄о си-се-бор'ил Ранк. Како причински сврзник се јавува и чим: Чим не-м'оже он, и ја не-м'огу Добр; Чим ви е ӣакв'а рабoӣа, в'оди-си-г̄у Ос; Чим ме-с'ака, ке-г̄а-з'едем Пал; Чим не-знаеиш, к'уиш-си Кон; Сӣгурно н'еиш̄о г̄о-бољ'и, чим ӣак'а й̄лаче Ос. Со причинско значење, поретко, се јавува и сврзникот *иш̄ом*: *Ш̄иом к'иде он, ја не-идем Пал; Деӣеӣо н'е-е 'арно, иш̄ом иш̄оку си'е Кон. Дека со причинско значење е многу редок, а бидејќи и оиш̄и воопшто не се употребуваат.**

Најчести декларативни сврзници се *дека (дек), да, иш̄о*: *Рече дека-н'ема иш̄к'а да-й̄р'ави Кон; Вид'ела дека-е-болењ, одв'ела-г̄о на-докӣур Трн; Учин'а-ми-се дека-н'екој ч'ука Гр; Каж'а дек-сӣе-се-вид'еле Пал; Ја се-най'рав'и дек-н'е-ги в'идим Ос; Рекл'е-му да-сам-ја м'рй̄ав Ог; Чудно ми-беше иш̄о-вр'аӣаӣа беше оӣв'орена Добр.*

Од релативните сврзници *иш̄о* има најширока употреба: *Куӣи-иш̄и-г̄у бл'узай̄а иш̄о-иш̄и-се-св'ӣаӣе Добр; Исй̄рай̄'имо-ги сликичкиӣе иш̄о-ги-зб'ираӣе; Однес'оа-г̄а у-болница д'еӣеӣо*

иш̄ио-џа-удр'и к'ола Пал; Прифан'ало-се д'рвоӣио иш̄ио-џо-сад'и есен'еске Гр; Дојд'е чов'екоӣи иш̄ио-џо-среӣн'аме ич'ера Кон.

Од начинско-поредбените поинтересен е сврзникот неџо ли: Побрже ке-с̄ӣӣџнем џеи, н'еџо-ли с̄ас-ӣ'ај крн̄ӣӣја Пал; П'оарно да-д'ојде бр'аӣи-ми сос-м'ене, н'еџо-ли н'екој друк Добр; П'оарно да-си-'умру, н'еџо-ли џебе да-ӣе-'узнугу Ог.

Да го споменеме уште и сврзникот камо ли: Он не-м'оже да-се-ч'ува сам с'ебе, к'амо-ли д'еӣе да-ч'ува Пал; Н'ема џ'ари за-л'еӣи к'амо-ли за-н'еӣио др'уџо Ос; Он'о не-зн'ае м'олив да-д'ржи, к'амо-ли да-ӣӣӣ'уе Кон.

ЛЕКСИКА

Во изделувањето на дијалектите како јазични посебности, односно во оформувањето на една поцелосна претстава за одделен говор, покрај фонетско-фонолошките и граматичко-структурните, важна улога имаат и лексичките посебности.

Лексичкиот состав, како најотворен дел од јазичниот систем, може многу да помогне во воспоставувањето на врските на еден говор со другите дијалекти на еден јазик, или со дијалектите на други сродни јазици, особено ако тие се наоѓаат во непосредно соседство.

Овде ќе дадеме краток поглед врз лексичкиот состав на кривопаланечкиот говор, сопоставувајќи ја говорната лексика на нашиов говор со литературната, не претендирајќи на исцрпност. Како дијалектна разновидност најчесто ни се претставуваат лексички единици кои побудуваат интерес со формата и семантиката, а освен тоа во нив можат да се најдат вредни показатели за еволуцијата на речникот и за неговото збогатување.

КУС ПОГЛЕД ВРЗ ЛЕКСИЧКИОТ СОСТАВ

Делови на човечкото тело, болести, психички и физички особини: *џлед'ец* ДурР, Жид, Габ, *џлед'ац* Ог, Пс 'црнка во окото'; *жљебини* Добр, Кон 'венци во устата'; *јаџика* Ог, *џрл'ушник* Жид, *јабуче* ДурР 'испапчениот дел на грлканот'; *к'учеињак* ДурР, *к'учеишки зуб* Добр 'очни заби'; *виљ'ак* Кон, Жид, Ос 'заб качор'; *лаж'ичка* Добр 'местото под градите', *лож'ичка* Пс, *ч'ашка* ДурР, Жид, Габ; *џес'ица* Кон, Жид, Добр, 'тупаница'; *меи'ина* Габ, Ос 'стомак'; *џазука* Добр, 'града'; *и'ака* ДурР, Ог 'дланка'; *џлеждџњ* Пс 'зглоб', *џлежден* Жид, *џлеждџњ* Ранк; *крив'ача* Пал, Габ 'грст',

една крив'ача ор'аси Добр, 'еден грст ореви'; *иш'р'айка* ДурР, Ос 'стапалка (во снег)', *ш'рак* Жид; *ш'уз'ица* Кон, Добр 'задник'; *иш'ембе* Жид 'желудник', *чк'ембе* Габ, Пс; *д'ума* ДурР, Жид, Ос 'збор'; *д'ума* ДурР, Габ, Добр 'зборува'; *ц'ери се* Жид 'се смее'; *д'ира* Добр 'трага'; *кроч, скр'оч* Ос, Добр, Жид 'чекор'; *ш'одб'унен* Ос, Кон 'човек потечен од пиење'; *ечм'ичка* ДурР, Добр, Габ 'се јавува на очите, болест', *ечм'ик* Жид; *с'иш'ав* Габ, Пс 'разрок', *'иш'ав* Ог, *разр'окав* Жид, Габ; *р'ош'ав* Ог 'дамчест', *д'амкес* Жид, *бенка'иф* ДурР; *иш'иш'ав* Габ 'дебел'; *ш'лош'ен* Жид, Добр 'нечист'; *каш'кав* Кон, Ос 'валкан', *укаш'ка-се* Добр 'се извалка'; *каш'сан* Пал 'немошен', *каш'ад* ДурР; *думарш'ив* Жид 'зборлив'; *комси'ар* Жид 'кодош'; *др'чан* Пал, Пс 'стрвен'; *ш'ал'аш'и* Добр, ДурР 'зборува безобразно'; *бр'уска* Пал, Жид, Габ 'мозолче'; *ш'лик* Габ, Пс 'меур на ногата од тесна кондура'; *ме'ур* Пал 'од изгорено'; *р'икавица* Габ, ДурР 'црна кашлица', *ц'рна* *каш'ица* Пс; *оф'иш'ика* Жид, Пс 'туберкулоза', *суш'ица* Габ; *'еза* Пал, Добр 'јанса', *еш'авина* Добр; *к'иш'ики* ДурР, Ос, Габ, Кон, Пс 'сипаници'; *ш'адавица* Пал, ДурР 'епилепсија', *ш'ад'аки* *болес* Ог, Габ; *с'уш'рей* Кон 'вид кожна болест'; *за'ецкуе* Ос 'пелтечи'; *ш'реф'рскуе* Добр 'неправилно изговара некои гласови'; *ш'л'аш'и* ДурР, Жид 'блада'; *бш'уе* Добр, Жид 'поврака'; *наш'ебне* Ог 'настине'; *бор'ави ми се* Кон 'ми се лоши'; *иш'ач* ДурР, Ос 'лек'; *варка (се)* Добр 'чува (се), варди (се)'; *ба'ари* Ос 'внимателно се однесува кон неког/нешто'; *д'урли се* Жид 'се лути'; *с'рди се* Добр, Ос 'се лути'; *ш'ров'али (се)* Кон 'направи дупка'; *уш'ави се* Добр 'се задржува'; *иш'иш'ори се* Ос, Кон 'се качи'; *лом'ош'и* Габ 'зборува напразно'; *за'уш'и* Добр 'слушне' „Не зауш'и убаво“ 'Не слушнав убаво'; *бр'ка* Кон 'меша' „Да забр'кам на св'иш'иш'е“; *ш'р'ла* Ос, Жид 'трие'; *б'аш'и* Добр 'држи во тајност, крие'; *жм'ие* Пал, Кон, Ог, Габ 'мижи'; *бо'и се* Добр, Ог 'се плаши', покрај; *ш'л'аш'и се*; *брод'ар* Пс, Ог 'бајач', *вражал'ец* ДурР; *бродар'ица* Ог, Пс 'бајачка', *вражал'ица* ДурР; *зш'овор'ик* Добр 'снабник'; *с'аш'ейн'ичав* Жид 'неспретен во одење'; *аш'ас* Добр 'мрзлив'; *ш'р'гав* Кон 'вреден'; *нем'ш'ур* Пал 'оној што малку зборува'; *ш'имр'иа* Пс 'пребирлив во јадење'; *ш'амак'ар* Ос 'оној што сака да зграби'; *мал'арка* Жид 'жена што не седи дома'; *недеш'арка* Добр 'жена што ја води куќата една недела'; *ш'рилеш'аш'и* Гр, Ос, Ог 'убава'; *др'усла* Ос 'незграпна жена'; *ш'ам'ар* Пал, Жид, Добр, Ог, Кон 'шлаканица'; *с'акл'ей* ДурР, Ос, Габ

’тешкотија, нервоза‘; *чейер’ок* Пал, Добр ’растојание меѓу палецот и показалецот‘, *чей’ерок* ДурР, Габ, *чей’ерак* Пс, Ог.

Роднински односи и возраст: *йос’ињеник* Габ ’посвоено дете‘, *й’ајсйорок* ДурР, Жид; *й’ајсйорк’иња* ДурР ’паштерка‘, *й’ајсйорица* Жид, *й’ајсйоринка* Пс, *йок’ерчена* Пал, Габ, Добр; *мом’а* Жид, ’девојка‘, *дев’ојка* Пал, Кон, Добр, Ог; *брай’анец* ДурР, Жид, Добр ’внук од брат‘, *брай’анџи* Ранк; *брай’ан’ица* Жид, Кон ’внука од брат‘; *сесй’ичник* Пал, Габ ’внук од сестра‘; *сесй’ичница* ДурР, Ос ’внука од сестра‘; *шур’ак* Пал ’братот на жената‘, *ш’ура* ДурР, Жид, Габ, Пс; *балд’џа* Кон, Добр ’сестра на жената‘, *балд’џа* Пал, ДурР; *сйар’ејко* Пал, Добр, Кон ’втор сведок‘; *бацан’ак* Пал, Ог, Жид ’мажите од сестри меѓу себе‘; *кумаш’ин* Пал, Жид, Габ; *џоден’ик* Жид ’вереник‘; *џоден’ица* Жид ’вереница‘; *’ока* Кон ’очув‘; *женсйур’ија* ДурР, Ог ’женска челада‘; *йай’ков’ина* Кон, Пал ’имот оставен од таткото‘; *мајков’ина* Добр, Жид ’имот оставен од мајката‘; *б’аије* Пал, Жид, Габ, Ог ’обраќање кон постар брат‘; *д’ада* Добр, Пал ’постара сестра‘; *с’ејка, с’ејке!* Жид, Добр, Кон ’обраќање меѓу снаа и золва или меѓу јатрви‘; *деиши’ар* Ос, Трн, Ог ’момче на 15-16 години‘; *ер’енин* Трн, Добр, Кон ’момче‘; *й’уша* Гр, Добр ’машко некрстено дете‘; *ч’орка* Гр, Ос, Добр ’женско некрстено дете‘; *исй’ишоко* Добр ’последно родено дете‘; *койи’ак* Ог ’вонбрачно дете‘, *к’ойиле* Пал, ДурР; *џодин’ак* Пал, Пс ’дете од една година‘.

Хигиена, облека и обувки: *й’ења* Пал, Габ, Кон ’сапуница‘; *кир* Пал, Габ, Кон ’нечистотија што се нафаќа на кожата на човек‘; *џлои’а* Трн ’нечистотија‘; *џлоино* Трн, Добр ’нечисто‘; *брис’алка* Добр, Трн ’крпа за бришење‘, *шерв’еија* Жид, Крк; *мар’амче* Пал, ДурР ’шамивче‘, *брис’алче* Добр, Трн, Ос, *иерв’еија* Жид, Крк; *в’уија, ф’уија* Добр, Ог ’вид здолниште‘; *в(ф)ан’ела* ДурР, Жид, Габ ’плетена волнена блуза‘; *цел’еија* Ос ’клашнена, шиена‘; *анйер’ија* Добр, Кон; *скуй’ача* Ос, Габ, Пс ’скутник волнен‘; *шамй’арка* Кон ’вид скутник‘; *јак’а* ДурР, Габ ’крагна‘, *оџр’ак* Жид ’дел од кошула околу вратот‘; *йай’ури* Пал ’пантолони, горе широ-ки, набрани‘; *дус йанй’ал’они* Ос ’пантолони со широки ногавици‘; *брич йанй’ал’они* Добр ’пантолони со стеснети ногавици од коленото надолу‘; *с’иври*

Пал, Габ, Жид, Пс, Луке 'долги гаќи'; *р'емен* Добр, ДурР, Пс 'каиш'; *ж'ало* Добр, Жид 'металниот дел на каишот, за закопчување'; *минџ'ан* Добр, Кон 'горна волнена облека, со ракави'; *кушџ'ак* ДурР, Пс, Луке 'горна волнена облека'; *к'еџе* Ос (се нагрнува); *заб'ајнче* Жид; *џ'убе* ДурР, Жид 'женско палто, кратко, волнено'; *џ'уња* Пс, Добр 'дебело, волнено палто'; *ш'ајак* Габ, Ос 'женска горна облека'; *с'аја* Добр, Гр, Ос 'женска облека, се носи на свадби, на собори, везена'; *џ'оџџ'ајџ'а* Жид, ДурР 'постава'; *џ'одџ'ушник* Добр 'парче ткаенина, навезено, го носат жените на вратот'; *џ'осџ'илици* Кон, Габ 'крпи во кои се витка бебето'; *др'еи* Пал, ДурР, Жид, Добр, Габ 'алишта', *аљ'ине* Ог, Пс; *об'ука* Пал, Кон 'обувки'; *џ'реџе* Жид 'чевли', *џ'реџа* Пс; *кад'чини* ДурР 'вид волнени чорапи'; *завџ'ачи* Жид, ДурР 'волнени, од глуждот до коленото', *об'ојак*, *об'ојци* Габ; *рем'ичка* Ос, Добр 'ремче за закопчување на опинците'; *ој'уџа* Добр 'врвка од свинска кожа, за врзување на опинците'; *нав'оџџе* ДурР, Жид 'влошка од чоја, клашњи, се става во опинокот', *џ'одм'еџка* ДурР, Пс, *зал'оџа* Ос, Габ, Пс, Ог; *џ'одв'еска* Добр 'врвка со која се врзуваат чорапите'; *џ'р'акло* Ос 'врвка со која се врзува скутачата'; *н'оџња* Ос, Добр 'носија'; *р'уба* Пал, Жид, Габ, Пс 'чеиз'; *б'оџча* Пал 'дар што го дава невестата, завиткан', *б'ооча* ДурР; *менџ'ушки* Габ, Жид, ДурР 'обетки'; *џ'римња* Ос 'белезица'; *в'еле*, *ф'еле* Добр 'кебе'.

Исхрана и видови јадења: *об'еџ* Кон, Габ, Добр 'ручек'; *м'рва* Пс 'трошка'; *џ'аравична џ'оџ'ача* Кон, Добр 'погача од пченкарно брашно'; *џ'ресна џ'оџ'ача* Ос, Жид 'погача без квасец'; *мумур'узник* Габ, Пс 'пченкарен леб'; *веч'ерњак* Ранк 'леб што се меси на бадник', *кол'ак* Жид; *џ'леџењ'ак* Добр 'недопечен, глибав леб'; *др'обено / надр'обено* Кон, Ос 'леб издробен во млеко'; *џ'оџ'ара* Жид 'леб попарен со врела вода и маст'; *џ'оџењ'ица* Добр 'иситнет испржен леб, со сирење'; *џ'иџ'ањ'ици* Кон, Жид 'мекици'; *з'елник* Пал, Жид, Габ 'пита со зеље'; *б'аница* Ос, Трн 'со сирење, корите се редат една врз друга'; *џ'оџ'арник* Добр 'вид пита со сирење, со дебели кори и попарена со врела вода и маст'; *чк'урџиле* Пал, ДурР 'вид пита со сирење, корите се виткаат во круг, почнувајќи од средето'; *зав'иџ'ак* ДурР, Пс 'крајниот дел од зелник'; *качам'ак* Пал, Ос 'јадење од варено пченкарно брашно, со сирење и масло

или маст'; *крав'ајче* Пал; ДурР, Пс 'мало лепче'; *суц'ук* Пал 'вид колбас'; *м'ечина* Добр 'крто месо'; *жм'ерки* Габ, ДурР, Добр 'цимиринки'; *чв'арке* Луке, Пс; *мас* Пал, Ос, Кон 'маснотија од стопена сланина'; *м'асло* Добр, Пал, Габ, Жид 'од млеко, со биене, кога се добива матеница'; *лој* ДурР, Ос 'од овца'; *шарлаџ'ан* Пс 'од сусам или од афионско семе'; *йр'овара* Кон, Ос 'расипано млеко'; *серљ'иво (млеко)* Габ; *јува* Пал, Жид, ДурР, Добр 'расол'; *љуи'ика* Кон, Добр 'вид јадење со варени суви пиперки'; *б'лажно* Ог, Добр, Габ, 'мрсно'; *б'лажи* Ос, Жид 'мрси'; *йаси'рма* Кон 'овчо месо, посолено, се чува во каца'; *к'аша* Пал, ДурР, Жид, Габ 'јадење од печено брашно и зовриено со вода, густо'; *в'ариво* Кон, Добр 'варена зелка'; *йрж'ено* Пал, ДурР, Гр 'пржено јадење, јајца, јајца со пиперки, пиперки со патлиџан и сл.'.

Куќа и покуќнина: *чаи'ија* Кон, Добр 'дрвена конструкција на покривот'; *кил'ер* Кон 'мала просторија, се чуваат алишта'; *дол'аи* Пал 'вдлабнатина во сидот, со врата, се чува храна'; *земњ'ик* Ос, Габ 'подрум'; *изба* Пс 'визба'; *б'аца* Пал, ДурР, Пс 'оцак'; *оц'ак* Жид, Добр, Кон; *си'оине огин* Пал, Ос 'разгорува огин'; *креч* Пал, Добр, Жид 'вар'; *кр'ечи* Пал, Ог, Габ 'варосува'; *кер'ич* Пал, Добр 'непечена тула'; *йердел'ики* ДурР 'тараби'; *дув'ар* ДурР 'сид', *си'ена* Пс, Ранк; *б'ило* Пал, Жид, Габ, Пс 'врвот на покривот'; *огњ'ишије* Ог, Добр, Габ 'место каде што се кладе оган'; *йрек'ладник, йрек'ладници* Жид, Пс 'камења на огништето'; *од'аја* Жид, Габ, Добр, Пс 'соба'; *йрем* Пал, ДурР, Пс 'покриен само одозгора дел пред влезот на куќата'; *басам'ак* Пал, Габ, Пс 'скапило'; *сл'абица* ДурР, Добр 'подвижна дрвена скала за качување'; *сл'аба* Жид, Габ, *мердев'ен* Пал, ДурР; *џам* ДурР, Жид, Добр 'прозорец', *йр'озор* Габ, Пс, *йенцере* Пал; *с'урме* Пал, ДурР, Жид, Габ 'дрвено, со него се затвара вратата одвнатре'; *р'езе* Пал, Кон 'метално, со кое се затвара вратата со катанец'; *ч'аџе* Габ, Жид, ДурР 'црното што се фаќа на оцакот од чадот'; *ч'урљава* ДурР, Жид, Добр 'чад'; *кум'ур* Жид, *уџ'еве* ДурР 'јаглен'; *чакм'ак* Пал, *огњ'ило* ДурР, Габ, Пс 'парче челик со кое се креска оган'; *чм'ае* Пал, Жид, Габ; *ч'ури* Пал, Добр, Пс 'чади'; *клее* ДурР, Жид; *каф'и'ор* ДурР 'кумбе', *коф'и'ор* Жид; *л'ожник* ДурР, Пс 'дебел волнен покривач, валан'; *ч'ерџа* Жид, Ог, Габ 'ткаена, волнена покривка'; *зџ'лавница* Жид,

Габ 'перница', зѣл'амница Добр, јаси'йк Пал, ДурР, Крк; зав'ивка Жид, Добр, Пс 'покривка'; зав'ива Жид, Добр 'покрива, завиткува'; и'рй'еза ДурР, Габ, Пс 'наместена маса со јадење, за добри денови'; аси'ал Пал 'маса'; с'офра ДурР 'округла, ниска маса за јадење'; с'овра Жид, Пс; дол'ай Пал; бард'е Жид, Добр 'мал земјен сад за вода'; бард'аче Пал; кан'айа Ог, Пс 'поголем земјен сад за вода'; си'омна Добр, Ос, Кон; бук'од ДурР; йл'оска Пс 'вид шише'; ваг'ан Пал 'мал дрвен сад за толчење'; вог'ан Пс; ч'уи'ура Добр, Кон 'длабок дрвен сад за толчење'; йан'ица Жид, Крк 'подлабока земјена чинија во која се толче лук'; кл'йчник Жид, Добр 'толчник'; ав'ан Пал 'длабок сад од дрво или бронза, за толчење'; ч'уи'урка Добр, ч'уи'урица Габ, Ог; вод'арник Жид 'место каде што стојат стомните'; си'омн'арник Габ, канай'арник Ог, Пс, 'айула ДурР; кален'ица ДурР, Жид, Габ 'земјена, подлабока чинија'; чин'ија Пал, Пс; й'орција Добр, Кон 'бронзена, подлабока чинија'; йан'ица Жид 'чинија за манца'; и'ењир ДурР, Габ, Пс 'порцеланска, плитка чинија'; и'ањир Жид, Добр; в'илица Пал, Жид, Пс 'вилушка'; чекија Пал, Жид 'мало ноже'; йокл'ойец ДурР 'капак'; закл'ойок Габ, йокл'ойче Пс; ии'ган Габ, Ос, Жид 'тава, за пржење'; й'одница Кон, Добр, Ог 'земјен сад налик на тепсија во кој се пече леб'; ир'ейња Пс; йан'ур Пал, Жид, Габ, Пс 'округла направа од дрво, со или без рачка, со која се принесува лебот во подница'; сука'љка ДурР, Габ 'сукало'; луи ДурР, Жид 'рамка на сито или решето'; ламба Добр, Габ 'направа за осветлување, на газија, со шише'; в'идело Кон, Жид 'мала ламбичка, направена од лимена кутија во која има газија, без шише'; зал'уйка Добр, Ос 'дрвен сад, издлабен, со капаче, во него носат јадење овчарите'; рук'айка Добр 'земјен сад, сличен на грне, со рачка'; кар'йа Пал 'сад од дрво за чување вино'; меи'ина Добр 'од кожа, се чува вино во неа'; куй'ел ДурР, Крк 'дрвен сад за мерење жито, 12 оки'; в'рчва Ос; лејка Добр (за црепење вода); конд'ир Жид 'земјен сад за ракија, со него се кани на свадба'; мил'ојка Кон 'бокал'; брк'аљка Жид, Добр 'голема лажица, за мешање'; и'рв'онь Кон 'мала бичкија'; цага ДурР, Ог 'голема бичкија за сечење трупци'; ер'енде Ог 'ренде'; ф(в)ењ'ер Добр; чакм'ак Пал 'парче челик, за палење оган'.

Земјоделство: *оран'ица* Жид, Добр 'изорана нива'; *слок* ДурР 'низок дел од нивата'; *йр'елок* Жид, Габ 'нива оставена да прележи'; *йрел'ежина* Пс; *ц'елина* ДурР, Пс 'неработена нива'; *л'едина* Пал, Габ; *н'овина* Габ, Пал 'новоразорана нива'; *у҃гар* Жид, Габ, ДурР 'изорана, непосеана нива'; *йребен'ица* ДурР 'истребена нива'; *йрсен'ица* Ог; *м'айторник* Пал, ДурР, Пс 'дел од нива'; *обриј* Жид, ДурР 'кај што се врти орачот'; *убриј* Пс; *ме҃г'ик* Жид, Добр 'камен што дели две ниви'; *ме҃г'ак* ДурР, Ог; *соа* Жид 'кол забиен во земја'; *йой'е҃љица* Кон, Добр; *р'ало* 'направа за орање'; *р'алник* Габ, *р'адник* ДурР 'железен дел, сечилото на ралото'; *уиш* ДурР, Пс; *брдица* Жид; *во'ишије* Пал, Жид, Габ; *҃ред'ељ* Габ, Пс; *ја'рем* Пал, ДурР, Добр; *же҃ра* ДурР, Жид, Ос; *йев'ик* Добр, Жид; *йрив'ој* Габ, Ос; *бр'ана* ДурР, Габ 'за рамене на изораното'; *бран'а* Жид, Добр; *др'ача* Кон, Пс 'за ситнење грутки'; *рук'олка* ДурР, Добр 'еден заграбок жито'; *й'еска* Пс; *й'оло҃* Кон, Габ 'повеќе рукалки'; *ј'ужица* Пал, ДурР, Жид, Габ, Ог 'долга ржена слама, за врзување снопе'; *крси'ина* Добр, Ос 'наредени снопја'; *й'осија* Жид, Пс, ДурР, Кон 'колку што зафака наеднаш еден човек да жнее'; *ой'ашка* ДурР, Жид, Крк 'последен што жнее'; *дрм'он* Пал, Габ, Пс; *куй'ел* Пал, Добр; *ишн'ик* ДурР; *҃лој'еж* Пал, Ос, *йоч'инки* ДурР, *йоч'инке* Пс, Ог; *чукан'ица* ДурР, Жид, Габ, Пс 'слама од чукано жито'; *чук'алка* Добр 'дрво со кое се чука'; *чук'алче* Габ, *м'ойка* ДурР; *вра* Добр, Габ, Кон 'жито распостелено за вршење'; *лиз҃ар* Кон 'вид лопата, за копање'; *вила* Добр, Ос 'дрвена направа, за собирање жито, сено'; *вил'ар* Кон 'метален'; *҃реб'уља* Добр 'гребло, со кое се собира сено'; *кой'ач* Кон, Пал 'направа за копање, со тапо сечило'; *к'азма* Добр, Жид 'за копање, од едната страна има тапо сечило, од другата шилесто'; *чив'ија* Ос, Ог 'дрвен клин за расцепување на дрва'; *ой'кос* ДурР, Ог 'што се коси со еден замав на раката'; *ой'ава* Пал, Жид, Габ, Кон, Пс 'трева од второ косење'; *нав'илњак* Кон 'еден заграбок сено со вилата'; *нав'илче* Жид; *ко'ило* Добр, Ос 'остриот дел од косата'; *р'учка* Пал, Жид, Габ, *др'ица* Пс; *наковања* Пал, ДурР 'на кое се клепа косата'; *набодња* Кон 'долго, чаталесто дрво, со него се денат снопјата'; *мучн'ик* Пал, ДурР 'сандак во кој паѓа брашното'; *м'учник* Габ, Пс; други делови од воденица: *санд'ак* Жид; *циф'ун* ДурР, Ог; *баба*; *лос*; *кречей'ало*; *й'раилица* Ог.

Растителност: *рас* ДурР, Кон 'грмушка од бука'; *йењ'уџа* Пал, ДурР, Добр; *б'ас* Пал, ДурР 'бозел'; *и'урчинче* Добр, ДурР 'булка'; *влас'ен* Пал, Ос 'вид трева'; *йой'айки* Крк, Добр 'камилица'; *лой'ен* Пал, Кон 'вид трева со широки лисја'; *л'ойенка* ДурР; *лей'ич* Пал, *лей'енка* ДурР, Ос 'леплива трева'; *незабр'авка* Пал; *џлув'арче* Ос, Добр; *ж'илавец* Жид, Габ 'трева, трескот, пиреј'; *к'оњски ой'аш* Пал; *ц'оџан* Пал, Добр 'нане'; *м'ай'орка* Кон, Ос 'мајчина душичка'; *йей'ой'рс* Крк; *й'афий* Пал; *рей'у*, *рей'ушка* Добр; *и'амак* Пал, *и'рска* ДурР; *зм'иска и'рава* Пал, Кон; *кук'ол* Пал, ДурР, Ос 'растние кое расте во жито'; *крк'ол* Габ; *џра'ор* Кон, Гр; *џлам'ња* Пал, *делиц'е* ДурР 'паразит во житото'; *миш'ил* Пал, *мей'ил* Добр, ДурР; *синч'ец* ДурР, Крк; *иш'афел* Пал, Жид, *иш'авол* ДурР, Добр; *лоз'инка* Кон, Ос 'стебло од тиква'; *какал'ашка* Пал, Кон, Добр 'мешунка од зрнести растенија'; *к'иш'ка* Пал, Жид, Добр, Ог 'цвет'; *љ'иљач* Жид, Крк 'јоргован'; *ц'аревица* Пал, ДурР 'пченка', *ц'аравица* Добр, Ос, Кон; *клас'урка* ДурР, Жид 'клас од пченка без зрна'; *ур'ов* Добр; *џл'ушина* Ос, Жид 'трева која расте дбуесто, се собира за добиточна храна'; *р'ужица* Добр 'едногодишно растение, расте високо до 2 м., има цветови со различна боја, со куси рачки'; *велигденче* Добр, Габ 'цути за велигден'; *л'обода* Жид; *чис'ио* *бра'ашно* ДурР, Жид, Кон 'пченично брашно'; *чис лей* Крк, Габ 'пченичен, бел леб'; *блаж'ос'емка* Пал, Кон 'кајсија со блага семка'; *дивљ'ачка* Добр 'диво јаболко'; *с'учки* Кон, Габ, Крк 'ситни, суви прачки за горење'; *и'рески* Пал, Добр 'деланки'; *жир* Пал, Жид, Ог 'желад'; *блаж'ин* Добр, Жид 'благ жир'; *чкор* Кон 'израсток на дрво', *чкорљ'иво дрво*; *иш'и'ок* Добр, Жид 'див трендафил'; *м'аџа* Пал, Габ 'тенкиот слој под кората на дрвото'; *куй'ук* Ос 'дебел, сув корен од дрво'; *йењ'уџа* Жид, Кон 'сув корен'; *и'р'уйи* (глагол) Добр, Габ 'сече' „*Ойид'е да най'р'уйи дрва*“ Добр „Отиде да исече дрва“.

Животински свет и сточарство: *заз'убица* Жид, Габ, Кон, Пс 'болест во устата на коњот'; *иш'ирка* Габ, Добр, Пс 'јалова овца', *иш'ир'ица* Жид; *ли'ар овца* ДурР 'овца што прави пакости, влегува во жито'; *и'рвои'ељка* Добр, Жид 'крава што се тели првпат'; *с'иска* Кон, Гр, Ог 'боска'; *с'урла* ДурР, *с'урлица* Жид, *чур'илка* Габ, Пс;

м'аїџорица Кон 'свиња со прасиња'; *сиџока* Кон, Жид 'добиток'; *сурџа* Жид, Габ 'многу добиток'; *бул'ук* Жид 'поголемо стадо овци', *бул'ук* ДурР; *бр'ави* „каџи са коџа“ ДурР, Жид; *св'иска* Добр, ДурР 'млада овца што не се јагнела'; *раџуша* Добр, Ос, Пс 'овца со рогови', *раџушка* Габ, *раџушка* ДурР, *роџаџа* Жид; *ш'уџа* Добр, Габ, Пс 'овца без рогови, со мали уши'; *јарина* Ос, Жид 'волна од јагниња'; *мр'ач* ДурР, Габ, Гр 'овен за расплод'; *к'укан ов'ен* Добр 'кастриран овен'; *вод'ач* Пал, Габ 'овен што го води стадото', *в'оџа* Жид, Ос, *косем'уца* Пс 'овца што го води стадото'; *шил'еже* Жид, Габ, Пс, ДурР, Ос; за моментот на оплодување кај животните има: *кр'аваџа* се в'оди; *овцаџа* се м'рка; *свињаџа* се буца; потоа: *сиџелна крава*; *сјаџна овца*; *ск'озна коза*; *ждр'ебна кобила*; *сиџасна свиња*; *ч'аїџоња* Пал, Добр 'копито на овца'; *бр'абушки* Кон, ДурР 'измет од овци'; *лиџа* се Пал, ДурР, Жид 'го менува влакното', *миџи* се Габ, Пс; *з'амеџ* Жид, Ос 'заградено место во нива во кое лежат овците, за да се наџубри'; *кош'ара* Добр, Ос; *џрл'а* Жид, Добр, Ос 'за овци'; *јаџр* Жид 'кај што лежи крупен добиток', *јар* Габ, *јаџр* Пс; *к'оџар* ДурР; *л'еса* Добр, Жид; *џужва* Ос; *к'очина* Кон, Жид, Пал 'кај што лежат свињите'; *к'ара* / *нак'ара* Добр, Жид, Кон 'ја тера стоката да влезе внатре' (*Накар'а ли сиџокаџа?* Добр; *Иди нак'арај сиџокаџа* Кон); *м'андра* Жид, Крк; *кавд'аре* Добр; *в'едро* Жид, Пс 'дрвен сад за млеко'; *буџиџ* Жид, Добр 'дрвен сад во кој се мати млеко'; *м'аја* Добр, Кон 'за правење сирење'; *и'оџкваса* Жид, Ос 'за киселење млеко'; *сиров'аџка* Жид, Добр 'она што се цеди од сирењето'; *блаџа* 'урда' добиена со варење на сироватката'; *к'исела* 'урда' се добива со варење на матеница'; *џвик* 'она што се цеди од урдата'; *џу* Жид 'животно, како глушец, се качува по дрвја', *џуф* Пс; *к'аџерица* Пал, Жид 'верверица'; *невесиџуџка* Добр 'ласица'; *џер'аеж* Пс; *к'орџиле* Пал 'лилјак', *к'орџил* Жид, *лиџак* Пс; *крџиџак* Пал Пс, Ос 'крт', *крџиџок* Жид, Добр; *џоџанец* Кон, Ос 'глушец'; *сиџаорец* Пал 'голем глушец'; *к'љуса* Добр 'стапица'; *џуџеџка* Пс, Кон 'полжав'; *дожд'евџак* Жид, Добр 'дождовник'; *'аџе* Пал, Ос 'каса'; *иџиџаџка* Добр, *скр'аџл'а* Жид, *иџр'аџл'а* Пс; *браџиџок* Жид, Трн, Добр 'мравка'; *мрм'иџак* Пс, *мрв'иџак* Пал, *браџиџарник* Добр 'мравјалник'; *буба-м'ара* Пал, *лиџи-м'ара* Жид, Пс; *рач'ец* Жид, Ос 'инсект, ги јаде корените на растенијата', *рач'аџ* Пс; *ск'ачка* Добр, Кон 'скакулец'; *сиџриџеџ*; *џрмка* Жид 'пчела';

’автомобил‘; *и́’очак* Пал, Ог ’велосипед‘, *биц’икла* ДурР; *сам’ар* Жид, Габ; *’облук* ДурР; *си’еља*; *и́анаџ’он* Добр, Ог.

Релјеф: *б’рдо* Пал, ДурР ’високо, стрмно место‘; *ри’и* Кон, Габ; *и́’умба* Пал ’мало возвишение‘, *и́умб’арка* ДурР; *вис* Пал, Добр; *сри’и* Жид, Ог ’највисокиот дел на планината‘; *било* ДурР; *чук’арка* Пал Добр ’врвот на мало возвишение‘; *р’уја* Пал ’дупка‘; *и́рай* ДурР; *јама* Пал; *ја’збина* ДурР ’дупка во која живеат ѕверови‘; *дол*, *дол’ина* Ог; *и́ад’ина* Добр, Ос ’благо наведната страна на ридот‘; *разд’олци* Кон ’кај што се делат долови‘, *разд’олци* ДурР; *и́рос’еченик* Габ; *џру’ач* ДурР; *белуи’р’ак* Добр ’бел камен‘, *белуи’и’р’ак* ДурР; *џл’ина* Пал ’леплива земја‘, *’иловица* ДурР; *црвен’ица* Добр, Ог ’црвена земја, од неа се правеле подници‘; *џер’ен* ДурР; *и́ал’ок* Пал, Жид; *си’и’ица* ДурР; *кр’емен* Кон, Ос ’вид камен‘; *ба’ир* Пал; *муљ* ДурР ’тиња‘; *камењ’ар* Добр ’место со многу камења‘; *и́р’и’и’ек* Ос, Жид ’место што го грее сонце‘; *ос’ое* Добр ’место што не го фаќа сонце‘; *и́рис’ое* Ос ’место изложено на сонце‘; *р’овина* Добр ’дол, најчесто без вода, суводолина‘; *в’рло* Пал ’стрмно место‘; *рб’еи’и* Ранк ’срт‘.

Хидрографија и метеорологија: *к’ладенец* Кон, Ос ’засидан извор, покриен‘; *’извор(че)* Пал, Жид ’откриен извор‘; *реч’и’и’и’е* Пал, ДурР, Жид ’корито на реката‘; *б’учало* Жид ’место каде што паѓа водата‘; *в’ада* Добр ’бразда по која се води вода до бавча‘; *бр’азда* Кон; *јаз* ДурР, Ог ’по него тече вода до воденица‘; *в’и’и’ел* Пал ’место во реката каде што се врти водата‘; *и́ли’к’ак* Пал Ог ’плитко место во река‘; *б’аи’илак* ДурР ’калливо место‘; *и́и’и’ак* Добр ’место со ситен песок, мокро‘; *л’очка* Добр ’собрана вода во мала вдлабнатина‘; *ждрца* Кон; *н’аи’расница* Жид ’ненадеен дожд‘; *св’и’и’ка* Добр ’болска‘; *ме’кава* Кон ’силен ветер‘; *б’ура* Жид, Трн ’дотечена вода од дожд‘ "Леле, какв’а б’ура дои’и’ече и́рей’и-к’у’ка"; *џрм’лава* Кон, Габ ’грмеж‘; *и́р’есок* Жид ’гром‘; *з’уница* Пал, ДурР ’виножито‘, *с’уница* Добр; *к’аи’авица* Пал ’вода што се собира од стреа кога врне‘; *суй’рашка* Ог, Жид ’снежна прашина‘; *кр’уи’авица* ДурР ’зрна замрзнат снег‘; *л’аи’авица* Пал, Ос ’силен, крупен снег, измешан со дожд‘; *с’ос’и’а* Добр, Луке ’висок навев од снег‘; *’и’ње* Пал, Ос ’белото што се фаќа на дрвјата‘; *мрас* Кон ’студено време‘;

леѝ Пал, Габ 'замрзната вода'; *сулендар* Добр 'мразулец'; *с'емне* Ос; *в'ейрушка* Добр (срхр. ковитлац); *д'рча* Пал 'ситен есенски дожд, многу долго врне'; *ѝол'едица* ДурР, Ог; *ом'арнина* Жид 'време пред да заврне дожд'; *м'урка* Кон 'рано наутро, пред зори'; *ѝуз'аља се* Добр, Ог 'се лизга'; *вр'укина* Ос, Кон 'жештина', *врук'ина* Пал, и: *ж'еџа*.

Зборообразувачки дијалектизми: *кروح, скروح* Добр, Жид, Габ 'чекор'; *бољка* Ог 'болест'; *муж'аџа* Ранк 'мажиште'; *л'ажом'ан* Кон 'лажго'; *кас'айин* Ос 'касап'; *изми'арин* Добр, Ос 'измекар'; *вр'ца* Жид 'врвка'; *наѝ'рињак* ДурР 'напрсток'; *џроз'дак* Пал, Жид 'грозд'; *лоз'инка* Добр 'лоза'; *ц'рвик* Кон 'црв'; *ск'ачка* Ос 'скакулец'; *браб'ињок* Добр 'мравка'; *ѝужељка* Кон 'полжав'; *крѝ'ињок* Жид 'крт'; *ѝиле* Ог, Габ, ДурР 'птица'; *рук'олка* Добр 'ракатка'; *к'иѝка, к'иѝки* Добр, Габ, Ог, Жид 'цвет, цвеќе'; *цвейѝ* Пал, *цв'екка* Жид, Добр, Кон 'цвет од дрво или од друго растение'; *моѝав'илка* Пал 'мотовило'; *џрмљ'ава* Кон 'грмеж'; *м'џлиљ'ав* Габ 'маглив'; *белињ'ав* Добр 'белузлав'; *ѝуѝ'ишка* Ос 'патека'.

Архаизми: *вр'џа* Добр, Гр, Трн 'цумка' (стсл. *врѣдъ*); *џал'аѝи* Жид 'зборува безобразно'; *џил'ичка* Ос 'скокотка'; *д'ира* Пал, ДурР 'трага'; *џир* Ог, Кон 'плод од даб' (стсл. *жиръ* 'пасиште, храна'); *д'рља* Габ 'ти ситни грутките'; *каѝ'ери се* Добр, Кон 'се качува на дрво или по нешто стрмно'; *зал'уйка* Ог 'сад од издлабено дрво'; *нев'еѝиѝо* Кон, Пс 'ништо, не знам што' (стсл. *невѣжда*); *ѝ'еѝѝља* Пс, Ранк 'раскрсница' (стсл. *петля*); *р'иѝиѝа* Пал, Жид, Габ 'клоца' (стсл. *ригъ* 'задник'); *с'учка* Добр, Габ 'сува гранка' (<пр.сл. **sorkъ*); *соа* Жид 'дрво за потпирање'; *с'аѝе* ДурР 'се суши' (стсл. *сѣхнѣти*); *б'џзди* (<пр.сл. **ръзѣти*); *џл'ежањ* Ранк (<пр.сл. **glezънъ*); *др'ойља* (<пр.сл. **dъropja*); *џл'ун'а* (<пр.сл. **žьlna*); *к'омка* (стсл. *комька*); *оѝава* 'сено од второ косење'; *ѝесн'ица* 'тупаница'; *ѝор* (<пр.сл. **dъchoгъ*); *ѝаѝњ*; *р'овина*; *ц'елина*; *ин, ина* Ранк (покрај: *друџ*) (стсл. *инъ*); *бр'адва* Ранк 'вид секира' (стсл. *брадъ*); *деј'ани* Кон "Осѝар'е, не-м'ож в'ише да-деј'ани"; *исцел'ее*; *ј'ува* 'расолница'; *луб* 'обрач на сито'; *об'еѝи* Добр, Ранк 'ручек'; *ц'ери се* Ос; *сѝ'ена* Ранк, Ог 'зид' (стсл. *стѣна*); *м'учник* ДурР 'сандак во воденица во кој паѓа брашното' (<пр.сл.

κεραμίδα), *к'илер* (грч. κελλάρι), *клим'ија* (грч. κλημνία), *кол'иба* (грч. καλύβα), *ком'аи* (грч. κομμάτι), *л'амба* (грч. λάμπα), *л'амња* (грч. λάμια), *лас'и'ар* (грч. βλαστάρι), *лив'ада* (грч. λιβάδιον), *м'андра* (грч. μάντρα), *мер'ише* (грч. μυρίζω), *мир'и'ија* (грч. μυρωδιά), *си'омна* (грч. στάμνα), *и'и'и'а'н* (грч. τηγάνι), *и'и'и'а'н'ица* (грч. τηγανητός), *и'ро'н* (грч. θρονί(ον)), *и'ри'еза* (грч. τράπεζα), *и'у'и'ан* (грч. τύμπανον); *'ан'гел* (грч. ἄγγελος); *э'авол* (грч. διάβολος); *э'ак* (грч. δίακος), *'икона* (грч. εἰκών), *кам'б'ана* (грч. καμπάνα); *канд'ило* (грч. κανδήλι).

Образувањата со грчкиот суфикс *и'ара-* (*пара-*): *и'ар'а-деда*, *и'ар'а-баба*, дури и *и'ар'а-ун'ук*.

Фразеолошки изрази

Во комуницирањето, со цел да се постигне извесна поголема колоритност, концизност и изнијансираност на искажувањето, честопати се служиме со фразеолошки изрази. Тие се употребуваат по навика, се земаат како целисти со постојан контекст, а значењето на изразот како да не произлегува од значењата на компонентите.

Условно, фразеологизмите можат да се поделат на три групи, тргнувајќи од тоа до кој степен значењето на компонентите на фразата е затемнето (Пеев, 1979: 136).

Во првата група би дошле *фразеолошкии'е сраснаи'ици* (*идиоми*), кои се строго установени, закостенети изрази, чие значење не е ниту производ, ниту сума од лексичките елементи. Правејќи нова лексичко-семантичка единица, составните лексеми претрпеле голема трансформација, така што своето значење го наоѓаат исклучиво во целостта. Пр.: *Тур'ил г'лава у-и'орба* Пал 'се изложил на голем ризик'; *Траж'и р'о'зове, ос'и'ан'а и без-у'и'и* Ос 'кој многу бара, ќе остане без ништо'; *Смр'иле кон'и'и'е* Трн 'ги расипале односите, се скарале'; *Смеи'аа к'а'и'и'и'е* Кон 'се скараа'; *Не-си'и'usa р'ука* Добр 'нема доволно пари, средства'; *„Зар-ја не-с'акам да-к'у'и'им, да-одн'есем, ама и'и'и'о да-и'р'а'јм к'а'и'и-не-си'i'usa р'ука“*; *П'амеи'и да-и'и-и'и'и'у'кне* Добр 'многу убаво'; *„Какв'а-е, и'амеи'и да-и'и-и'и'и'у'кне“*; *Лей'и-му и'амеи'и* Кон 'несериозен е, незрел'.

Фразеолошкии'е единс'и'ва исто така се употребуваат како целисти, со постојан контекст, но кај нив може да се насети потенцијалната врска меѓу значењето на целостта и збирот од зна-

чењата на компонентите. Пр.: *Р'ебрай̄а му-се-бр'ојай̄* Пал 'многу е слаб'; *Д'уша б'ере* Жид 'тешко болен, пред смрт'; *Дод'ека д'уша к'аца* Трн 'додека сум жив'; *Извад'и-му д'уша* Гр 'го малтретира'; *Д'уша м'ае* Крк 'едвај живее, преживува'; *Низ-н'ос му-џо-искара* Кон 'направената услуга многупати му ја пререче'; *Помер'и-се ой̄-й̄амей̄* Гр 'полуде'; *М'учи-се вр'емей̄о* Жид 'пред да заврне'; *Собр'а-си й̄арй̄'алий̄е* Пал 'си замина'; *К'орење фан'а* Ос 'ако нешто се одолговлечи, ако некој остане на исто место подолго време'; *Гола в'ода* Добр 'сосема мокар' „*По-й̄ӯй̄ ме-фан'а д̄аи, най̄рав'и-ме џола в'ода*“; *Изб'и-ме в'ода* Ос 'се испотив'.

Третата група ја сочинуваат *фразеолошкий̄е сосй̄ави*, кои се со минимален степен на идиоматичност и како да се наоѓаат на границата меѓу слободните состави и фразеологизмите. Значењето на зборовните составки се изделува доста јасно, но тие сепак остануваат неслободни. Пр.: *Най̄ун'и-си џей̄ой̄* Пал 'се збогати'; *Ой̄вор'ила една-усй̄а* Пал 'се разбурувала'; *У-иљ'адо ке-џо-й̄озн'ам* Гр 'многу добро го познавам'; *Ой̄-й̄амей̄ ме-извад'и* Пал 'ме исплаши'.

Овде спаѓаат и т.н. предикатски фразеолошки состави во кои глаголот се наложува на целиот израз. Пр.: *Бер'е џајл'е* Трн 'се грижи'; *Падн'а болан* Ог 'се разболе'; *Падн'а-ме жал* Добр 'се сожалив'; *Фан'а-ме сй̄р'а* Кон 'се исплашив'; *Фан'а свей̄'а* Пал 'отиде некаде, не знам каде'; *К'аца џрай̄* Жид 'врне град'; *Дош'а̄л на-удов'ицу* Ранк 'се преженил со вдовица и отишол кај неа'; *Падн'а у-м'уку* Ог 'се намачи'; *Падн'ало-му на-й̄амей̄* Пал 'му текнало'; *С'а̄ска ме-ван'а* Добр 'се изнервирав'; *Зем'а-џи на-д'уша* Крк 'ги упропасти'.

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на изнесениот материјал може да се заклучи дека кривопаланечкиот говор, наоѓајќи се во североисточниот дел на Македонија, каде што има живи разнодијалектни вкрстувања, обединува во себе дијалектни особености од северното и од источното наречје.

Кривопаланечкиот говор има и некои специфичности кои не само што го диференцираат од соседните говори, туку тие ја раздробуваат и неговата внатрешност и го прават овој говор неединствен. Забележливи се разликите меѓу говорот на градот и говорот на селата, а разлики има и меѓу говорот на селата. Врз основа на определен број фонолошко-морфолошки особености, се izdelуваат неколку говорни целисти. Еден говорен тип претставуваат селата што се наоѓаат од десната страна на Крива Река – Тлајминци, Градец, маалото Река во Конопница, Осиче, Габар, Добровница и крајните источни села, гранични со бугарската јазична територија – Трново, Жидилово, Узем, Костур. Втората говорна целост ја претставуваат селата од левата страна на Крива, по Осоговијата, заедно со градскиот говор. Крајните северни села, гранични со српската јазична територија – Луке, Подржикоњ, Метежево, Огут, Нерав, претставуваат посебен говорен тип. Како посебна говорна целина се izdelува Славиште, кое во јазичен поглед стои поблиску до кумановскиот говор. Ќе укажеме на сличностите и можните разлики во рамките на кривопаланечкиот говор преку дел од фонетско-морфолошките особености.

Фонетика. Етимолошките ерови, во коренска морфема, се изедначиле во еден глас *й*: *б'йчва*, *д'йш*; *д'йн*, *л'йн*.

Во суфиксите на голем дел од кривопаланечката територија има полни вокали *о*, *е*: *й'ейшок*, *кон'ец*, *кој'ел(д)*, *јар'ем*, *оц'ей*; темен глас (*а*) во оваа позиција има во градскиот говор, во крајните

северни села и во славишките села: *й'ейй^ак*, *кон'ац*, *кош'а(л)д*, *јир'ам*, *оц'аи*.

Секундарниот ер (ϵ_2) во коренска морфема на целава територија е заменет со *а*: *б'адњи в'ечер*, *м'аџли*, *л'аже*. Во групата **итъ* имаме замена *о*, односно *а*: *с'едом*, *'осом* во поисточните села, *с'едам*, *'осам* во позападните села.

Носовката од преден ред (а) во кривопаланечкиот говор не се мешала со носовката од заден ред (ѡ), така што редовен рефлекс за а се јавува *е*: *'език*, *'ечимен*, *з'аец* (со исклучок на *јаз'ик* – во североисточните села и *з'ајац* – спорадично во некои источни села).

Како основна замена на носовката од заден ред (ѡ) се јавува *у*: *м'ука*, *р'ука*, *и'р'уба* (во коренска морфема); во наставките *у* < ѡ има само во најсеверниот појас (*на р'уку*, *'иду*, *'имав* < *'имау*); на другиот дел во наставките има рефлекс *а* (< ѡ) (*на р'ука*, *'идаи*, *'имаи*).

Старото вокално **ј* е заменето со *у* зад лабијална согласка: *в'уна*, *вук*, *ј'абука*, *ж'уио*, *й'уно*; зад забна согласка има замена *ла*: *дл'аџо*, *сл'ази*, *сл'аице*.

Редукцијата и елизијата на неакцентираните вокали во кривопаланечкиот говор се чувствува со слаб интензитет. Поизразена е во јужните села, особено во соседство со сонантот *р*.

Долги вокали не се карактеристични за овој говор. Долгите вокали, добиени по загубата на *х* се разложиле на два кратки вокали. Сп.: *б'аича*, *меел'ем*, *в'икаимо*, *с'едеемо*.

Во однос на консонантскиот систем забележливо е чувањето на мекото *п'*: *н'ива*, *кн'иџа*, *н'еџа/н'еџо*, *н'еџово* (со исклучок на градскиот говор каде што се слушаат и примери со тврдо *п*: *п'ива*, *кп'иџа*, *п'еџа*, *п'еџово*, но и: *јаџње*, *младож'ења*).

Се чува и старото меко *л'*: *й'ол'е*, *куд'еља*, *нед'еља*, *м'ол'и*, *љуйи*, *кључ*, *йри'јайиел'е* (исклучок претставува градскиот говор, каде што овој глас се изговара полумекко: *й'ол'е*, *нед'ел'а*, *м'ол'и*, *кл'уч*).

Интересен е и изговорот на тврдото *л*; во Славиште и во градскиот говор со јужните села (по Осоговијата) ова *л* (во некои позиции) се изговара лабијализирано: *бед*, *си'од*, *од'ид*, *кр'идце*. На останатата територија има нормално тврдо *л*.

Гласот *х* се губи во сите позиции: *леи*, *д'уне*, *џри*, *вик'аме*.

За групите *tj, *kt' и *dj во кривопаланечкиот говор има замена на *ќ* и *џ* (со неколку исклучоци): *к'уќа*, *л'еќа*, *џаќи*, *ќ'ерка*, *св'еќа*, *в'еѓа*, *м'еѓа*.

Прасловенските групи *skj, *stj – *zgj, *zdj се рефлектирале во *иш* – *жд*: *иш'ица*, *џ'уиш'ер*, *д'ажош*.

Акцент. Во однос на акцентот кривопаланечкиот говор се дели на две говорни целисти. Североисточните села имаат поархаична акцентуација, се среќава непренесен акцент од последните отворени слогови кај некои именки од ж. и ср. род (*жен'а*, *офц'а*, *деи'е*, *иш'ел'е*); акцентот е неопределен и подвижен. Југозападните села, заедно со градскиот говор имаат акцент пренесен од последните отворени слогови (со некои исклучоци): *ж'ена*, *'офца*, *д'еи'е*, *иш'еле*; акцентот е неопределен и парадигматски.

Морфологија. Множинската наставка *-ове* кај еднословните именки од м.р. се јавува во североисточните села, наспрема *-ови* во градскиот говор, селата по Осоговијата, крајните северни села и во Славиште.

Именките од ж.р. множина образуваат со наставката *-и* на поголемиот дел од кривопаланечкиот говор. Само во крајните северни села и во Славиште овие именки множина образуваат со наст. *-е*: *ж'ене*, *к'уќе*, како и атрибутските зборови употребени со овие именки: *си'аре ж'ене*, *џол'еме к'уќе*.

Во образувањето на множината кај именките од среден род се обопштила наставката *-иња*: *йрас'иња*, *мач'иња*, *мор'иња*. Само во најсеверниот појас именките од ср.р. на *-е* множина образуваат со наставката *-ики*: *к'учики*, *й'илики*, *йр'асики*, *иш'елики*; *ишањ'ирчики*.

На поголемиот дел од овој говор се чува разликата меѓу општата и номинативната форма кај одушевените именки од м.р. на консонант: *чов'ек* – *чов'ека*. Во селата од десната страна на Крива Река (од Градец и Конопница до Жидилово и Кркља) овие именки немаат општа форма.

Интересна е и општата форма кај личните имиња од машки род што завршуваат на *-о* и *-е*: *йр'ашај џа/џо М'илеи'е*, *Б'ошкoi'е*.

Кај именките од ж.р. се разликува општата од номинативната форма; во градскиот говор и во селата од левата страна на Крива општа форма, која завршува на *-у*, имаат само личните и роднинските имиња (*в'икни-џу Вел'ику*, *р'ечи на-м'ајку-йи*); во крајните северни села и во Славиште општа форма имаат сите именки (*к'ажи-ву на-*

'Анџу, з^наеи-ли-џу м'оју м'ајку, и^и'ури-му веч'еру); североисточните села не познаваат ваква форма (сре^ии^на-џу Васка, р'ечи на-м'ајка-и^ии).

Заменките се среќаваат во две форми – номинативна и општа, а дативниот однос се изразува со предлогот *на*: *на-и^иебе и^ии-в'икам, на-в'ас ви-д'авам*.

Заменските форми *њеџа, џа/неџа, џа*, наспрема *њеџо, џо/неџо, џо* во селата од десната страна на Крива.

Во областа на глаголот има повеќе специфичности, ќе споменеме само некои од нив.

Честата употреба на суфиксот *-е* за образување на деноминативни глаголи: *бел'ее (се), оздрав'ее, ослей'ее, оџрозн'ее*.

Образувањето на аористни форми од несвршени глаголи е вообичаена појава, сп.: *вик'а, им'а, нос'и, од'и, чек'а*.

Разлики на овој терен има во образувањето на формата за 1 л.едн. презент. Наставката *-м* е пораширена; наставката *-у* се јавува кај глаголите од *е*- и *и*-група во крајните северни села и во Слависте.

Множинската наставка за 1 л. *-мо* се јавува на пошироката територија; *-ме* се јавува во селата од десната страна на Крива Река.

3 л. мн. презент се образува со наставката *-аи* (*-аи*и); во крајните северни села има наставка *-в*: *'иџрав, н'осев, сеч'ев*.

3 л.мн. аорист во крајните северни села се образува со наставката *-и*: *р'екои*, *дојд'ои*, наспрема *-а* (*рекоа, дојд'оа*) на останатата територија од кривопаланечкиот говор.

Во крајните северни села се среќава и партиципската наставка *-ја*: *д'оија, вик'аја, 'еја*, наспрема *-л(л)* на останатата територија од кривопаланечкиот говор: *дои'а^л /дои'ел, вик'ал (-л), јал*.

Сложените глаголски форми со *има/нема* не се многу чести.

Синтакса. Поголем број синтаксички особености кривопаланечкиот говор го поврзуваат со источното наречје. На пр.: употребата на кратките заменски форми зад глаголот, особено во почетокот на реченицата, градењето на простата прашална реченица со партикулата *ли*, изразувањето на посесивност со предлогот *на* и сл.

Впечатливо е и нередовното удвојување на објектот, особено во случаите кога се работи за објект претставен со именка. Сп.: *зайв'ори џ'амой, ои'вори вр'аи^иаи, џоздрави баба/у-и^и, з'еми-си и^иеџличейо*.

ТЕКСТОВИ

Кр'ива Пал'анка

Дво'ица буд'али

Биле-си едни м'ајка и т'атко, буд'али. А им'але многу п'аметна и 'убава к'ерка. К'ерката се-ожен'ила п'одалеко, у-друго с'ело. И многу време, 'они не-ишл'е на-г'ости, н'икој н'е-ги вик'ал, дека-буд'али. Ед'ан-д'ан т'аткото р'екол на-жену-си: „Ајде м'ори, ж'ено, д'идемо на-г'ости при-к'ерката.“ „Е па 'ајде.“ Стан'але, обл'екле-се, оправ'иле-се, отишл'е. К'ерката к'ат-ги-вид'ела ј'оште од-вр'ата, стр'а гу-фан'ало, 'ама н'ема што да-прав'и. А з'етот-се-па зарадув'ал многу, б'аба и д'едо дошл'е на-г'ости. И к'ат-дош'ал з'етот, р'адосан, р'адосан, г'ости му-дошл'е, б'аба и д'едо. И к'ерката нем'ала што да-прав'и, 'ама ку'тала. И наведн'ал-се он, ај р'екал, ж'ено, м'алко да-ме-поп'оскаш по-глава. И 'она га-попоск'ала. Па вечер'але и си-легн'але. И к'ат-си-легн'але, м'ужот вик'ал на-ж'ената: „Ади, вид'е-ли, м'ори, вид'е-ли. Дојд'е з'етот, к'ерка-ми испоск'а-га, а кок'ошките н'е-ги испоск'а. Све п'рат, цел ноќ, еве, н'ие не-м'ож да-сп'иемо.“ „А, реч'е, тој е л'асна р'абота. Ај с'ак ќе-си-накл'адемо н'адвор ед'ан-'огин, све ќе-им-ги-в'ашките поп'аримо.“ Накл'але-си 'огин, и гм'урнат едн'а у-кот'алот, гм'урнат друг'а, исфрл'иле-ги у-кокош'арник и легн'але-си. У-кокош'арник, тр'упови кок'ошки. К'ат стан'ала, к'ерката, к'ат вид'ела... „А, р'екла, ов'ој м'оите буд'али са-прав'иле.“ Почн'ала да-в'ика на-м'ужа-ву: „Ајде да-с'идат.“ „Как'о, ж'ено, 'они сефт'е, дошл'е, б'аба и д'едо на-г'ости и да-с'идат.“ И д'обро, да-с'едат, да-с'едат. Дош'ал друг'иот д'ан, он дуќанц'ија бил з'етот, 'она, ж'ена-му, собл'екла-му конд'ури, разврж'ала-му в'рчките. И 'они, к'ат-си-легн'але м'ладите, па

ж'ената: „Виде-ли, бе, виде-ли, рече, ад'и, на-з'етот соблече конд'урите, а на-к'озите нека да-им-ги-соблече. Ев'е цел-ноок т'упат, туп-туп, н'ие не-мож да-засп'иемо.“

„Е л'асна работа, рече. Сак ке-им-ги-соблечемо. Дај по ед'ан-ч'ук.“ И т'апара-т'упара, т'апара-т'упара, св'е тој н'огите, ч'апанките им-ги-склац'але. И саб'але, к'ат-да-ст'ане к'ерката, што да-в'иди, к'озите – куп. Пачн'ала п'а да-в'ика на-м'ужот: „Да-с'идат мајка-ми и т'атко-ми.“ И он: „Не м'ори, ж'ено, како ке-с'идат, дошл'е на-г'ости, да-с'идат.“ И тр'екиот д'ан, он п'а к'ат-дош'ал, дон'ел едно-ш'ише лив'анто, старовр'емски м'иризот се-вик'ал лив'анто. И м'ужот и ж'ената зем'але и си-се-намириш'але дво'ицата, а бабата и д'едото н'е-ги намириш'але. И к'ат-си-легн'але, 'они п'а, рече: „Виде-ли, виде-ли, з'етот донесе лив'анто, 'они си-се-намириш'аа, а на-нас некеа да-дадат ич.“ „А, рече, н'е-се, д'едо, сек'ирај, ја знам ед'ан пун куп, н'ие ке-си-се-с'ак намаж'емо.“ А 'оно да-ти-биде катр'ан у-ед'ан-к'уп, 'они си-се-мачк'але, мачк'але дво'ицата, па си-легн'але. И се-залеп'иле за-ч'ергата. Саб'алето, к'ерката чек'ала, чек'ала, н'ема-ги да-ст'анат. Што им-стан'а. Улегн'ала, што да-в'иди. Како-г'аврани ц'рни, у-кр'евет л'егат. „Шт'о-сте, бе, такв'и?“ „Е, рече, шт'о-смо такв'и. В'ие н'е-ни дад'оте од-лив'антото. Па н'ие си, рече, најдо'мо, па си-се-намаж'амо.“ „М'ори, тој лив'анто-ли-е, м'ори?! Катр'ан!“ „Е па, н'ие си-се-намаж'амо. Па накл'аде 'огин, па разл'епи, изм'ие, ур'еди и к'ат-дош'ал м'ужот на-руч'ок, 'она му-в'ика: „М'уже, или 'они од-кука, или ја. Па сак как'о с'акаш.“ И он што ке-пр'ај, зем'ал, с'ас-ш'ака, так'а, напун'ил една-ш'ака жут'ици и им-ги-дава и в'ика: „На-ви-ги ов'ија п'ари, да-ви-се-најдат.“ 'Они у-ц'еп н'е-ги став'иле, так'а ги-но'силе, у-рука. Пошл'е-си и цел пут си-вик'але: „С'ас ов'ија п'ари, што да-пр'ајмо? М'оре, ај да-си-купимо ед'ан-ов'ан што-му-т'ече мет и м'асло од-уста.“ И у-т'ој вр'еме, сретн'уват едно-овч'арче, п'асе 'овци, и р'екле: „Синко, за-ов'ија п'ари да-ни-дадеш ед'ан-ов'ан.“ И м'омчето почн'ало да-проб'ира најубаво. А 'они, вид'еле у-к'ош ед'ан записув'ал, па му-т'екле л'иги, и: „Е, р'екле, он'ај да-ни-га-дадеш, не друк.“ 'Оно, м'омчето, сос-ал'ал, овч'арчето, д'ало, зем'ало п'арите. Ов'ија нем'але трп'ение до-д'ома да-си-ојдат. По-п'ут закл'але, закач'иле на-едно-д'рво ов'анот, ед'ан от'ишал по-д'рва, друк по-в'ода, дошл'е куч'иња из'еле, собр'але-се муи на-к'рвот. И к'ат-дошл'е: „Е-и,

м'уите ни-из'еле, реч'е, м'есото. Дав'ија, к'идемо при-кад'ијата дав'ија да-правимо. Из'еле-ни-га.“ Отишл'е при-кад'ијата, рекл'е: „Господин кад'ија, реч'е, тој м'уите, дошл'е па св'е ни-из'еле м'есото. Закачимо ов'ан, изед'оа-ни-га. Да-д'адете к'азна, см'ртна к'азна да-д'адете.“ Кад'ијата реч'е: „Ако, см'ртна, н'ека-е см'ртна к'азна. З'емете-си по-едан-ч'ук и дво'ицата у-р'уки, куд'е в'идите м'ува, уд'арајте и... см'ртна к'азна.“

И 'они, још дом не-стигн'але, по-п'ут. Сед'еле на-едно-м'есто и на-ж'ената застан'ала на-н'ос м'уа. И 'она му-вик'ала: „Ади!“ И сас-п'рс покажув'ала дека-м'уа ву-застан'ала. И он сас-ч'укот, трааас! Обр'не-се б'аба, 'ојде. А он па од'ил, од'ил, од'ил, па на-едан-рит се-кач'ил, на-вр' рит, и там да-иде по-н'ужда, па кат-се-стрк'ал'а и он от'иде. И д'ома не-стигн'але сас-п'арите. Ни п'ари одн'еле, ни ж'иви остан'але.

Поп и мир'јанин

Сретн'але-се на-п'ут едан-мир'јанин и поп. У-ст'аро вр'еме мир'јани се-вик'але, онак'а чов'ек, мир'јанин – правосл'аван. И од'иле, од'иле, приближув'ало-им-се едно-вр'ло гол'емо. Т'ај мир'јанинот вик'ал на-п'опот: „Ајде бе, д'едо, да-се-ј'аамо.“ И он: „Как'о бе, реч'е, да-се-ј'аамо?“ „Е па так'а, да-се-ј'аамо.“ „Б'ива-ли, реч'е, ти м'ене, поп, да-ме-ј'ааш?“ И он ук'ут'ал. Прошл'е вр'лото, дошл'е до-една-н'ива мн'ого 'убава. 'Убава, 'убава н'ива. И п'а мир'јанинот вик'ал на-п'опот: „А бе, д'едо, ов'ај н'ива, здр'ава-ли-е, из'едена-ли-е?“ „А бе, реч'е, как'о из'едена н'ива? Па ти не-в'идиш-ли какв'а-е 'убава? Здр'ава-е.“

И тој прошл'о. Дошл'е до-една-ц'рква, там им'ало 'умрен чов'ек и п'опот треб'ало да-га-оп'ое. И му-вик'ал: „Ај ч'екај-ме (на-една-стр'ана ишл'е) па заедно ќе-идемо.“ И ов'ај га-чек'ал. И кат-свршил оп'евлото и он рек'ал: „Д'едо, чов'екот ж'ив-ли-е, 'умрен-ли-е?“ „А бе, реч'е, как'о жив чов'ек, 'умрен је.“

И тој прошл'о. И кат-прошл'е покрај попов'ата к'ука, п'опот му-вик'ал: „Ајде, р'екал, 'оди да-ми-погост'уваш.“ А п'опот бил сам, им'ал с'амо к'ерка. И пречек'ала-ги к'ерката што-ги-пречек'ала, и на-поод'ење, он р'екал: „Е, д'едо, ти такв'а 'убава к'ука 'имаш, ама оц'акот ву-е-кр'ив.“ А к'ерката р'екла: „Ако-е оц'акот крив, ама-

пр'аво т'егли.“ И отишол-си мирјанинот. П'опот к'ат-се-врн'ал с'ас-к'ерката д'ома и вик'ал: „Ам'ан, ов'ај д'ан од-ов'ај чов'ек. На-вр'глава ми-се-кач'и.“ „Зашт'о бре, т'ате, зашт'о ти-се-кач'и?“ „Па т'е так'а, реч'е, ти зн'аеш тој фил'ан вр'ло какв'о-е, он в'ика да-се-јаамо. Как'о-ке-ме он м'ене јаа?“ „А бе, т'ате, он н'е-ти-е р'екал да-се-јаате; да-се-надјав'уετε с'ас-д'уми. Ти да-к'ажеш н'ешто, он да-к'аже и да-га-из'одите вр'лото п'обрзо.“ „Е па, реч'е, тој 'арно. Ама к'ат-дојд'омо до-т'ај па фил'ан н'ива, в'ика ж'итото зд'раво-ли-е, из'едено-ли-е. Е па как'о зд'раво-ли-е из'едено-ли-е.“ „Па и тој н'е-ти-е л'ошо р'екол. Ако е на-сиром'а он е зим'ал наз'ајмици, наз'ајмици, ке-ожн'ее, ке-ов'рши, м'ора да-вр'не и – из'едено-е, н'е-е ц'ело.“ „Па, реч'е, па на-гр'обишта. Чов'екот, в'ика, 'умрен-је или жив? Е па как'о жив чов'ек ке-зак'опат.“ „Па и тој н'е-ти л'ошо р'екал. Ако си га ти на-живот'а причест'ил, исповед'ал, он је жив на-он'ај свет, ако не – 'умрен-је.“ „Е па, реч'е, д'обро мори к'ерко, ај св'е тој, ама шт'о-па м'аана најд'е на-к'ук'ата?“ „А бе, реч'е, т'ате, па он не на-к'ук'ата, он ме-вид'е м'ене 'убава ама-н'осот ми-е-кр'ив. Зат'ој реч'е дека-оц'акот крив. Ама па ја му 'убаво рек'о. Кр'ив-је, ама пр'аво т'егли. Те тој е р'абота, н'е-е н'ешто недоразб'ирање.“ И так'а, к'ерката бил'а п'ом'удра од-т'аткото.

Прдл'ивата сн'аа

У-ст'аро вр'еме у-едно-с'ело живе'але-си св'екар, свек'рва, син и сн'аа. Ама сн'аата бил'а мн'ого прдл'ива. И ед'ан-д'ан, свек'рвата отишл'а по-ст'ока, сн'аата ми'ејк'и с'удови, прдн'ала. И п'окре н'ујзе им'ало н'екое т'еле. И гу стр'а бил'о т'елето да-не-к'аже на-свек'рвата. Што ке-пр'ај, зем'ала што-нос'ила н'аниз с'ас-алт'ани, симн'ала од-ш'ија, став'ила на-т'елето. Дошл'а свек'рвата по-едно-вр'еме: „А м'ори, реч'е, сн'ао, шт'о-си уки'тила ов'ој т'еле?“ „Е м'ори, м'ајке, ми'ејки с'удови, прдн'а. Па-ме-стр'а т'елето да-н'е-ти к'аже на-т'ебе, па га-закит'и.“ „Е, реч'е, ај па и ја да-га-зак'итим, ке-к'аже на-св'екра-ти.“ С'имне и 'она н'ујниот н'аниз с'ас-алт'ани, д'ае на-т'елето. Едно-вр'еме, дош'ал св'екарот: „А бре, ж'ени, шт'о-сте-га ов'ој т'еле ов'олку уки'тиле?“ „Е па, реч'е, прдн'ала сн'аа, да-не-к'аже на-м'ене, уки'тила-га. Па ја га-уки'ти па на-т'ебе да-не-к'аже.“ „Е, реч'е, ај па и ја да-га-ук'итим.“ Извад'ил едно-к'есе с'ас-п'ари и

он га-закит'ил т'елето, да-не-к'аже па на-с'инот. И к'ат-дош'ал с'инот, к'ат-вид'ел, т'еле ук'итено с'ас-н'анизи, с'ас-к'есе п'ари. „А бе, реч'е, шт'о-сте-га ов'ој т'еле ов'олку нажит'иле?“ И 'она свек'рвата: „Па, реч'е, сн'аа ми'ејки с'удови прдн'ала, па да-н'е-ми к'аже т'елето, 'она га-закит'ила, ја га-закит'и, т'атко-ти га-закит'и да-не-к'аже на-т'ебе.“ „Е, реч'е, буд'али н'иедни, ја, реч'е, такв'и буд'али не-с'акам. Н'ема да-ве-ут'епуем, ке-ве-ост'ајм да-жив'еете, ја к'идем по-св'ет. Ако-н'ајдем н'егде п'обуд'али, ке-се-в'рнем, ако не, н'е-се в'р'кам.“ И пош'ал, у-св'ет пош'ал. Од'ил, на-едно-м'есто, од'ил, од'ил, гл'еда – едн'и с'ас-в'ила ор'аси кач'уват на-т'аван. Кач'уват, кач'уват... „Што бе пр'ајте?“ Добард'ен им-р'екол. „Дал-ти бог д'обро. Ев'е ор'аси кач'увамо.“ „А бе так'а-ли ор'аси се-кач'уват? Д'ајте една-вр'ека.“ Кач'ил-им ор'асите на-т'аван, 'они му-д'але, напун'иле-му и на-н'ега вр'ека с'ас-ор'аси. Пош'ал-си п'онатамо. Од'ил, од'ил, гл'еда едн'и изн'асат теп'сии. Иск'ачат на-сл'анце с'ас-теп'сија, т'рчат ун'утра. Иск'ачат, т'рчат ун'утра. „Што пр'ајте, бе?“ „Па сл'анце у-к'ука ун'асамо.“ „А бе, так'а-ли-се сл'анце у-к'ука ун'аса?“ „Е па ун'асамо, т'е-га сл'анцето гр'ее.“ „Дај ја, реч'е, ке-ви-ун'есем сл'анце у-к'ука, д'ајте-ми една-т'есла.“ К'ачи-се г'оре на-б'аца, отв'ори-им на-п'окрив една-д'упка, сл'анце им у-к'ука улегн'ало. Д'але-му п'ари, продуж'ил нат'ам. Од'ил, од'ил, до едно-м'есто, гл'еда – нев'еста в'одат, ст'ојат, ч'екат, младож'ења га-н'ема. Младож'ења се-кач'ил на-кр'ов, д'оле ш'ират пантал'они, пат'ури, у-ст'аро вр'еме пат'ури нос'иле... и... „Што-пр'ајте, бе?“ „Па ев'е, ч'екамо-га да-р'ипне, да-обл'ече пат'урите.“ „А бе ке-га-ут'епате. Сл'егни бе ти д'оле!“ Сл'егн'ал младож'ењата, обл'екал-га. Д'але-му п'ари, д'але-му бовчал'ак, дарув'але-га и продуж'ил-си п'онатамо.

Од'ил, од'ил, дош'ал до-ед'ан-б'атл'ак. Гл'еда у-б'атл'акот ед'ан б'рка-ли, б'рка, 'оди по-н'ега, б'рка... Рек'ал ов'ај н'ешто е загуб'ил. З'еме и он се-расобл'ече, и он ул'аза, б'рка, б'рка... досад'ило-му-се. „А бе ч'овече, што ти загуб'и у-ов'ај алам'ач-булам'ач?“ „А бе, реч'е, побр'атиме, да-си-жив и здрав. Па ја три г'одини на-печ'алба б'е, тој науч'и, алам'ач-булам'ач. И дојд'о до-овд'е и га-загуб'и. Да-си-жив и здрав.“ И ов'ај, 'удри-му ед'ан-к'ут'ек и на-н'ега и си-се-в'рне д'ома и р'ече: „Е, реч'е, им'але-сте к'асм'ет, па од-в'ас п'обрл'и-ви им'ало на-в'екот. И так'а, остан'але да-си-жив'еат св'ите ср'еќни.

Кажување

До'оди една-ж'ена и в'ика: „Да-ми-нап'равиш, в'ика, т'етко, прат'ија-ме.“ В'икам, па д'обро м'ори с'ине, дон'ела-си мет, а рен... Па н'емам, реч'е, да-га-нап'равиш. В'икам 'ајде... И ојд'е по-р'ен, донесе п'осле, по-н'екое в'реме рен, и ми-в'ика на-м'ене: „Ама ти с'игурна-ли-си д'ека д'етето н'ема да-ми-га-отр'уеш с'ас-ов'ој?“ Р'еко, д'обро м'ори д'ушо, ти ако-м'ислиш д'ека ја ке-ти-га-отр'уем, ти н'е-га д'авај, ја не-с'акам, з'еми-си-га ев'е м'едот и 'иди-си. Ја не-п'равим за-отроф, ја н'е-сам п'равила за-д'руги, ј'а-сам п'равила на-м'ое д'ете, на-м'оја м'ајка и на-комш'иски, к'ои са-ме-помол'иле, на-св'ите сам-п'равила и до-с'аќ н'е-сам н'икога отр'ула. А, р'еко, па ти ако-н'емаш в'ерба, з'еми-си. 'Она н'ишто, остав'и-га.

До'оди по-печес-д'аѓа, з'ашто тр'еба да-се-р'енда тој, да-се-нап'рај, дојд'е, ја дад'о-ву т'егличето. „Ама, реч'е, ов'ој м'ојот-ли-е мет, или ти ми н'екој друк мет став'и? Ј'а 'ако-си-га п'а отр'уем д'етето.“ Ја, погледн'а так'а, ж'ено, рек'о, сл'ушај! До'оди-ми..., ја, рек'о, д'оста сам н'е-изб'ухлива, 'ама, рек'о, да-з'еем па да-те-иск'арам преко-вр'ата. М'ори ја н'е-сам за-мајтап, м'ори с'инко, рек'о, н'е-сам за-мајтап. Дај, р'еко, т'егличето, с'аќ ке-ти-га-исп'разним, 'имаам мет, ке-ти-с'ипем к'олко ти-б'еше мет, па 'иди-си, н'е-ми дос'аѓај, р'еко, 'иди-си. Зем'а-га, каж'а-ву как'о-да-га-д'ава, по-едн'а лаж'ичка на-д'аѓа, на-м'али д'еца к'олко м'оже п'омалку. И тој 'одма исч'исти, ом'екне... Ј'а-сам с'ас-т'ој баба-Св'езду лекув'ала. Ф'ала нем'а, с'ине, да-ми-р'ече. Ја н'е-сам за-н'ишто. П'осле в'икам на-т'ај ж'ена што-гу-прат'ила, в'икам: „М'олим-те, Д'есе, в'ише нем'ој такв'и да-ми-п'раќаш.“ Па ја, в'икам, н'есам ни д'октор, ни не-зн'ам што, ја од-д'обра в'ол'а... А м'ене-ми т'олко тој см'ета на-'очите, л'ути-ми р'енот, ј'а-сам с'ас-'очи, ос'умдесе и д'евет п'осто сам н'еспособна. И п'равим да-пом'огнем, и крај на-к'раишта, 'она те-вр'еѓа д'ури, вр'еѓа-те.

А р'екла: „Е па, 'арно му-дојд'е на-д'етето, 'ама т'е ја не-забакар'и да-'ојдем бере-ф'ала да-ву-к'ажем.“ Ете-так'а ти-в'икам. И што-ву-га-п'рави, ја н'екем п'ари, с'ине, и 'она дад'е-ми м'асло. А до-т'аќ ун'укот не-б'еше јал м'асло. И к'ерка-ми в'ика: М'амо, да-га-п'р'обамо, да-в'идимо какв'о-е ов'ој м'асло. П'р'обајте-га, рек'о, с'ине.

Жената га донесе, рече пресно-е, тазе, донела-га мајка-ву. И унучето еве-га два д'ана ручка и вика: „Б'або, к'одко е-убаво.“ „Па 'убаво-е, рек'о, с'ине.“ Татко-му не-руча, он селско д'ете, м'асло не-ст'аља у-уста. Ни-па сака, на-пример, да-напр'ајмо качам'ак с'ас-м'асло. А ја сакам и к'ерка-ми сака, а он неке. И не-ти зг'одно... как'о да-пр'ајмо, к'одко д'уши смо, па да-пр'ајмо башк'а. Унукот вечера и му-вика: „А бе т'ато, к'усни.“ Неке. До-т'одко... ја не-знам. А сал'амите, па сал'амите поарни-ли-са, с'ине. Ручаш, не-знаеш какв'о-е, шт'о-е, од-све збират... Жив'от...

Магдал'ена Ник'оловска,
род. 1934 г. во Крива Паланка

с. Огут

Кажување

Ќе-ни-интил'ирав за-Буг'арију. И тер'аше-ни до-Лесн'ицу д'оле ни-тер'аше. Рекоше до-реку да-сл'егнеш. Ми сл'егомо до-реку, ја и још ко'и смо-бил'и, још-неки. И до-Лесн'ицу ни-тер'аше. От'уј ни-врат'ише, из-Лесн'ица, ќе-ни-тер'ав за-Ќустенд'ил. Ајде, за-Ќустенд'ил; у-Пал'анку, м'оре у-Град'ац-ли ед'ан-н'ок прелег'амо, у-шк'олу. Ај по'сле, сабалето, тер'аше-ни за-Пал'анку. От-Пал'анку, ќе-идете за-Ќустенд'ил, к'аже, па ќе-се-вратите. Кој тиказуе, в'ојска бугарска, остражила, све... Ми г'оли... ја ништа немаше, ни ал'инку на-м'ене (Е па, из-воден'ицу си-б'еше искочија и ви-збр'аше). Па от'уј, откар'аше за-Ќустенд'ил. Од-Ќустенд'ил, лег'амо-ли туј ед'ан-н'ок, от'уј збр'аше за-Софију. Откар'аше-ни за-Софију. У-Софију н'има леп н'има с-леп. Црвен крс, туј, бог да-пом'оже, даваше-ни нешто тањирчики, нешто... ми н'имамо тањир, н'имамо каш'ику. Дадоше лебац и нешто там дадоше чорб'ицу. От'уј, збр'аше за-Д'обруцу. У-Д'обруцу па там откар'аше-ни, т'амо ни-распоредише по-селата, кој куде да-иде. И ја у-неко село Кас'аб, он'и га-викаа Кас'аб. И откар'аше-ни и распоредише по-газде. Тебе пет'ина, м'ене шест'ина, на-ов'ога дво'ица, тро'ица, све так'ој распоредише-ни у-тија домак'инста; газд'аши там тија

добрудански крај. У-тија г'азде помин'амо д'обро, чув'аше-ни.
 Работ'имо, р'ецимо чуваш кр'аве, к'оњи, едно-друго, 'оремо,
 п'устимо с'ас-тија г'азде. Раб'отимо там у-сель'аке. П'осле, дојд'е
 вр'еме да-ни-п'уштив, он'и н'екако реш'ише, па с'ас-р'уска н'ека
 в'ојска б'еше... и збр'аше-ни от'ут, из-Буг'арију и до-гр'аницу ни-
 докар'аше и п'осле от'уј распушт'ише.

Тасевски Александар,
 роден 1914 г. во с. Огут

М'омче 'оди п'оза г'орје, м'омче 'оди п'оза г'орје,
 к'итка н'оси п'оза ч'алма, к'итка н'оси п'оза ч'алма.
 Па си-'иде по-план'ина, па си-'иде по-план'ина,
 па се-в'али на-друж'ина, па се-в'али на-друж'ина:
 ој друж'ино, в'ерни бр'ака, ој друж'ино в'ерни бр'ака;
 м'ене м'ома к'итку д'ала, м'ене м'ома к'итку д'ала,
 све игл'иче и вел'иче, све игл'иче и вел'иче;
 а најв'ише з'елен здр'авац, а најв'ише з'елен здр'авац.
 Н'е-л'аш, н'е-л'аш, м'оре м'омче, н'е-л'аш, н'е-л'аш бре г'ав'олче;
 ти си к'итку с'амо бр'ало, ти си к'итку с'амо бр'ало;
 с'амо бр'ало по-план'ине, с'амо бр'ало, по-план'ине;
 по-план'ине, по-град'ине, по-план'ине, по-град'ине.

.....
 та што си т'олко б'ело црв'ено,
 б'ело црв'ено, т'анко вис'око?
 Д'али дунг'ери сн'ага дел'али,
 д'али дунг'ери сн'ага дел'але;
 Ѓ'ели терз'ије 'уста кро'или,
 Ѓ'ели терз'ије 'уста кро'иле;
 Ѓ'ели срм'ари к'осе срм'или,
 Ѓ'ели срм'ари к'осе срм'иле?
 Нит са терз'ије 'уста кро'или,
 нит са терз'ије 'уста кро'иле;
 нит са срм'ари к'осе срм'или,
 нит са срм'ари к'осе срм'иле;

нит са дунѓ'ери сн'ага дељ'али,
 нит са дунѓ'ери сн'ага дељ'але;
 но сѧм си 'арна м'ајка им'ала,
 но сѧм си 'арна м'ајка им'ало;
 па ме је м'ене л'епо ч'увала,
 па ме је м'ене л'епо ч'увала;
 пр'есно ме мл'еко м'ене п'оила,
 пр'есно ме мл'еко м'ене п'оила;
 р'ујно ме в'ино, в'ино б'ањала,
 р'ујно ме в'ино, в'ино б'ањала;
 гр'утка ме ш'ик'ер, ш'ик'ер р'анила,
 гр'утка ме ш'ик'ер, ш'ик'ер р'анила;
 вр'уки ме с'имит, с'имит р'анила,
 вр'уки ме с'имит, с'имит р'анила;
 з'атој сѧм т'олко т'анка в'исока,
 з'атој сѧм т'олко т'анка в'исока,
 т'анка в'исока, б'ела црв'ена,
 т'анка в'исока, б'ела црв'ена.

Кажување

Он си-б'еше у-Буг'арију, интил'иран, а ја што-с'ѧм пропат'ила
 овд'е, и пл'ачк'аше-ме Б'угари, и тер'аше-ме нат'ам-нав'ам; аљ'ине
 смо-кр'или, што-е им'ало у-к'уку св'е сам-изн'ела по-дол'ине; он'о
 в'ојска до'оди, скенц'етев-ме м'ене, к'ат-ме-скар'аше онд'е нат-к'уку
 Б'угари, па: „Б'ѧлке, кад'е-ти-је м'аш?“ И ја в'икам: „Па у-Буг'а-
 рију.“ „А-а, у-Буг'арију!“ „Е, па, р'еко, интил'иран у-Буг'арију.“ „А-а,
 б'алка србом'анска, да-еба м'амката србом'анска, с'ече србом'анка,
 с'ече, а ќе-к'аеш м'ајка Б'ѧлг'арија, а не у-Буг'арија.“ Па дај п'исма,
 па т'уа по-избу рак'ију точ'ише, тој аљ'ине б'ели исфрл'але, едно-
 др'уго, т'ешко смо-проод'или. Па пр'ојдев н'еки, исп'итују-ме,
 исп'итују, па шумкац'иите т'уј-ли-са? А ја в'икам: „Н'ема.“ „Как'о да
 н'ема? Наќ'ѧс к'олко д'уши лег'аше куде-т'ебе шумкац'иите? Н'е-ли-са
 дваесе д'уши?“ „Па, р'еко, лег'аше.“ „Па што-н'осев?“ „Па, р'еко,
 како-в'и што-н'осите и он'и н'осев, п'ушке, едно-др'уго.“ „Д'ека
 л'егав, у-твој'ата к'ѧшта ели у-пл'емња? Мун'ицијата т'уј-ли-е?“ Ја
 в'икам: „Ма н'ема.“ „Ај да-ву-се-зап'али пл'емња.“ И ја: „Па

запалете, р'еко, ако-има да-п'уца мун'иција, ј'а-сам кабаат, ако-не, па ви ќе-сте-кабаат.“

Каква в'ојска не-е проод'ила овд'е. Бугарска, партиз'ани, др'ажевци. Триста ч'уда смо-вид'ели, б'оже! Едн'и про'јдев, др'уги до'јдев. И ја сам'а и едно-дет'е три-г'одине, едн'о не-маше ни г'одину. Та сам-пат'ила, пат'ила, м'лого е т'ешко бил'о. Навечер затв'ору к'уку, не-ма ништо, а најутро к'ат-ке-отв'ору к'уку, трагови, трагови око-ло-к'уку. Туј, и др'ажевци ме-скенцет'ише, доод'ише туј... Па кад'е-е, па зашт'о-е отиш'еја у-Буг'арију, па зашт'о... Ја викам: „Па сила га-е-откар'ала.“ Па дај овој, па дај он'ој, па... м'лого смо-пат'или на-тој вр'еме. Рек'ију едно-б'уре седамдес'е 'ока испушт'или, ч'утурке пун'или... Ма и кош'уље и скут'аче беа нос'или, и тр'иста ч'уда... Една-кош'уља скр'оена б'еше и тој так'ој одн'еле-гу нешиену. Едну-кош'уљу одовд'е ицеп'или тој пр'едњиштето в'езено одн'ели, а он'ој курд'ију најдо-гу на-ср'ет'избу фр'ена.

Една-бука так'ој вис'ока, а озд'ол ш'упља. Па на-едно-ј'уже сам-наврз'ала, наврз'ала, па нос'и у-дол'ину, у-т'ај к'орен наб'и, м'оре слан'ину... та сам-коп'ала и слан'ину и м'есо и ж'ито по-дол'ину сам-кр'ила, ц'акови... Е б'оже, не-м'ож да-ти-кажу што-е бил'о. И ја сам'а и две-дец'а, едн'о три-г'одине, едн'о половин г'одина.

Ја сам мисл'ила, в'икала-сам – ама да-ост'ану ж'ива и да-зн'ам нешто, да-имам п'амет. Сам'а, к'ат-се-нап'уни к'ука, и с'оба, в'ојска, и ја сам'а како-ст'ап. Н'икој не-ма. Н'имам свекр'ва, н'имам св'екра. Што-с'е-е, д'ушо, пат'ило м'оре-е! В'ашке, в'ашке, па тој дев'ојче... мал'ецко, п'уно. Па партиз'ани... ја рог'ожа бе пл'ела од-сл'аму... св'е 'окол на'окол у-с'оба (ов'ај мал'ецка, тај гол'ема с'оба б'еше), па партиз'ани, по-дваесе-тр'иесе чов'ека ќе-л'егав на-к'аске. Па ја в'икам ... и он'о с'нек, с'нек, ја дрв'а не-мам, ов'ај интил'иран у-Буг'арија, а ја т'ија две-дец'а и ја; 'овце, гов'еда, коњ, св'иње... И в'ика: „Кл'ади... друг'арице, л'ожи в'атру!“ „Па с'а-шт'о, в'икам да-га-л'ожу, к'ат-не-ма...“ „Кр'ши плот'ине, едно-др'уго.“ „Ама, в'икам, дек ќе-про'јду од-в'ас, дек ќе-про'јду к'ат-не-м'ожу.“ „Гази преко-ноге, преко-гл'аву, с'амо л'ожи в'атру.“ И разб'ој бе тур'ила да-тк'ају, исфрл'ише у-к'уку и разб'ој... и м'ене ед'ан: „Ти друг'арице, там,... и кол'евкуту изн'есете.“ А ед'ан р'ече: „Не, кол'евку не, р'ече. Кол'евка и друг'арица туј ќе... как'о кол'евку ќе-изн'есемо.“ Та туј се наред'ише, наред'ише све 'окол-на'окол, и легн'а едн'а партиз'ан-

ка одовут кол'евкуту, а ја отут. А партизани, све... Ед'ан-гол'ем човечина до-мене легна отут, ед'ан до-еднога. И ја... т'уру н'огете врз-неговете н'оге, н'ема дек да-ги-т'уру. Утрн'еле-му н'ему, он ги-т'ури врз-моите н'оге. К'ат н'а'утро да-развију дет'ето, он'о в'ашке бре, в'ашке, како-вр'ане. Па се-ч'ешлав туј он'о пада... Ја ен-п'ут р'еко: „Ам'ан бре, р'еко, л'уди, па зашт'о так'ој работите, р'еко. Л'еп-сам размеси-ла да-п'ечу и за-в'ас и за-м'ене, а р'еко, а ви в'ашкете туј... н'ели ќе-подб'ерев.“ „Па и нас-ни 'едев.“ „Па и вас ви- 'едев, ама, н'адвор иск'очете, па се-ч'ешлете, в'икам. Па 'идете и на-д'руго м'есто, в'икам, ели-в'идите дека-не-м'ожу ја сам'а овд'е.“ „Там, в'ика, к'ука б'олна.“ „А в'икам, к'ука н'е-е б'олна, но жен'а ако е б'олна.“ Та сам-пат'ила, пат'ила, и од-партизани... Дод'уша л'ошо не-са-ни рекн'але партизани. Али за-д'руго, и он'и туј... да-ни-д'адеш ед'ење, да-ни-д'адеш пи'ење, да-л'егав...

Докарув'аше, докарув'аше ј'аганци овд'е, та на... д'оле до- к'уку, па кл'аше... Вол'ови д'оле из-Добровницу докарув'аше закл'аше... Ама п'уцат т'амо откуде-Преслап, и он'и в'икав: „Ет'е ги Б'угари...“ Ј'аганци кл'аше, он'о кр'ф, едн'о овд'е, д'руго онд'е, ц'ело н'ивче б'ари. И ја р'еко: „Ам'ан, л'уди, зашт'о ов'ој работите, р'еко. К'ат-ке-д'оев Б'угари, м'ене ќе-ут'епав, ем ќе-да-зап'алев, ем... што-н'е-ги пот'ерате на-д'руго м'есто...“ Кл'аше, кл'аше, та ед'ан-к'ош к'оже збир'а, збир'а... Ја в'икам: „Ам'ан, куд'е-ку с'ак к'ат-ке-ги-зат'ечев.“ А ед'ан в'ика: „Ушт'ави, ушт'ави па си-иск'уби в'уну.“ А ја в'икам: „Как'о ќе-иск'убу ја в'уну, см'ем-ли ја.“

Два-в'ола из-Добровницу к'ат-докарув'аше, не-са вол'ови... ед'ан жут, ед'ан зел'ен. Донес'оше-ми-ги у-к'уку, два-три-д'ана стој'аше, та тој бр'ашно што-имаше, потоп'и кр'ф, едно-д'руго... Ма ја што-с'ам прекар'ала ... Ов'ај га н'емаше, у-Бугарију б'ешс интил'иран, а ја ј'адна... па прегор'е. Умир'а, умир'а од-м'уки, од-стр'а, од-едно-д'руго, па што-к'е б'иде, нека-б'иде.

Тасевска (род. Пешевска) Љуба
родена 1913 г. во с. Огут

с. Кон'опница

М'ајка и к'ерка

Им'ало една-м'ајка и род'ила-си една-к'ерка. И п'осле м'ајката умр'ела. Таткото д'овел др'уга жен'а. Дошл'а м'акеата и зем'ала едно-р'уно ц'рна в'уна и едно-р'уно б'ела в'уна. Ц'рната гу-дал'а на-ов'аа к'ерка, зат'ечената, а б'елата на-њ'оњата к'ерка. Њ'оњата к'ерка гу-пр'ала б'елата в'уна и гу-испр'ала. А др'угата гу-пр'ала ц'рната в'уна, пр'ала, пр'ала и н'икако да-гу-исп'ере. Почн'ала да-пл'аче и да-в'ика:

– О, б'оже, ств'ори-ме една-м'ечка, у-пл'анина да-си-идем, св'ите од-м'ене да-се-пл'ашат.

И стан'ала м'ечка и отишл'а у-пл'анина.

Поп и г'ак

Им'ало еден-п'оп, една-попад'ија и еден-г'ак. П'опот иш'ал кад'е иш'ал и к'ат-ке-се-врн'ал д'ома не-мог'ал да-си-јад'е од-г'акот. Он св'е изиг'ал. И рек'ал:

– Попад'ијо, ај да-б'егаме н'екаде, од-ов'ај мом'ок не-м'ож да-се-жив'ее.

Зем'але по-една-вр'ека на-р'амо и пошл'е. Он мом'окот бил у-едн'ата вр'ека. Ишл'е, ишл'е и стигн'але до-едно-м'оре. Легн'але да-пресп'ијат. Легн'але, п'опот, па попад'ијата, па мом'окот. Околу срет ноќ п'опот се-разбудил и почн'ал да-в'ика:

– Попад'ијо, б'утај да-го-б'утнеме мом'окот у-м'орето.

Бут'але, бут'але и к'ат-ке-в'иди п'опот, он'а попад'ијата падн'ала у-м'орето. Он, мом'окот, си-стан'ал н'окот и си-легн'ал у-средина, м'еѓу п'опот и попад'ијата. И п'а ги-надитр'ил.

Б'адњи в'ечер

За-б'адњи в'ечер, зам'есиме-си в'ечерник, ом'есиме, з'елник ус'укаме, па се-наш'ари в'ечерникот, па си-ом'есат пог'ачка, у-пог'ачката т'урат ј'атка од-ор'а, т'ура-се гр'ааче, т'ура-се брст'инка, т'ура-се п'арка. С'еднат п'осле на-в'ечера, тој се св'е спр'ема, па

с'еднат на-веч'ера. Под'елят тој пог'ачката, напр'ет се-ост'ави на-Б'ога, па на-св'ите к'око-са-си ук'ук'њи у-к'ука; па се-прин'есе св'е, от св'е се-прин'оси на-б'ад'њи в'ечер – ор'аси, ј'абуки, рак'ија, в'ино, з'еље, от-св'е се-прин'оси, печ'енки печ'ат; св'е што-има, св'е се с'офра нап'уњи и св'е се-разд'ели – напр'ет от-пог'ачката, па од-веч'ерникот, под'ели-се св'е; изн'есат н'адвор (у-х'одник) па се-прекр'стат, зап'али-се св'ека т'амо, и тај г'аздата заст'ане, прекр'сти-се, прекл'оњи-се на-л'епчето. П'осле к'ат-да-улегне, н'екој одав'ат го-праш'уе: „Ј'асно-ли-е?“ „Ј'асно, нат-св'и к'уки ј'асно, над-н'аша 'облачно.“ От-тр'ипути так'а. И д'ојде от'ат, реч'е добров'ечер, он'и мур'еч'ат добров'ечер. И он: „Ф'али-ви-се Н'ова година сос-јар'енца, сос-тел'енца, сос-јаг'н'енца, сос- деч'иња...“ И п'осле гу-кр'ши пог'ачката, на-св'акого по-парч'е. На-ког'о ќе-се-падне п'арката, тај ќе-е-ср'екен тај год'ина.

Ѓурѓовден

Ѓурѓовден д'ојде, Ѓурѓовден пр'азник гол'ем, соб'ор 'има на-Ѓурѓовден. Саб'але ст'анат р'ано, 'идат к'итки си-дон'есат, зак'итат к'уки, зак'итат-си на-ст'ока, н'арот си-се-изм'ие р'ано; од-с'ирово д'рво скр'шат, зак'итат-си вр'ати, у-б'аача т'урат, на-ст'ока т'урат, зак'итат-си д'ека ни-л'ега ст'оката; саб'але р'ано ќе-изм'етат сос-кукур'ек, в'икат сос-кукур'ек да-изм'етеш к'ука; р'ано саб'але да-'идат да-се-изм'ијат; 'идат л'уљат-се на-др'ен да-бил'е здр'ави; оп'ашујат такв'а една-тр'ава дебел'ика се-в'ика; од-тај тр'ава т'урат на-кавдар'иња да-ни-бил'о д'ебело мл'екото, да-им'але ст'оката мл'еко; оп'ашат-се на-полов'ина сос-т'ај дебел'ика да-бил'е деб'ели и он'и; п'осле зак'ољат ј'аг'ње на-Ѓурѓовден, направат руч'ок, р'учат, па од-руч'ок зб'ерат тој к'оските, па одн'есат на-мрам'ињок, да-ни-бил'е... да-ни-фир'ее ст'ока. Кој сак'ал да-бил здраф, од-саб'але р'ано на-Ѓурѓовден тр'ебе да-'иде да-се-изб'ања у-в'ода, та да-бил здраф. Так'а сам-чула, так'а каз'уем и ја.

Јаќимовска (р. Јовановска) Ниса
род. 1932 г. во с. Конопница

с. Град'ец

Как'о се-спр'ема в'уната

В'уната се-спр'ема, пред'е-се, испр'еде-се за-осн'ова, осн'оват-го, там у-нав'ој да-одн'есат, на-кр'осно да-нав'ијат; зб'ерат-се ж'ени нав'ијат, па ќе-тк'ае кој'а ќе-тк'ае. Још 'утокот не-см'е испр'еле, ќе-испр'едеме 'утокот, зб'ерат-се ж'ени ув'едат у-н'ити; ај да-го-нав'ржеме, кој ум'ее нав'рже, кој не-ум'ее... Н'ие едн'аш чек'аме-гу свек'рвата два-д'а, он'а у-Пал'анка залег'ала на-г'ости, и н'ие не-ум'ееме да-си-нав'ржеме – ч'екаме. Он'а дојд'е и ај да-напр'ај там четв'орни н'ити за-кл'ашњи, да-ни-нав'рже, да-из'аткаме... Др'уго што 'има на-разб'ојот... пр'едњо кр'осно, па бр'до, набр'дило, па с'адњо кр'осно, па п'одношки, ов'ија д'оле што-се-г'азат (чет'ири п'одношки) он'и се-мењ'ават, соф'елька, па ц'ефките ги-м'отат, в'ечерно в'реме по-печ'ес нам'отаме... из'аткаме. Ноќ м'ного раб'отешеме, сос-в'идело, ноќ. Цел ноќ с'едешеме, а с'агајке не-мож да-сед'ат, а таќ сед'име. Иск'очи м'ојот св'екар в'иди по-м'ала, „Е, ж'ени, још там в'идело гор'и“. Ег'а п'усто ост'ане, до-к'ат ќе-гор'и; н'ие с'акаме да-л'егнеме, сп'ие-ни-се...

Ѓ'урѓовден

Па, Ѓ'урѓовден, ч'екат-го, ч'екат, 'идат по-к'итки да-бер'ат за-Ѓ'урѓовден, тр'авки... У-Пал'анка 'идат ж'ени... игл'ички, вел'ички, ѓ'урѓовд'анки бер'ат да-зак'итат к'ука, бут'ињка, в'ржат на-кавд'аре, све нак'итат. И за-Ѓ'урѓовден 'идат ж'ени на-Свет'а в'ода, да-се-изм'ијат, да-дон'есеме у-шиш'енце в'ода, да-ги-накр'миме 'овците, кр'авите да-накр'миме, да-изм'узем. Сеч'еме 'уши на-јагњ'енцата да-ги-бел'ежиме, та п'осле да-си-ги-позн'аваме, к'ат-ги-заг'убиме да-зн'аеме ко'е какв'о-е. И така', зак'итиме све... Он'и јад'ат кр'ма, н'ие 'уши сеч'еме, теч'е кр'в, бел'ек ни-т'уриме. И так'а за Ѓ'урѓовден.

За-Вел'игден па, ј'ајца м'астиме. Спр'емаме-се у-с'убота, пом'астиме ј'ајца, ј'утре Вел'игден. 'Идеме на-Вел'игден на-соб'ор, на-црква 'идеме, д'оеме, па се-зб'ерат на-Чук'ар, 'играт, п'ојат, па сос-м'астени ј'ајца дец'а се-кл'ацат; н'ие ст'арите п'оеме, 'играме. Ај

јутре дан па на-собор, омесиме погача, направиме тепсија м'анца, шише рак'ија, сирење, туриме у-торби, однесеме там, на-Велигден... Зберат-се м'ужи, све, седнат по-р'ет, н'аша м'ала, па др'уга м'ала. Нат'ураме шишиња рак'ија, погачи, ј'ајца љупиме, мезиња, сед'ат, дец'а се-кл'ацат т'амо по-стр'ана, а н'ие јадеме. Мојата свекр'ва в'ика: „У, да-ви-посече Госпот, млади невести (н'ие млади невести печес беме тај година), а м'ори, н'е-ли-ви-е срам ј'ајца да-јадете, м'ори, какв'и-са-ви уст'а. Н'ели р'ука ќе-целивате на-трпеза, м'ори.“ Н'ие сме-се-усрамиле. И он'а се-срам'уе, свекр'ва-ми.

Јакимовска Љуба
род. 1928 г. во с. Град'ец

с. Осиче

Н'ошњата у-пал'анечко

У-пал'анечко 'има чет'ири н'ошњи. Добр'овница, Тр'ново, Црцор'ија (Гол'ема и М'ала) 'имат 'иста н'ошња. Н'осат: ш'ајаци, казм'ири, кош'уљи сос-тант'ели шиени, п'осеси т'есни, телени skut'ачи; 'има и грудн'ици, шам'ии сос-шиени тант'ели, чор'апи цр'ни, в'унени, па п'осле в'езени и св'ински оп'инци н'апрет, а п'осле п'иротски. На-р'уките се-т'урашеа нар'уквици, за-з'име пл'етени, деб'ели, а за-л'ето шиени, па сос-ман'истра нак'итени.

Др'уга н'ошња 'имат Осиче, Град'ец, Габар, Кон'опница; за- л'ето н'осешеа шар'ени, пом'учни кош'уљи, в'езени, п'осеси, skut'ачи ('има идин'арки и шамиј'арки); за-з'име са-носиле ш'ајаци цр'ни, пор'убени, цр'ни елечиња и јамчиња (ј'амче – такв'о како-палт'енце, ама без-копчиња нап'рет); ч'орапи шар'ени на-к'ола, сос-црв'ено и цр'но. Овд'е се-н'осат, за-на-собор, на-св'адба, с'аи (с'аја), в'езена кош'уља, сос-в'езена кр'агња, в'езен грудн'ик или подг'ушник, нар'уквици; н'осешеа-се п'афти (такв'и како-т'оки), куст'еци (едн'и на-шија, ели за-вод'ење к'оло, врти-се сос-њ'его, ели се-зак'ача на-кол'анот).

'Огут, Н'ерав н'осат ф'ути – врањански, шир'оки ф'ути, шам'ии сос-р'еси, чор'апи и он'и н'осешеа шар'ени, к'ако Осиче.

А Дур'ачка Р'ека, Дрен'ак, Ст'анци, К'ркља, т'ија туд'ева, он'и н'осат ел'еци, кош'уљи сос-гол'еми ши'ени тант'ели сос-ман'истра и сос-л'аски. И шам'иите 'имат тант'ели и л'аски; чор'апи н'осат ц'рни, в'езени, па т'урашеа и ман'истра како-крст'иња; т'есни п'оси, скут'ачи (л'ити и четв'орни), гр'удници си-н'осешеа и он'и, ама-њ'ињите п'о-гол'еми.

М'ушката н'ошња, ов'ам накај-Добр'овница, Т'рново, м'ужите н'осешеа брич пантал'они (д'оле т'есни, г'оре шир'оки), цел'етки (клашњ'ени, ши'ени) и п'алта (клашњ'ени, ши'ени). А накај-Ос'иче, Кон'опница н'осешеа дус пантал'они (сос-шир'оки ног'авици), м'ушки п'оси. Ов'ија накај-Дур'ачка Р'ека н'осешеа, как'о ги-в'икашеа, пот'ури н'осешеа, шир'оки овд'е г'оре. К'апи сос-чемб'ери свакад'е 'исто се-н'осеше.

Как'о-ме-е ап'ала змиј'а

Се'кам-се, с'убата б'еше и как'о стан'аме саб'алето, св'екарот ојд'е на-паз'ар, д'еверот на-р'абота, а мом'чето ми-б'еше у-в'ојска, ја још н'емаше дец'а. Стан'аме и уработ'име што-уработ'име сос-свек'рвата и сос-ет'рвата, и свек'рвата р'ече: „Ај, сн'ао, ја к'идем на-муз'ење, да-изм'узем 'овците, а ти 'иди зб'ире сл'иви дод'ек још н'е-е т'око вр'укина.“ И он'а, зем'а кавд'арето и ојд'е туј-над'ол под-к'уките, накај-'овците, ја зем'а една-гал'ета и појд'о да-зб'ирам сл'иви. Ет'рвата остан'а д'ома, дец'ата ву-б'еа мал'ечки, Др'агица б'еше н'екоко м'есеца. Ја ојд'о под-сл'ивата, д'еверот гу-б'еше омлат'ил саб'алето пред да-'иде на-р'абота и почн'а да-си-зб'ирам сл'иви. Замисл'ила-сам-се так'а и си-зб'ирам. Збр'а-ги т'ија што-б'еа по-лив'адата, па почн'а т'ија што-б'еа пад'але у-град'ежот. И так'а како што си-зб'ираше, одемп'ут осет'и н'ешто ме боцн'а у-средн'иот п'рс. Ја р'еко уб'ола-сам-се на-н'екој трн, 'ама чу н'ешто шум'ољи у-тр'авата. И т'ак гу-вид'о змиј'ата, свл'ече-се и се-мун'а у-т'рнот. Погледн'а у-п'рсот, он'о с'ал две-к'апки крв се-навир'иле, а н'ема да-ме-бољ'и. Ј'а-се оплаш'и. Н'ели в'икат ако те-у'апе змиј'а, ке-'умреш. Остав'и и сл'иви и св'е и ојд'о д'ома. Свек'рвата се-б'еше врн'ала од-при-'овци. Ј'а-ву каз'уем, змиј'а ме-уап'а, он'а не-вер'уе. И п'осле р'ече: „М'оре ај д'и'еме боа-Стој'ана да-ти-пребае.“ Ојд'оме, он'а жен'ата ведн'ак искоч'и, пробај'а-ми там н'ешто, врз'а сос-шам'ија

р'уката овд'е у-л'акот, и в'ика: „Ај с'ак 'иди-си дом, в'рши-си р'абота, ќе-пр'ојде.“ Ма как'о ќе-пр'ојде, ја к'ат поч'е да-бл'уем, да-пов'р'кам, р'ука поч'е да-от'ича, л'ошо-ми. Врн'аме-се д'ома, св'екарот си-б'еше дош'ал от-паз'ар и к'ат-му-каз'аме, он поч'е да-к'алне, та бак'сузи сме бил'е, та св'е н'его-го задесув'ало... А свек'рвата р'ече: „М'оре спр'емај-се и он'а да-се-спр'ави, да-гу-в'одиш у-Пал'анка на-д'октур, нем'ој да-исп'уштиме жен'а, как'о ќе-каз'уеме...“ И он се справ'и, ја наметн'а н'ешто др'еи на-м'ене, промен'и-се и појд'оме. И п'ешки до-Пал'анка. Одим и пов'р'кам, 'одим и пов'р'кам. Как'о-сам стигн'ала, не-зн'ам. И дојд'оме у-амбал'антата, туј 'одма удар'ија-ми ин'екција, та ме спас'ија, остан'а ж'ива. Д'октурите се-ч'удешеа как'о-сам дошл'а п'ешки, как'о-сам издрж'ала...

Ив'ановска Ст'ефка,
род. 1923 г. во с. Ос'иче

с. Добр'овница

Сир'аче

Бил'е-си еден-м'уж и едн'а жен'а. Им'але-си една-к'ерка. По-н'екое вр'еме м'ајката се-разбол'ела и умр'ела. Т'аткото се-пожен'ил, дов'ел др'уга жен'а. И тај, мак'еата, дов'ела-си сос-н'ум едно-дет'е, дев'ојче. Ов'ај, зат'ечената к'ерка ич н'е-гу сак'ала. С'амо глед'ала как'о да-гу-ун'ишти. Едн'аш, дод'ека т'аткото го-нем'ало д'ома, зем'ала омес'ила-ву од-п'епел пог'ача, тур'ила-ву у-торб'е и ву-рекл'а да-си-'иде кад'е зн'ае и в'ише да-се-не-вр'ка.

Дев'ојчето зем'ало пог'ачката и плак'аеке пошл'о да-с'иде. По-п'утот го-ср'етнало едно-к'ученце и он'о пошл'о сос-дев'ојчето. П'отам сретн'але едно-мач'енце и он'о пошл'о сос-н'им, па п'осле и едно-петл'енце. Од'иле, од'иле и стигн'але до-една-ст'ара воден'ица. В'еке почн'ало да-се-ст'амн'уе. Улегн'але у-воден'ицата, ун'етра, и дев'ојчето седн'ало да-веч'ера. И куч'енцето залај'ало и рекл'о:

– Ав, ав, дај на-м'ене м'алку од-пог'ачката.

Дев'ојчето скрш'ило едно-з'алче и му-дал'о.

Мач'енцето и он'о:

– Мјау, мјау и ј’а-сам гл’адно.

Дев’ојчето дал’о и на-њ’его и на-петл’енцето. Св’ите з’аедно вечер’але и легн’але да-сп’ијат. Около-ср’ет ноќ дошл’е г’аволите и почн’але да-тр’опат на-вр’атата:

– Оп троп, м’алка м’оме, отвори!

Дев’ојчето се-разбуд’ило, стан’ало и не-знал’о што да-пр’ави; коц’а се-оплаш’ило. И рекл’о:

– Ша к’уче, ша м’аче, ша петл’енце, што да-реч’ем?

И он’и рекл’е:

– Р’ечи п’рво да-ти-дон’есат р’уба н’ај’убава на-св’ет, па п’осле ќе-отв’ориш.

Дев’ојчето так’а направ’ило. Г’аволите ошл’е дон’еле р’уба и пак почн’але да-тр’опат:

– Оп, троп, м’алка м’оме, отвори!

Дев’ојчето па ги-праш’ало:

– Ша к’уче, ша м’аче, ша петл’енце, што да-реч’ем?

Он’и:

– Р’ечи да-ти-дон’есат зл’ато, св’е, герд’ани, п’рстење, мен’ушки, св’е па так’а ќе-отв’ориш.

Дев’ојчето так’а рекл’о. Отишл’е г’аволите да-дон’есат зл’ато, дон’еле и пак поч’еле да-тр’опат. И он’о в’еќе почн’ало да-с’амн’уе. И так’а к’учето узлај’ало, м’ачето поч’ело да-ма’учи, петл’ето да-п’ое; г’аволите се-оплаш’иле и избег’але. Саб’алето, к’ат-се-провид’ело, дев’ојчето си-збр’ало р’убата (др’еите) и зл’атото и си-се-врн’ало д’ома. К’ат-вид’ела маќ’еата што св’е дон’ела, наљут’ила-се и рекл’а:

– Пу, да-те-расп’рска, ј’а-те испрат’и у-пл’анина, св’ерове да-те-из’едат, а ти пак се-вр’каш сос-такв’о бог’асто. Откад’е ги-најд’е св’ите т’ија р’аботи?

Дев’ојчето каз’ало св’е как’о бил’о. И маќ’еата:

– А, ја и мој’а Н’еда ќе-си-пр’атим, и на-њ’озе да-дон’есат.

И зем’ала, омес’ила б’ела пог’ача, тур’ила у-торб’е, ќе-гу-праќа и њ’оњ’ата к’ерка у-воден’ицата. Пошл’а Н’еда и пов’ела и он’а к’уче, м’аче и петл’е. Ишл’е, ишл’е и стигн’але у-воден’ицата пред да-се-ст’амни. Улегн’але ун’етра и седн’але да-веч’ерат. К’учето залај’ало:

– Ав, ав, дај на-м’ене од-пог’ачата.

А Н’еда рекл’а:

– Е-п’а, зат’ој-ми-гу-е м’ене мајка бела омес’ила, тебе да-ти-давам!

Нетел’а да-даде ни на-м’ачето ни на-петл’ето. Сам’а си-ј’ала и си-легнале да-сп’ијат. Около-ср’ет ноќ ете-ти-ги г’аволите, устропа’але:

– Оп троп, малка моме, отвори!

Стан’ала Неда и ги-праш’ала:

– Ша к’уче, ша м’аче, ша петл’енце, што да-реч’ем?

А он’и ву-рекл’е:

– Сам’а ј’ала, сам’а одговар’ала.

Неда стан’ала, отвори’ла, г’аволите улегнале и гу-из’еле. Цр’евата ву-намот’але около-воден’ичното к’оло.

Сабалето к’учето, м’ачето и петл’ето вр’нале-се у-с’елото и петл’ето пропој’ало:

– Кукуригу, на-твој’а Неда цр’евата около-воден’ично к’оло са-намотани!

Мајката не-верув’ала. Пома’ала-го к’учето:

– Ч’ибо, распрск’ало-те, што-м’и к’обиш туј пред-вр’ата! Моја Неда ќе-се-вр’не бог’ата.

Петл’ето пак ’исто пропој’ало. И так мајката стан’ала да-иде, да-в’иди каде-е к’ерка-ву. К’ат-отишл’а до-воден’ицата, што-к’е в’иди. К’ерка-ву из’едена, цр’евата намотани на-воден’ичното к’оло. Усплак’ала и вик’ала:

– Е, Б’оже, што-м’и направ’и! Што-м’е снајде! Ја т’уф’ото с’акаше да-уништим, он’о мо’ето ми-отиде.

Стоевска Ратка,

род. 1929 г. во с. Добр’овница

Как’о-сам фа’ал лис’ица у кокош’арник

Ев’е как’о б’еше: з’име б’еше, ја бе печеснаес години, детишар; вечер’аме и си-легнаме. И едно-време, другите ком’ај беа си-заспа’але, сл’ушам нешто како-да-кр’екат кок’ошки. Поста’на, сл’ушам – стварно кр’екат кок’ошките. Стан’а, загрна-се сос-палтото, зем’а вењ’ерот и искочи надвор, к’иет да-в’идим што-е. Отид’о до-кокош’арникот, понаспна и... ништо нема, не-могу да-в’идим ништо. А кок’ошките кр’екат. Е, мајке, што-ли-ке-е? Наведна-се

погледн'а и што-к'е в'идим. На-д'рвцата, под п'окривот, лисица. Застан'ала на-т'ој гредушките, згрч'ила-се и оп'ашот збр'ала овака наг'ор. А-а, р'еко, чек да-в'идим от-кад'е-е улегн'ала. Залет'о о'с'ат, поза-кокош'арникот и к'ат да-в'идим, д'упка напра'ено у-т'ој сл'амата, што-б'еше пок'риен кокош'арникот. Зем'а б'рже, тур'и едно-д'рво врз-д'упката, да-не-изб'ега лисицата, и отид'о да-в'икам по-т'атко и по-б'ата. Узвик'а по-њ'им, стан'ујте, лисица улегн'ала у-кокош'ар-никот. Он'и стан'аа, дојд'оа нав'ам и с'ак не-зн'аеме што да-правиме. И тики деа-Г'еро, т'атко-ми, отрч'а, дон'есе еден-вил'ар. Ја зем'а вил'арот, дај, р'еко, ј'а-к'у, ти дрш д'рвото да-не-го б'утне, та да-изб'ега низ-д'упката. Зем'а ја вила'рот и улегн'а у-кокош'арникот. Б'оже, к'ат поч'е да-р'ипа он'ај лисица, к'ат поч'е да-р'ипа нис-т'ој кокош'арник, па к'ат ме-закач'и м'ене н'екако зарук'авот, па и кош'ула ми-ицеп'и... И ја н'екако притисн'а-гу сос-вил'арот, проб'одо-гу... он'а још р'ипа, р'ипа, греб'е... И т'ак Стој'анче, бр'ат-ми, улегн'а и он па сос-едно-д'рво, 'удри, 'удри по-глава, а ја држим сос-вил'арот. И т'ики лисица однемрд'а. Изн'есоме-гу н'адвор и с'ак не-см'ееме да-гу-ост'авиме; ч'уле-сме лисица се-препраљ'ала дека-е-м'ртва. Зем'аме па-сос-еден-к'ош гу-заклоп'име, па озг'ор тур'име еден-к'амен. Отид'оме, легн'аме-си. Саб'алето едн'о станува'ње, трч'име пра'во прет-к'ука да-в'идиме нем'ој да-е-избег'ала лисица-та. А он'а кад'е ќе-изб'ега, глава распел'уштена сосв'е. Одн'есоме у-д'ол фрл'име... и так'а тој бид'е.

Борис Цековски

род. 1923 г. во с. Добровница

с. Жид'илово

Кол'аро и лисицата

Ед'ен кол'ар си-тер'ал к'ола. Пош'ел-си по-др'умо. Покар'ал-си к'олата. И 'ајде, 'ајде по-др'умо, лисица до-п'ут. Направ'ила-се цовис'ала. И зем'ал-ја кол'аро, тур'ил-ја у-к'олата. И дош'ел д'ома. До'оди прет-к'ука. А не-сопаз'ил дека-лисицата избег'ала. Изв'икуе-си жен'ата. А жен'ата нос'ила кож'у. И муж'о ву-рек'ал на-жен'ата:

„Бабо, кож’уво да-изг’ориш.“ А кож’уво ву-бил нов. И как’о ву-рек’ал, так’а направ’ила. И он’а з’еме кож’уво, фр’љи у-ог’ињ и изг’ори. Ког’а се-врн’ал да-з’еме лис’ицата, он’а избег’ала. Жен’ата му-рекл’а: „К’амо к’ожата?“

„Е м’оре бабо, лис’ицата избег’ала, ја не-с’ом вид’ел.“

Едн’а им’ало жен’а нер’аботна, мржешл’ива. Св’адба ’има у-маала, ќе-идат у-св’адба. ’Иде-ву-се на-св’адба на-жен’ата и на-муж’о-си в’ика: „Иде-ми-се на-св’адба ама н’емам-си др’еи да-се-промен’им.“ Он рек’ал: „Ја ќе-ти-напра’им. Ул’езни ти у-к’аца, па ќе-те-прик’арам там бл’изо до-св’адбата.“ Он’а послуш’ала-го, улезн’ала у-к’ацата. Нар’одо сопаз’иле-ја. Он’а нис-к’ацата искоч’ила, избег’ала. И нар’одо зем’ал да-вика по-неа. Мужо рек’ал: „Ет’е, тов’а е мој’ата жен’а.“

От’уа стан’ала, отишл’а у-н’ојна к’ука. М’ужо ву-рек’ал п’осле на-н’еа: „Ајде жено да-веч’ераме.“ Он’а вик’ала на-мужо: „Нар’ањи-ме.“ А он’а с’а-р’уце работи. Изнапра’и-си др’еи и напра’и-се жен’а пром’ењена.

Б’адњи в’ечер

За-б’адњи в’ечер... к’ат-је-б’адњи в’ечер м’есат кол’ак, н’осат на-вол’ове; кок’ошки к’ат-ги-рањат т’урат-ни у-кр’ук да-јад’ат, да-не-бегат у-комш’ии. Нам’есат леп, кол’ак, панаг’ии, св’е нат’урат, па н’осат околе-к’ука, в’икат Б’оже да-д’ое да-јаде... Па накл’адат ог’ињ, т’урат прекл’адник и нат’урат деб’ели др’ва, не с’учки, гор’ат, гор’ат, и п’осле ги-тр’гнат, па да-в’иди к’оку ќе-изгор’еле там, по-т’ој се-познав’ало какв’а ќе-бил’а г’одината. Пост’ел’ат на- з’емња и св’е нат’урат к’ат да-јад’ат и да-не-стан’уеш, ако-стан’уеш тр’ебе да-се-ф’анеш за-н’екое кошар’иште што сто’и до-т’ебе, тр’мки да-стој’але, стан’уеш-ли ф’акаш-се за-н’его, па ’идеш кад’е тр’ебе. Наст’авл’ат рог’ожи, тој старовр’емски, па т’ија н’екои... покр’овец ст’авл’ат, па с’еднат крст’ато и в’ечерат. Јад’ење... так се-п’ости... гр’а, в’оќки, комп’ири, св’е п’осно, кошт’ани, ор’аси... Пи’ење – в’ино употр’е-бујат, гр’еана рак’ија, св’е п’осно.

Саб’але ст’анат... ’ајде, трч’ање, вржув’ање по-сливи, да-раѓат. Од-таа сл’ама што-са-вечер’але врз-н’еа врж’ујат на-др’вјата. И трес’ат сл’ивата: „Ќе-р’одиш-ли, ако-н’е, ќе-те-сеч’ем?“

„Ќе-раѓам, ќе-раѓам.“ Еден прашуе, еден кажуе. Леле, до-туј снec. Трчим'е, трчим'е, а зашт'о-сме трчале. Сак-да-ми-е ов'ај п'амет. А 'има п'а нешто, н'е-е без-ништо. Ов'ој овд'е прет-к'ука, сл'ивчето, н'ели не-раѓаше. В'етка н'ели го-тресе за-ен-б'адњи в'ечер сос-тест'ени р'уки, и ев'е-го почн'а да-раѓа.

Ама ај сак пр'ати дец'а. А н'ие ч'екаме, ма разоз'ори-ли-се, снec, а н'ие трчим'е. Сл'ама под-м'ишки и од-д'рво на-д'рво. Он'о едн'о-ли-е бил'о д'рво. На-св'ако да-вржеш – на-сл'ифче, на-ј'абукa, на-кр'ушка, на-св'е врж'уешеме, на-ор'аси. А на-ор'асте, так к'ат-к'ршат в'ечеро, т'ија л'упки, однес'ат и с'ипат-му-ги на-ор'ао: „Току скрш'име, догодина п'овише да-дад'еш, још ќе-к'ршиме.“ И му-вржат и зам'инат. И јутр'ето д'ан – Бож'ик, празн'уеме...

Китановска Јованка

род. 1934 г. во с. Жидилово

с. Трново

Д'ојде-ли 'есен, поч'иња-се сос-ор'ање, ор'е-се, сос-вол'ове се-ор'е, упр'егнат-се вол'овете и... сос-р'ало, р'ало е-т'ој што-се-ор'е сос-н'его, па п'осле... с'вол'ове, сос-бран'а 'има, завл'ачи-се, пос'ее-се, све... Д'ое в'реме, д'ое-ли пр'олет, па прол'ек'но се-ор'е. Ес'ењо се-ор'е, па прол'ек'но се-ор'е. 'Есен се-с'ее р'ш, п'осле се-с'ее ов'ес, ечим'ен се-с'ее на-с'адњи кр'ај. Па узр'ее, па се-жн'ее. Узр'ее ечим'ено напр'ет, ожн'ее-се, па 'ржо, па ов'есо... и п'очне да-се-вр'ши. Напр'ет вр'шиме ечим'ен па 'рш, па ов'есо на-с'адњи кр'ај. Па п'осле, се-в'ее, сос-лоп'ати се-ф'рља, прем'ита-се... И т'ој-е за-ор'ање.

А за-ткањ'е, тк'аеме, предем'е... Напр'ет се-е-влачило с'ног'ати гр'ебенци. За-ваток, на-н'осе врж'ешеме гр'ебенци, увл'ачиме за-ваток. А за-осн'ова 'имаше па рук'ати гр'ебенци, т'е-ги и-с'ак ги-чуваме г'оре. Извл'ачиме осн'овата на-куд'елки, испредеме т'анко, прет-Петковден се-навиваше – нав'иеме, па не-навиват ст'ари, до-ко'е в'реме б'еше там не-зн'ам. Тој ќе-из'откаме, па ќе-спр'емаме, па сак ев'е, па от-Триф'унска Богор'одица нат'ам се-п'а не-навива, сак до-др'угден ќе-се-навива. Па, испредеме, па тк'аеме, нав'ржеме...

Тк'ало-се-е ч'ерги, кл'ашњи, кл'ашњи п'овише, ч'ерги н'е-е им'ало, а кл'ашњи за-ш'ајаци, за-пантал'они, п'алта. А ч'ергите с'ак, ј'амбулиите с'ак искоч'ија, по'сле, как'о-се н'ие одом'име, а напр'ет тој н'е-е им'ало. Скут'ачи, п'оеси. Скут'ачи 'имаше... тк'ајат-се л'ити, сос-дв'е н'ити, ели четв'орни, сос-чет'ири н'ити. П'оесите и он'и л'ити, четв'орни н'е-е им'ало. Там т'е-ги с'ак куп г'оре, у-село. Н'ие так'а пр'ајме, наке-н'ас. И пл'атно се-е-тк'ало. Кош'уљи, напр'ет пл'атно н'е-е им'ало како-с'ак. От-пам'ук, пр'ел-се-е пам'уко, ели па к'упешеа т'опки т'ија, па го-сн'оват, па го-п'устат, шт'урат. Све се-е-тк'ало от-пам'ук. И шир'ит за-ш'ајаци... тој па н'емаше ни б'рдо ни н'ишто, с'ал н'ити, так'а се-е-тк'ало. Проб'ираше-се такв'о и с'ал н'итите прекр'стуеш, прекр'стуеш и так'а. Св'е-е р'учно раб'отено напр'ет. Пл'атно се-е-тк'ало и от-л'ан, от-кон'опје. Садешеа напр'ет н'аши кон'опје. Ч'ерги от-кон'опје пр'аешеа, а от-в'уна н'е-е им'ало напр'ет мл'ого ч'ерги. От-кон'опје, к'е-се и он'о изотка, к'е-се-извл'ачи напр'ет. Тој ш'иљки што-е, за-ват'ок – п'одеб'ело, а онов'а другото за-осн'ова, изоткат, и ч'ерги... и с'ак 'иаме г'оре от-такв'о.

Нос'ијата... Муж'ете пантал'они н'осешеа, жен'ите ш'ајаци, скут'ачи, п'оеси, кош'уљи, шам'ии, и с'ак-си шам'ии н'осиме; оп'инци св'ински, от-свињ'ете, с'ак ги-јадем'е, а т'ак, на-дец'ата к'е-напр'аат от-пом'ешините, на-муж'ете од-грб'ината, од-п'ој'ако. К'ожата ја-разап'ињашеа н'аши на-с'ит. Ус'ољат п'епел, раз'опнат сос-кл'иње 'убоо, испр'ави-се, и п'осле к'е-ис'ечат на-н'ас к'оку тр'ебе, н'ие к'е-испров'аљиме сос-s'амба, и в'рци ус'укаме от-кон'опје, напр'ајме и... так'а, оп'инци гот'ови. Све, св'ински, такв'ија н'осешеа до-ск'оро, п'осле п'очеа да-куп'ујат п'иротски, да-н'осат...

Веска Станојковска
род. 1942 г. во с. Трново

СКРАТЕНИЦИ

ГЗбСФФ	= Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, Скопје
ЈФ	= Јужнословенски филолог, Београд
ЛЗ	= Литературен збор, Скопје
МЈ	= Македонски јазик, Скопје
МП	= Македонски прегледъ, София
СбНУ	= Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, София

Скратеници на имињата на селата

Габ	= Габар	Ог	= Огут
Гр	= Градец	Ос	= Осиче
Добр	= Добр'овница	Пал	= Кр'ива Пал'анка
ДурР	= Дур'ачка Р'ека	Пс	= Пс'ача
Жид	= Жид'илово	Ранк	= Ранк'овци
Кон	= Кон'опница	Трн	= Трново
Крк	= К'ркља		
Луке	= Лук'е		

ЛИТЕРАТУРА

Аргировски 1998

Арџировски М., Грцизмите во македонскиот јазик, Скопје 1998

Белиќ 1905

Белић А., Дијалекти Источне и Јужне Србије, Београд 1905

Белиќ 1925-1926

Белић А., Аорист имперфективних глагола, ЈФ, књ. V, 1925-1926, 171-182

Белиќ 1935

Белић А., Галички дијалекат, Београд 1935

Бојковска 2003

Бојковска С., Радовишкиот говор, Скопје 2003

Велковска 2002

Велковска Сн., Белешки за македонската фразеологија, Скопје 2002

Велковска 1998

Велковска Сн., Изразување на резултативноста во македонскиот стандарден јазик, Скопје 1998

Веновска-Антевска 1998

Веновска-Анџевска Сн., Спротивната реченица кај македонските автори од XIX век, Скопје 1998

Видоески 1950

Видоески Б., Поречиот говор, Скопје 1950 (Дипломски работи, кн. 1)

Видоески 1952

Видоески Б., Местото на акцентот во кратовскиот говор, МЈ, III, 1952, 3, 58-63; 4, 84-86; 5, 105-108; 6, 134-146

Видоески 1953

Видоески Б., За вокалната система на кривопаланечкиот говор, МЈ, IV, 1953, 7, 156-165; 8, 178-182; 9, 206-209

Видоески 1954

Видоески Б., Северните македонски говори, МЈ, V, 1954, 1, 1-30; 2, 109-196 : 2 карти

Видоески 1955

Видоески Б., Прилози за македонската дијалектологија МЈ, VI, 1955, 2, 113-151

Видоески 1960-1961

Видоески Б., Основни дијалектни групи во Македонија, МЈ, XI-XII, 1960-1961, 1-2, 13-31 : 1 карта

Видоески 1962

Видоески Б., Кумановскиот говор, Скопје 1962

Видоески 1962-1963

Видоески Б., Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија, МЈ, XIII-XIV, 1962-1963, 1-2, 87-108 : 8 карти

Видоески 1965

Видоески Б., Заменските форми во македонските дијалекти, МЈ XVI, 1965, 1-2, 25-71 : 55 карти

Видоески 1967

Видоески Б., Развојот на македонската дијалектологија, ЛЗБ, XIV, 1967, 3, 10-17; 5, 12-17

Видоески 1968

Видоески Б., Дативната форма кај именките во македонските дијалекти, *Symbolae Philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wrocław: PAN, 1968, 396-404 : 5 карти

Видоески 1970

Видоески Б., Акцентските системи во македонските дијалекти, ЛЗБ, XVII, 1970, 3, 1-10

Видоески 1970а

Видоески Б., Континуантите на вокалните *р* и *л* во дијалектите на македонскиот јазик, ГЗБФФ, 1970, 22, 529-545 : 5 карти

Видоески 1981

Видоески Б., Фонемата /*х*/ во дијалектите на македонскиот јазик, Прилози на МАНУ, VI, 1981, 2, 5-33 : 10 карти

Видоески 1981-1982

Видоески Б., Фонемата /*ѡ*/ во македонскиот дијалектен јазик, МЈ, XXXII-XXXIII, 1981-1982, 95-110 : 8 карти

Видоески 1984

Видоески Б., Дијалектна диференцијација на македонскиот јазик, Зборник во чест на Блаже Конески, Скопје 1984, 53-76

Видоески 1988

- *Видоески Б.*, Формите на глаголот *сум* во парадигмата на сегашното време во македонскиот дијалектен јазик, Зборник во чест на Крум Тошев, Скопје 1988, 141-146 : 4 карти

Видоески 1991

Видоески Б., Формите на глаголскиот прилог во македонскиот дијалектен јазик, Прилози на МАНУ, XVI, 1991, 1, 7-15 : 1 карта

Видоески 1992

Видоески Б., Акцентските системи во македонскиот дијалектен јазик, Предавања на XXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1993, 15-31

Видоески 1993

Видоески Б., Има ли квантитет во македонскиот јазик, посебно во дијалектниот јазик, Предавања на XXVI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1994, 13-23

Видоески 1999

Видоески Б., Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик, МАНУ, Скопје 1999

Видоески 2000

Видоески Б., Фонолошките бази на говорите на македонскиот дијалектен јазик, МАНУ, Скопје 2000

Видоески 1998-2000

Видоески Б., Дијалектите на македонскиот јазик, т. 1:1998; т. 2:1999; т. 3:2000, Скопје

Дрвошанов 1993

Дрвошанов В., Кајларскиот говор, Скопје 1993

Дрвошанов 2001

Дрвошанов В., Дијалектолошки студии, Скопје 2001

Ѓериќ 1925

Ђериќ В., Неколку питања о дијалектима у Јужној Србији, Гласник скопског научног друштва, Скопље 1925

Иванов 1906

Ивановъ Ы., Северна Македония, София 1906

Иванов 1931

Ивановъ Ы., Български старини изъ Македония, София 1931

Иванова 1996

Иванова О., Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница, Скопје 1996

Ивиќ 1956

Ивић П., Дијалектологија српскохрватског језика, Нови Сад 1956

Ивиќ 1960/1961

Ивић П., Основни аспекти структуре дијалекатске диференцијације, МЈ, XI-XII, 1960/1961, 1-2, 81-103

Ивковиќ 1921

Ивковиќ М., Акцентски системи српско-македонских говора, ЈФ, II, 1921, 3-4, 254-271, IV, 1924, 46-71

Јашар-Настева 1962/63

Јашар-Настева О., Македонските калки од турскиот јазик, МЈ, XIII-XIV, 1962/63, 1-2, 109-172

Јашар-Настева 2001

Јашар-Настева О., Турските лексички елементи во македонскиот јазик, Скопје 2001

Киш 1990

Киш М., Морфолошката структура на придавките во македонскиот литературен и дијалектен јазик, *докторска дисертација*, Скопје 1990

Киш 1996

Киш М., Дијалектната лексика од областа на растителниот свет, Скопје 1996

Конеска 1951

Конеска М., Мариовскиот говор, Скопје 1951

Конески 1949

Конески Б., Прилепскиот говор, ГЗБСФФ, Скопје 1949, 2, 247-301

Конески 1951

Конески Б., Побжжда-Побоужда, МЈ, II, 1951, 9-10, 217-220

Конески 1962/63

Конески Б., За некои морфолошки пречки на фонетските промени во македонскиот јазик, МЈ, XIII-XIV, 1962/63, 1-2, 5-15

Конески 1967

Конески Б., Историја на македонскиот јазик, Скопје 1967

Конески 1976

Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1976

Конески 1977

Конески Б., За редукцијата на неакцентираните вокали, Предавања на X семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје и Охрид, 5-25. VIII 1977, 15-22

Конески 1982

Конески Б., Историја на македонскиот јазик, Скопје 1982

Конески 1995

Конески К., Зборообразувањето во македонскиот јазик, Скопје 1995

Кушевски 1958

Кушевски М., Делчевски градски говор, МЈ, IX, 1-2, 1958, 67-108

Кџичов 1900

Кџичов В., Македонија, етнографија и статистика, София 1900

Маленко 2001

Маленко Б., Штипскиот говор, докторска дисертација, Филолошки факултет, Скопје 2001

Малковски, Михајловски, Крстевски 1996

Малковски Ѓ., Михајловски Ј., Крстевски Ц., Крива Паланка и Кривоаланечко низ историјата, Крива Паланка 1996

Маневиќ 1952

Маневиќ Т., цѣ>ца во некои македонски говори, МЈ, III, 1952, 1-10, 35-37

Маневиќ 1952a

Маневиќ Т., Забелешки за овчеполкиот говор, МЈ, III, 1952, 8-9, 188-199

Марков 1962/63

Марков Б., Основните значења на суфиксот *-ишѣ*, МЈ, XIII-XIV, 1962/63, 1-2, 5-15

Минова-Ѓуркова 2000

Минова-Ѓуркова Л., Синтакса на македонскиот стандарден јазик, Скопје 2000

Миовски 1980

Миовски М., Лексиката во текстовите на Јоаким Крчовски, Скопје 1980

Мирчев 1952

Мирчевъ К., Историческа граматика на българския език, София 1952

Мусиќ 1925-1926

Мусић А., Аорист имперфективних глагола у српскохрватском језику, ЈФ, V, 1925-1926, 27-41

Новаковиќ 1935

Новаковић С., *ћ и ђ* у македонским народним дијалектима, Београд 1935

Павловиќ 1939

Павловић М., Говор Сретечке Жупе, Београд 1939

Пеев 1969

Пеев К., Членот во македонскиот јазик, ЛЗБ XVI, 1969, 1, 25-29

Пеев 1968

Пеев К., Белешки за лексиката и фразеологијата од струмичко, МЈ XIX, 1968, 201-225

Пеев 1970

Пеев К., За македонската дијалектна лексика, МЈ, XXI, 1970, 123-136

Пеев 1972

Пеев К., Фразеолошките изрази во македонскиот јазик, МЈ XXIII, 1972, 226-236

Пеев 1973

Пеев К., Кон разграничувањето на гевгелискиот и дојранскиот говор, МЈ XXIV, 1973, 207-221

Пеев 1974

Пеев К., Називите за *йченкаѝа* во македонските народни говори, ЛЗБ XXI, 1974, 2, 45-47

Пеев 1977

Пеев К., Од земјоделската терминологија во македонските народни говори, Македонистика, 1977, 97-117

Пеев 1979

Пеев К., Дојранскиот говор, Скопје 1979

Пеев 1987

Пеев К., Кукушкиот говор, Скопје 1987

Пеев 1987a

Пеев К., Реликти во прозодискиот систем на југоисточните македонски говори од кукушко-дојранското подрачје, *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, т. 5, 1987, 101-108

Поповски 1972

Поповски А., Изменување на групата р+вокал меѓу согласки (редукција на вокалот зад р), МЈ XXIII, 1972, 237-248

РМЈ

Речник на македонскиот јазик, (I-III 1961-1966), Скопје

Селишчев 1918

Селишчев А., Очерки по македонской диалектологии, т. I, Казань 1918

Селишчев 1931

Селишчев А., Полог и его болгарское население, Исторические, этнографические и диалектологические очерки северозападной Македонии, София 1931

Селишчев 1931a

Селишчев А., Говоры области Скопья, МП, VII, 1931, 1, 33-82

Селишчев 1935-1936

Селишчев А., Хаджи Йоаким и язык его книг, МП, IX, 1935, 3 и 4, 133-155, X, 1936, 1 и 2, 118-142

Стаматоски 1990

Стаматоски Т., Македонска ономастика, Скопје 1990

Стојков 1993

Стојков С., Българска диалектология, София 1993

Тантуровска 1998

Тантуровска Л., Директниот и индиректниот објект во јазикот на македонските автори од XIX век, Скопје 1998

Тодоров 1936

Тодоров Ц., Сџверозападнитџ български говори, София 1936 (Сборникџ за народни умотворения и книжнина, кн. 41)

Угринова 1951

Угринова Р., Говорите во Скопско, Скопје 1951 (Дипломски работи, кн. 4)

Угринова-Скаловска 1979

Угринова-Скаловска Р., Старословански јазик, Скопје 1979

Умленски 1965

Умленски И., Кюстендилският говор, София 1965

Цонев 1940

Цонев Б., История на българския езикџ, А. Опща часть, т. I, София 1940 (Второ, посмъртно издание подџ редакцията на проф. д-рџ Ст. Младеновџ и доц. К. Мирчевџ)

Црвенковска 1986

Црвенковска Е., Некои забелешки во врска со (не)удвојувањето на индиректниот објект, ЛЗб, XXXIII, 4, 1986, 99-102

The map illustrates the Krivapalanka region, a part of the Republic of Serbia. It is bordered by the Republic of Yugoslavia (СР Југославија) to the north and the Republic of Bulgaria (Р. Бугарија) to the east. The region is divided into numerous administrative units, each labeled with its name. The central part of the region is dominated by the town of Krivapalanka (КРИВА ПАЛАНКА), which is marked with a large black dot. Other significant towns and villages include:

- North:** Luke (Луке), Krstov Dol (Крстов Дол), Golema Crncorija (Голема Црцорија), Mala Crncorija (Мала Црцорија), Trnovo (Трново), Zidilovo (Жидилово), Uzem (Узем), Kostur (Костур).
- West:** German (Герман), Nerav (Нерав), Metezevo (Метежево), Gabar (Габар), Basheto (Башето), Gradec (Градец), Lozanovo (Лозаново), Varnishche (Варовиште), Koshare (Кошаре), B's (Б'с), Stanitsi (Станци), Drenak (Дренак), Boro (Боро), Psacha (Псача), Odrino (Одрено), Opi (Опила).
- South:** Paklishche (Паклиште), Stanitsa (Станча), Gulinci (Гулинци), Otoshnica (Отошница), Radiush (Радибуш), Milutinitsa (Милутинце), Petralitsa (Петралица), Dlabochitsa (Длабочица), T'mianski (Т'лмијанци), Konopitsa (Конопница), Martinitza (Мартиница), Durachka (Дурачка), Reka (Река), Stanitsi (Станци).
- Central:** Ogut (Огут), Podrzi Konj (Подржи Коњ), Dobrovnitsa (Добровница), Osiche (Осиче), Kiselitsa (Киселица), Drenje (Дрење), Krlja (Крља), Varnishche (Варовиште), Koshare (Кошаре), B's (Б'с), Stanitsi (Станци), Drenak (Дренак), Boro (Боро), Psacha (Псача), Odrino (Одрено), Opi (Опила).

 The map also shows the location of the town of Rankovce (РАНКОВЦЕ) in the southwest. The region is characterized by its irregular borders and a network of roads connecting the various settlements.

The map illustrates the Krivapalanka region, a part of the Republic of Serbia. It is bordered by the Republic of Yugoslavia (СР Југославија) to the north and the Republic of Bulgaria (Р. Бугарија) to the east. The region is divided into numerous administrative units, each labeled with its name. The central part of the region is dominated by the town of Krivapalanka (КРИВА ПАЛАНКА), which is marked with a large black dot. Other significant towns and villages include:

- North:** Luke (Луке), Krstov Dol (Крстов Дол), Golema Crncorija (Голема Црцорија), Mala Crncorija (Мала Црцорија), Trnovo (Трново), Zidilovo (Жидилово), Uzem (Узем), Kostur (Костур).
- West:** German (Герман), Nerav (Нерав), Metezevo (Метежево), Gabar (Габар), Basheto (Башето), Gradec (Градец), Lozanovo (Лозаново), Varnishche (Варовиште), Koshare (Кошаре), B's (Б'с), Stanitsi (Станци), Drenak (Дренак), Boro (Боро), Psacha (Псача), Odrino (Одрено), Opi (Опила).
- South:** Paklishche (Паклиште), Stanitsa (Станча), Gulinci (Гулинци), Otoshnica (Отошница), Radiush (Радибуш), Milutinitsa (Милутинце), Petralitsa (Петралица), Dlabochitsa (Длабочица), T'mianski (Т'лмијанци), Konopitsa (Конопница), Martinitza (Мартиница), Durachka (Дурачка), Reka (Река), Stanitsi (Станци).
- Central:** Ogut (Огут), Podrzi Konj (Подржи Коњ), Dobrovnitsa (Добровница), Osiche (Осиче), Kiselitsa (Киселица), Drenje (Дрење), Krlja (Крља), Varnishche (Варовиште), Koshare (Кошаре), B's (Б'с), Stanitsi (Станци), Drenak (Дренак), Boro (Боро), Psacha (Псача), Odrino (Одрено), Opi (Опила).

 The map also shows the location of the town of Rankovce (РАНКОВЦЕ) in the southwest. The region is characterized by its irregular borders and a network of roads connecting the various settlements.

The map illustrates the Krivapalanka region, a sub-region within the Plovdiv Province of Bulgaria. It is bordered by the Republic of Serbia (SR Југославија) to the northwest and the Republic of Bulgaria (Р. Бугарија) to the east and south. The region is divided into numerous administrative units, each labeled with its name. The central urban area is marked with a black dot and labeled 'КРИВА ПАЛАНКА'. Other notable locations include 'РАНКОВЦЕ' in the southwest and 'Жидилово' in the northeast. The map also shows the 'Р. Бугарија' (Bulgarian River) flowing along the eastern border.

Neighboring regions and countries are labeled: SR Југославија (Northwest), Р. Бугарија (East and South), and Крива Паланка (Southwest).

Administrative units (municipalities) shown on the map include:

- Лукe
- Крстов Дол
- Голема Црцорија
- Мала Црцорија
- Трново
- Жидилово
- Узем
- Костур
- Крклџа
- Варовиште
- Кошаре
- Б'с
- Станци
- Дренак
- Борово
- Псача
- Одрено
- Опила
- Ветуница
- РАНКОВЦЕ
- Вражогрнци
- Отошница
- Радибуш
- Милутинце
- Гулинци
- Станча
- Паклиште
- Герман
- Нерав
- Огут
- Подржи Коњ
- Метежево
- Габар
- Баштево
- Длабочица
- Т'лмјанци
- Конопница
- Мартиница
- Дурачка Река
- Лозаново
- Градец
- Петралица
- Дрење
- Киселица
- Осиче
- Добровница